L'Harmattan

KACZIBA PÉTER

A CIPRUSI KONFLIKTUS GEOSTRATÉGIAI ÖSSZETEVŐI

Ez a mű a Creative Commons Nevezd meg! - Ne add el! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi Licenc feltételeinek megfelelően felhasználható.
https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/

A ciprusi konfliktus geostratégiai összetevői

Geostrategic Components of the Cyprus Conflict

Kacziba Péter

https://orcid.org/0000-0002-9567-5363

Szerkesztette Deák Máté

Nemzetközi kapcsolatok / International relations (12875), Geopolitika / Geopolitics (12929), Konfliktusok, háborúk emlékei / Conflict heritage (13057)

nemzetközi kapcsolatok, geopolitika, geostratégia, konfliktuselemzés, ciprusi konfliktus

international relations, geopolitics, geostrategy, conflict analysis, Cyprus conflict

ISBN 978-963-646-355-7 (pdf)

DOI: https://doi.org/10.56037/978-963-646-007-5

https://openaccess.hu/

A CIPRUSI KONFLIKTUS GEOSTRATÉGIAI ÖSSZETEVŐI

Kacziba Péter

A CIPRUSI KONFLIKTUS GEOSTRATÉGIAI ÖSSZETEVŐI

L'Harmattan – PTE ÁOK ITD
Budapest, 2023

Szerkesztő:
Dr. Deák Máté

Szakmai lektorok:
Prof. Dr. Kákai László
Prof. Dr. Szilágyi István

A kötet elején és végén található áttekintő térképek Szabó Tamás munkái.

A mű angol címe: Geostrategic components of the Cyprus conflict

A mű kulcsszavai:
nemzetközi kapcsolatok, geopolitika, geostratégia, konfliktuselemzés, ciprusi konfliktus
international relations, geopolitics, geostrategy, conflict analysis, Cyprus conflict

A mű tudományterülete(i) a Frascati osztályozás szerint:
Nemzetközi kapcsolatok / International relations (12875)
Geopolitika / Geopolitics (12929)
Konfliktusok, háborúk emlékei / Conflict heritage (13057)

© Kacziba Péter, 2023
© L'Harmattan Kiadó, 2023
© PTE ÁOK ITD, 2023

ISBN 978-963-646-007-5

A kiadásért felel Gyenes Ádám.

A kiadó kötetei megrendelhetők, illetve kedvezménnyel megvásárolhatók:
L'Harmattan Könyvesbolt
1053 Budapest, Kossuth L. u. 14–16.
harmattan@harmattan.hu; www.harmattan.hu

É
32,5°
33,0°
33,5°
34,0°
34,5°
35,5°
35,0°
34,5°
Földközi-tenger
Földközi-tenger
Rizokarpaso
Kyrenia
KYRENIA
FAMAGUSTA
NICOSIA
Lefke
Famagusta
Poly Crysochous
NICOSIA
Oroklini
Ayia Napa
Larnaca
Peyia
PAPHOS
Omodos
LARNACA
Pafos
LIMASSOL
Pissouri
Limassol
0 10 20 30 km
UN bufferzóna
„Észak-ciprusi Török Köztársaság”
Ciprusi Köztársaság
Szuverén brit bázisterületek
(Akrotiri és Dhekélia)

TARTALOM

ELŐSZÓ 11

BEVEZETÉS 13
A regionális hatalmak befolyása 16
A nagyhatalmak befolyása 24
A nemzetközi szereplők beavatkozásának értékelése, a kötet célja és felépítése 28

A GEOSTRATÉGIA ELMÉLETI ÖSSZEFÜGGÉSEI 31
A geostratégia általános jellemzői 33
A geostratégia és a földrajz kapcsolata 35
A geostratégia és a geopolitika kapcsolata 36
A geostratégia, a külpolitika és a stratégiai tervezés kapcsolata 38
A geostratégia orientációt befolyásoló körülmények 40
A geostratégia szubjektív és objektív összetevői 45

A KONFLIKTUS GEOSTRATÉGIAI ÖSSZETEVŐI: FIZIKAI TÉNYEZŐK 50
Kiterjedés 53
Elhelyezkedés 53
Földfelszíni adottságok 55
Klimatikai viszonyok és az emberi tevékenység hatása 56
Tengerfelületek és légtér 59
Konklúzió 65

A KONFLIKTUS GEOSTRATÉGIAI ÖSSZETEVŐI:
TERMÉSZETI ERŐFORRÁSOK 67
Élelmiszer és ásványkincsek 69
Energia 71
Konklúzió 79

A KONFLIKTUS GEOSTRATÉGIAI ÖSSZETEVŐI:
EMBERI TÉNYEZŐK 81
Demográfia 82
Etnográfia 87
Konklúzió 92

A KONFLIKTUS GEOSTRATÉGIAI ÖSSZETEVŐI:
STRUKTURÁLIS TÉNYEZŐK 93
Politikai viszonyok 94
Gazdasági szerkezet 103
Szociális viszonyok 110
Katonai erő 116

KÖVETKEZTETÉSEK 123

IRODALOMJEGYZÉK 137

ÁBRAJEGYZÉK

1. ábra: Geostratégiai relációk összefüggései 41
2. ábra: A parti vizek és a kizárólagos gazdasági övezetek elhelyezkedése 59
3. ábra: A Nicosia Repüléstájékoztatási Körzet (FIR) határai és elhelyezkedése 63
4. ábra: A vitatott légtérellenőrzési területek elhelyezkedése 64
5. ábra: Mezőgazdasági termékek részesedése a teljes importösszetételben 70
6. ábra: A Ciprusi Köztársaság kereskedelmi mérlege (1960–2020) 72
7. ábra: Kizárólagos gazdasági övezetek és feltárási blokkok határai 77
8. ábra: A Ciprusi Köztársaság gazdasági szerkezete, 1960–2020 (%) 104
9. ábra: Az észak-ciprusi GDP alakulása 1977–2018 között (millió USD) 109
10. ábra: Egy főre jutó bruttó nemzeti össztermék (GNP), 1977–2020 111

TÁBLAJEGYZÉK

1. táblázat: Geostratégiai tényezők 47
2. táblázat: Offshore gázmezők és feltárt mennyiségek a kelet-mediterrán térségben 74
3. táblázat: Demográfiai becslések az oszmán uralom időszakában 83
4. táblázat: Népszámlálások adatai a brit uralom időszakában 84
5. táblázat: Népszámlálások adatai 1960 után: Ciprusi Köztársaság 85
6. táblázat: Népszámlálások adatai 1960 után: Ciprusi Köztársaság török ciprióta lakossága és az „ÉCTK” 85
7. táblázat: A ciprusi konfliktus geostratégiai tényezői és az azokat priorizáló nemzetközi szereplők 124

ELŐSZÓ

Jelen kötet a nemzetközi konfliktusok egyik klasszikus esetére, a ciprusi konfliktusra koncentrál. A monográfia célja a konfrontáció nemzetközi dimenzióinak feltárása, illetve annak bemutatása, hogy a sziget ellenőrzéséért folytatott versenyfutásban a nemzetközi érdekek és a külső hatalmak motivációi miért és hogyan generáltak konfliktust, miként akadályozták a rendezési folyamatot, és végsősoron hogyan tartják fenn a kelet-mediterrán régiót és az Európai Unió egészét befolyásoló instabil állapotot. Noha a kötet a nemzetközi tényezőkre koncentrál, elismeri a helyi közösségek konfliktusban betöltött hangsúlyos szerepét is. Az elemzés mindemellett úgy véli, hogy a ciprusi esetet elsősorban nemzetközi érdekellentétek determinálják, a békefolyamat tehát csak akkor eredményezhet fenntartható megoldást, ha a konfliktus helyi szintjein túl a regionális és a nagyhatalmi okokat is feltárja, illetve azokat megnyugtató módon rendezi. A kötet eredményei azt mutatják, hogy ennek megvalósulására a jelenlegi válságokkal teli nemzetközi helyzetben kevés esély van. Ez azért aggasztó, mert a ciprusi konfliktushoz hasonló lokális és regionális anomáliák a nemzetközi viszonyok destabilizálódásának folyamatában állandó veszélyforrást jelentenek, a biztonsági kockázatok számát növelik, a globális kihívások közvetlen vagy közvetett negatív hatásait megsokszorozhatják. Emiatt a nemzetközi tér akut konfliktusainak hatékony kezelése, illetve annak elmaradása esetén az akadályozó tényezők feltárása vitális jelentőségű. Mivel jelen monográfia témáját illetően inkább az utóbbi, azaz a hatékony kezelés kudarca a jellemző, ezért a kötet a konfliktusspecifikus ismeretek áttekintésén túl tulajdonképpen az effektív politikai döntéshozás hiányával foglalkozó szakirodalmak tárházát is gazdagítja.

A könyv megközelítése interdiszciplináris jellegű, azaz tartalmának összeállításakor a Ciprushoz és konfliktusához köthető történettudományi, politikatudományi, geopolitikai, közgazdasági, biztonságpolitikai, demográfiai vagy etnográfiai eredmények egyaránt felhasználásra kerültek. Ez az interdiszciplináris megközelítés remélhetőleg széles szakmai érdeklődést biztosít, illetve

lehetővé teszi, hogy a könyvet a humán- és társadalomtudományok legkülönfélébb szakemberein túl a nagyközönség is érdeklődéssel olvassa. A kötet emiatt csak a legszükségesebb esetekben használ szakterminusokat, fogalmazásmódját és szóhasználatát illetően alapvetően a könnyű érthetőségre és széleskörű befogadhatóságra törekszik.

Mivel jelen publikáció több mint tíz éves kutatómunka eredménye, ezért hosszan lehetne sorolni mindazokat, akik a könyv megjelenését elősegítették. Szakmai mentoraim közül szeretném külön is megköszönni Harsányi Ivánnak, Hajdú Zoltánnak, Pálné Kovács Ilonának és Kákai Lászlónak a kutatásom különböző szakaszaiban nyújtott útmutatásukat és kritikai észrevételeiket. Szintén köszönetet érdemel Szilágyi István, aki a kézirat szakmai lektorálását bokros teendői ellenére vállalta, a szöveget és a tartalmat észrevételeivel értékelte és kiegészítette. Deák Máté kollégám a kötet szerkesztésében és általában véve létrejöttében nyújtott segítsége szintén külön kiemelendő, ahogyan Sík Attila és PTE ÁOK Transzdiszciplináris Kutatások Intézetének támogatása is. Az ő közreműködésük nélkül ez a kötet bizonyosan nem készülhetett volna el. Hatalmas köszönettel tartozom feleségemnek is, Gibárti Sárának, aki feltétel nélküli támogatásával és a kézirat ellenőrzésével nagyban hozzájárult a könyv elkészültéhez. Végül, de nem utolsó sorban szeretném megköszönni szüleimnek, húgomnak és a családomnak az előző évek, évtizedek alatt nyújtott sok-sok segítséget.

Pécs, 2022. december 20.

A Szerző

BEVEZETÉS

Egy fegyveres konfliktus kialakulásában, folyamatában és lezárulásában hangsúlyos szerepet játszanak a nemzetközi tér konfliktusban érdekelt szereplői. Ezek az aktorok a kibontakozó konfliktusokat geostratégiai érdekeik mentén értékelik, és számottevő biztonsági kockázat, potenciális veszteség vagy jelentős haszon lehetősége esetén közvetlenül vagy közvetve avatkoznak be a konfrontációkba. Beavatkozásuk különböző formákat ölthet, az egyik fél politikai, gazdasági, hadászati, logisztikai vagy hírszerzési támogatásától kezdve a másik fél ellen bevezetett szankciókon át egészen a konfrontációban való közvetlen katonai részvételig terjedhet (Ramsbotham *et al.* 2016). A közelmúltban zajló kiterjedt fegyveres konfliktusok – a líbiai vagy a szíriai polgárháborúktól egészen az orosz-ukrán háborúig – a nemzetközi beavatkozások eszközeinek számos példáját vonultatták fel, ami jelzi, hogy a 20. század végének és 21. század elejének egymásba kapcsolódó politikai, gazdasági és technológiai folyamatai a konfrontációk érdekkapcsolatait is globalizálták. Ez nemcsak a beavatkozás eszközeit diverzifikálta, de az involválódó szereplők számát is növelte, hiszen a fegyveres konfliktusok befolyásolásában a nagyhatalmak mellett ma már középhatalmak és kisállamok is részt vesznek.

A külső faktorok számának növekedésével a konfliktusok megoldásának lehetősége is összetettebbé és bonyolultabbá vált. Legyen szó közvetlen vagy közvetett beavatkozásról, egy konfliktus nemzetközi szereplői mindig aktív befolyást gyakorolnak az események alakulására, részvételük egyik vagy másik felet segíti, az erőviszonyokat átformálja, gyakorta a harcok elhúzódását eredményezi, és általánosságban a konfliktus hatásainak földrajzi expanzióját okozza. Bár eltérő mértékben, de a külső szereplők beavatkozásuk okán tulajdonképpen a probléma részévé válnak, amely nemcsak a konfliktus folyamatára, de annak lezárására is rányomja a bélyegét. Az effektív konfliktusrendezési folyamatnak emiatt nem elég a konfrontáció helyi szereplőinek érdekeit mérlegelnie, de a kialakítandó kompromisszum fenntarthatósága érdekben szükséges a konfliktusra aktív befolyást gyakorlók igényeit is figyelembe vennie (Whitfield 2010).

Ennek hiányában a konfliktusrendezés ellehetetlenül, vagy azért, mert nem sikerül tényleges megállapodást kieszközölni, vagy pedig azért, mert a megoldási alternatívát a soktényezős konfliktus valamely szereplője nem tekinti legitimnek.

A konfliktusrendezés ezen feltételei egyes esetekben leküzdhetetlen kihívást jelentenek, hiszen a nagyhatalmi, regionális és helyi érdekek szövevényes hálójában gyakorta lehetetlen közös nevezőt találni. Az ezáltal létrejövő gordiuszi csomók olyan nemzetközi anomáliákat hoznak létre, amelyben a konfliktus magproblémái akár évtizedekig megoldatlanok maradnak, a kiterjedt harcok megszűnte ellenére az eszkaláció lehetősége pedig folyamatosan fennáll. A szakirodalom az ilyen eseteket *befagyott konfliktusoknak* (frozen conflicts) nevezi. A terminus azokat fegyverszüneti helyzeteket jelöli, ahol a konfliktus fegyveres szakasza abbamaradt, a konfliktusrendezés jogi vagy politikai formája azonban nem valósult meg, tehát az összecsapások kiújulásának lehetősége továbbra is fennáll (Ármás & Nagy 2020). Ebbe a kategóriába sorolhatók például a posztszovjet térségből a transznyisztriai, a dél-oszétiai, abháziai és hegyi-karabahi konfliktusok, Ázsiából a kasmíri, koreai, és a tajvani konfrontációk, a Közel-Keleten az izraeli–palesztin, Afrikában pedig a nyugat-szaharai szembenállások. Noha eltérő mértékben és különböző konfigurációkban, de az aktív külső beavatkozás a felsorolt konfliktusok mindegyikében szerepet játszott, befolyásolta az adott konfrontáció kialakulását, folyamatát vagy a rendezetlenség rögzülését. A nemzetközi beavatkozások ezekben az esetekben egy olyan hatalmi erőegyensúlyt hoztak létre, amelyben az egyoldalú győzelem opciója ellehetetlenült, a konfliktusban résztvevő helyi és/vagy nemzetközi tényezők között pedig hatalmi paritás alakult ki, amely mesterségesen fenntartotta és fenntartja mind a rendezetlenséget, mind pedig az újbóli eszkaláció lehetőségét. Utóbbi eshetőség jelzi, hogy a befagyott konfliktusok korántsem statikusak, a felszín alatt állandó diplomáciai, gazdasági és katonai manőverek zajlanak. Ezek a folyamatok helyi vagy nemzetközi események okán eszkalációhoz vezethetnek, a sporadikus összecsapások pedig a kiterjedt háborús tevékenység visszatérését eredményezhetik. Az izraeli–palesztin vagy a hegyi-karabahi konfliktusok többször szolgáltattak példát utóbbi eshetőségre, ezzel is alátámasztva a befagyott konfliktusok politikai és jogi rendezésének szükségességét.

Hazánk és az Európai Unió szempontjából az egyik legfontosabb befagyott konfliktusnak a ciprusi konfrontáció tekinthető. Míg a posztszovjet térség és a Balkán szembenállásai az Európai Unió határai mentén képeznek biztonsági kockázatokat, addig a Ciprusi Köztársaság az EU teljesjogú tagja, a szigetországhoz kapcsolódó konfliktushalmaz emiatt az integráción belül okoz feszültségeket, kis túlzással annak egészét befolyásolja. A szigetországhoz kapcsolódó konf-

liktus emiatt – a korábban kiemelt példákhoz hasonlóan – összetett nemzetközi vetülettel is rendelkezik, amelyben a helyi görög és török ciprióta szembenálló feleket állandó külső beavatkozások, elsősorban görögországi, törökországi, brit, amerikai és orosz befolyások érintik. Az 1955 óta megoldatlan konfrontáció emellett klasszikus befagyott konfliktusnak is tekinthető: ugyan 1996 óta nem történt a konfliktusból következő, halálos kimenetelű összecsapás, a felszín alatt azonban egy folyamatosan változó, összetett konfliktushalmaz húzódik meg, amelynek ugyanúgy részét képezi a közösségi médiában zajló folyamatos „kommentháború", mint az ENSZ által meghatározott fegyverzetkorlátozási szabályok periodikusan előforduló megsértése. Ezek a kisebb-nagyobb jelentőségű események és folyamatok egy befagyott konfliktus esetében állandó kockázati tényezőt jelentenek, hiszen a szigetet kettéválasztó ütközőzóna mentén folyamatosan fenntartják az incidensek kialakulásának, egyúttal a konfliktus újbóli eszkalációjának lehetőségét. A jelenlegi békés állapot ellenére a ciprusi konfliktus esetében nem először fordulna elő ilyen eset: az 1950-es évek óta tartó etnikai, területi, nemzetközi jogi (stb.) viták eredményeként a sziget görög és török ciprióta közösségei periodikusan visszatértek a szórványos vagy kiterjedt erőszak alkalmazásához. A konfliktus ezen szakaszai során 1955 és 1975 között körülbelül 8000-10 000 ember vesztette életét, akik közül körülbelül 2200 volt török ciprióta és török, 4800 görög ciprióta, 370 pedig brit állampolgár, míg a továbbiak vagy más nemzetiségűek (pl. görögök) voltak, vagy pedig több évtizede eltűntként vannak nyilvántartva (Veli 2013). Emberáldozatai mellett a konfliktus demográfiai következményei is tragikusak. Az atrocitások eredményeként csak 1974–1975 között körülbelül 160 000 görög ciprióta és 50 000 török ciprióta kényszerült elhagyni korábbi lakhelyét (Ker-Lindsay 2011), a belföldi népességmozgások eredményeként pedig a sziget északi és déli oldala etnikailag homogénné vált (Asmussen 2008).

Fontos hangsúlyozni, hogy ezek a veszteségek nem pusztán a helyi közösségek közötti ellentétek következményei. A helyi szereplőkön kívül számottevő szerepet játszottak a ciprusi konfliktusban érdekelt regionális vagy nagyhatalmak is, amelyek geostratégiai koncepcióik miatt egyes esetekben katalizátorai, más esetekben tétlen szemlélői voltak a szembenállás elmélyülésének és a rendezetlenség rögzülésének. A konfliktust aktívan és hosszú távon befolyásoló hatalmi tényezők közül külön figyelmet az Egyesült Királyság, Görögország, Törökország, az Amerikai Egyesült Államok és Oroszország érdemel, ezen államok ciprusi szerepvállalása, vagy éppen annak hiánya ugyanis nagyban hozzájárult a konfliktus múltbeli és jelenlegi attribútumainak kialakulásához. Ezeknek az államoknak emellett kulcsszerepük volt a konfliktusrendezésben,

pontosabban annak 60 éve tartó kudarcában is, hiszen mind jogi, mind pedig hatalmi és gazdasági lehetőségeik meglennének ahhoz, hogy előmozdítsák a ciprusi konfliktus megnyugtató lezárását, ezt azonban részben ad hoc politikai, részben pedig hosszú távú geostratégiai megfontolásaik miatt eddig elmulasztották.

A regionális hatalmak befolyása

A konfliktust aktívan befolyásoló hatalmi tényezők szerepének rövid ismertetését érdemes az *Egyesült Királyság* szerepvállalásával kezdeni. London a konfliktus modern kori gyökereinek kialakulásában fajsúlyos szerepet játszott, hiszen Palesztina (1947) és a Szuezi-csatorna (1956) elvesztése után ciprusi jelenlétéhez markánsan ragaszkodott. Ennek bizonyítékaként – ellentétben más függetlenné váló gyarmatokkal – a szigeten a britek évekig harcoltak a Ciprus és Görögország egyesítését szorgalmazó görög ciprióta EOKA[1] ellen, amelynek 1955-ben kezdődő támadásaira a gyarmati kormányzat a keménykéz politikájával és a szigeten tartózkodó brit csapatok bevetésével válaszolt. A ciprusi konfliktus kialakulása szempontjából fontos tényező, hogy utóbbiak létszámhiányát a britek a szigeten élő legnagyobb kisebbség, a török ciprióták hadra fogható fiataljainak besorozásával kívánták orvosolni. Ez végsősoron a *divide et impera* taktika alkalmazását és az etnikai feszültségek elmélyítését jelentette (French 2015; Holland 1998; Mallison 2005). Az így kialakult káoszból London a függetlenségi formulával kívánt kihátrálni és egy önálló ciprusi állam létrehozásával kísérelte meg feloldani a helyi és regionális feszültségeket. A szigetország létrehozásának ötlete alapvetően kompromisszumos megoldásként született meg, belpolitikai és gazdasági problémák miatt nyert teret, és a helyi, illetve a regionális görög–török ellentétek feloldását kívánta elérni. A kérdésben 1959-ben és 1960-ban megrendezett zürichi és londoni konferenciák ennek ellenére a britek számára is kedvező eredménnyel jártak, hiszen Akrotíri és Dhekélia központtal szuverén bázisterületeket tarthattak fenn a szigeten, ezáltal biztosítva London kelet-mediterrán jelenlétének folytatólagosságát. A konferenciák másik fontos fejleménye, hogy az Egyesült Királyság – Görögországgal és Törökországgal együtt – kötelezettséget vállalt a ciprusi függetlenség alkotmányban meghatározott kereteinek fenntartására. Ugyan a garantőri szerep lehetőséget biztosított

[1] Εθνική Οργάνωσις Κυπρίων Αγωνιστών (Ethniki Organosis Kyriakou Aganos) – EOKA: Ciprusi Harcosok Nemzeti Szervezete.

a Ciprussal kapcsolatos események befolyásolására, azonban nemzetközi jogi szempontból hozzáláncolta az Egyesült Királyságot a ciprusi konfliktushoz, illetve annak rendezéséhez. Ez először 1963–1964 telén jelentett komolyabb kötelezettséget, amikor az 1960-ban függetlenséget nyert Ciprusi Köztársaság elhúzódó obstrukciós válságának, illetve Makariosz elnök alkotmánymódosítási javaslatainak nyomán ismételten kiújultak a közösségközi harcok, a szigeten tartózkodó brit haderő pedig immáron ENSZ-mandátummal, békefenntartóként avatkozott be. Szimbolikus jelentőségű, hogy a válság alatt megszületett, és a ciprusi fővárost máig kettéosztó Zöld-vonalat először egy brit katonatiszt, Peter Young vezérőrnagy rajzolta fel a térképre, precedenst teremtve ezzel a konfliktus fizikai szeparációval történő kezelésére (Tofallis 2002).

Az 1963–1964-es válságban betöltött központi szerep tanulságai nagyban befolyásolták az 1974 nyarának válsága alatt tanúsított brit magatartást is. A görögországi katonai junta kezdeményezésére végrehajtott, Makariosz ciprusi elnök elleni katonai puccs és az ebből következő török intervenció/invázió alatt London végig távolságtartó maradt, szerepét a lehető legnagyobb mértékben minimalizálni próbálta. Bár a britek részt vettek Makariosz szigetről történő kimenekítésében, valamint a válság alatti diplomáciai egyeztetésekben, illetve a szuverén bázisterületek menedéket nyújtottak a harcok elől menekülőknek, azonban a konfliktusba való közvetlen beavatkozást Harold Wilson munkáspárti kormánya konzekvensen elutasította. Noha a brit közreműködés kontrol alatt tarthatta volna az eseményeket, a britek elvetették a törökök által kezdeményezett közös intervenció lehetőségét is (Birand 1985; Kacziba 2020b; Panteli 1990). Hivatalosan ezt a Cipruson állomásozó brit katonai kontingens alacsony létszámával indokolták[2], valószínűbb azonban, hogy a szuverén bázisterületek státuszának megőrzése érdekében racionálisabb döntésnek tartották a semlegesség megőrzését (Kyrris 1996). Erre nemcsak az 1950-es évek britek ellen elkövetett EOKA-merényleteinek keserű emléke figyelmeztette őket, de egyúttal Észak-Írország és az IRA példája is, amelyek tapasztalatait ismerve a ciprusi szuverén bázisaikat korántsem szerették volna ostromlott erődként viszontlátni (Byrne 2006).

Jobbára ez a hozzáállás határozta meg az 1974 utáni brit álláspontot is. Noha elítélték a Ciprus területének mintegy 37%-át okkupáló Törökországot, a gya-

[2] London reakcióinak vizsgálatakor megállapítható, hogy a szigeten állomásozó brit csapatok létszáma a puccs időpontjában valóban nem volt magas: a szuverén bázisterületeken mintegy 3000 brit katona tartózkodott, ezt a létszámot növelték július 26-ára 5553-ra. Ez a szintén a térségben állomásozó HMS Hermes, HMS Devonshire és HMS Andromeda hadihajókkal, valamint az Akrotíri légibázis 12 Phantom vadászgépével sem jelentett ütőképes haderőt (Asmussen 2008).

korlatban azonban a helyzet rendezésére sem szándékuk, sem tényleges lehetőségük nem volt. A britek a továbbiakban is részt vettek az ENSZ Ciprusi Békefenntartó Missziójának (továbbiakban: UNFICYP) műveleteiben, közvetlenül vagy közvetve támogatták a béketárgyalásokat, illetve a Ciprusi Köztársaság 2004-ben bekövetkező európai uniós csatlakozásakor is segítséget nyújtottak a görög cipriótáknak, a legfontosabb brit geostratégiai érdek azonban továbbra is a bázisterületek státuszának megőrzése és ezzel párhuzamosan London semlegességének megőrzése maradt. Erről tanúskodik, hogy az uniós csatlakozási szerződés (2003) részeként megerősítették a szuverén bázisok brit fennhatóságát, ami – Gibraltárral ellentétben – a Brexit után sem okozott jelentősebb bonyodalmat London és Nicosia között. Hozzátartozik az igazsághoz, hogy az Egyesült Királyság által ellenőrzött ciprusi területek soha nem is képezték részét a szigethez kapcsolódó területi vitáknak. Ennek megfelelően a britek a béketrágyalások évtizedei alatt konzekvensen elutasították azt a javaslatot, amely szerint egy ciprusi föderáció létrehozása esetén a brit bázisterületekkel kompenzálják a területi veszteségeket elszenvedő görög cipriótákat. Ezt a London érdekeit tökéletesen ismerő görög ciprióta fél nem is nagyon erőltette, a bázisoknál ugyanis fontosabbnak ítélte az ENSZ BT tagsággal és a ciprusi ügyekben garantőri szereppel rendelkező Egyesült Királysággal kialakított jó viszony fenntartását (Loucaides 2017).

A regionális hatalmak közül *Görögország* szintén aktív szerepet játszott a konfliktus kialakulásában. Ebben csak részben azonosítható egyfajta nacionalista szándékosság, hiszen Ciprus az ókor óta görög többségi népességgel rendelkezik, tehát az oszmán évszázadok után, valamint a brit gyarmati kötelék lazulása következtében természetes igényként merült fel Görögország és Ciprus egyesítésének szándéka. A görög nacionalizmus által *enoszisznak* (unió) nevezett célkitűzés a 19. század utolsó harmadában kezdett gyökeret ereszteni Cipruson, a brit fennhatóság elleni küzdelmek során pedig a görög ciprióta politikai elit egyik legfontosabb szándékává vált (Balogh 2013). Görögországnak ugyanakkor szerepe és felelőssége volt abban, hogy ezt a célkitűzést a görög hadsereg kötelékébe tartozó Georgiosz Grivasz és az általa vezetett EOKA fegyveres küzdelemmé változtatta, Athén ugyanis a politikai támogatás mellett fegyvereket és logisztikai segítséget is biztosított a felkelőknek (Mallison 2005; Morgan 2010).

Míg az 1950-es évek fegyveres összecsapásai igazolhatók voltak az önrendelkezés kivívásának szükségességével, és általában a dekolonizációhoz kapcsolódó ideológiai és morális magyarázatokkal, addig a ciprusi függetlenség kikiáltása utáni görög szerepvállalás inkább a szélsőséges nacionalizmus kivetülésének

eredménye (Papadakis 2005). Athénnak hangsúlyos szerepe volt a Ciprusi Köztársaság kudarcában és a jelenlegi megosztottság kialakulásában, a függetlenségi formulát ugyanis átmeneti állapotnak tekintette és alapvetően továbbra is az enoszisz kieszközlését kívánta elérni. Ez a hozzáállás 1967 után különösen markánssá vált, az áprilisban hatalomra kerülő katonai junta ugyanis ezután hirdette meg a „nemzeti központ" doktrínáját és egy szélsőségesen nacionalista külpolitikai irányvonalat alakított ki. Az irányvonal Makariosz elnök bel- és külpolitikai mozgásterét gyakorlatilag a nullára redukálta volna és a junta akkori vezetője, Georgiosz Papadopoulosz ezredes vezetésével teremtette volna meg a feltételeket Ciprus és Görögország egyesítéséhez. Mivel a görögországi nyomásgyakorlás hatására a ciprusi elnök fokozatosan szembefordult az athéni juntával, ezért 1967 után a görögországi ezredesek elsősorban Makariosz személyében látták a Ciprussal kapcsolatos terveik megvalósításának gátját. Ez a kezdetben politikainak nevezhető ellentét az 1970-es évek elejére elmélyült és sikertelen merényletkísérletek után egy Makariosz elleni puccsban teljesedett ki, ami végsősoron Törökország katonai intervenciójához/inváziójához és az északi országrész okkupációjához vezetett (Asmussen 2008; Fouskas 2001; Wenzke & Lindley 2008).

Bár mind a görögök, mind a görög ciprióták nemzeti katasztrófaként élték meg az 1974-es eseményeket, utóbbiak nemcsak Törökországot, de Görögországot is okolták a kialakult helyzetükért. Athén emiatt az 1970-es évek fennmaradó részében limitálni próbálta ciprusi szerepvállalását, ami egészen az 1980-as évek elejéig, a szocialista PASOK párt kormányra kerüléséig tartott. Az Andreasz Papandreu vezette kormányzat 1981-től újult erővel látott neki Görögország külpolitikai sérelmeinek rendezésébe. A ciprusi konfliktus esetében ez egy aktív nemzetköziesítési stratégiát jelentett, amely a hagyományos diplomáciai eszközöket és modern tömegtájékoztatási technikákat ötvözve globálisan propagálta a török megszállás illegalitását, a ciprusi konfliktus jogi rendezésének szükségességét és a szigetország északi része elleni gazdasági embargó nemzetközi kiterjesztésének fontosságát (Coufoudakis 2004). A görög erőfeszítések eredményeként először 1983 márciusában az el nem kötelezett országok delhi-i kongresszusa ítélte el a török okkupációt, majd májusban az ENSZ Közgyűlése fogadott el egy görög cipriótákat támogató határozatot. Az 1983/253 közgyűlési határozat megerősítette a Ciprusi Köztársaság sziget feletti szuverenitását, egyúttal figyelmen kívül hagyta a török ciprióta önrendelkezési jogokat (Dodd 2010). Noha a döntés a görög cipriótáknak kedvező volt, Görögország túlzott beavatkozása ismételten átalakította ciprusi konfliktust: végső soron ez a közgyűlési határozat adta a lökést az *„Észak-ciprusi Török*

Köztársaság" (továbbiakban: „ÉCTK") függetlenségének egyoldalú proklamálására, amelyet a Rauf Denktaş vezette török cipriótá 1983. november 15-én kiáltottak ki.

A kizárólag Törökország által elismert szakadár entitás létrehozása utáni időszakban Görögország szerepvállalása elsősorban a görög cipriótá védelmi képességek növelésére és a Ciprusi Köztársaság európai uniós csatlakozására fókuszált. A hidegháború utáni bizonytalan környezetre reagálva a két ország 1993-ban hozta létre a Közös Görög-Ciprusi Védelmi Szövetséget, amely háború esetén kölcsönös segítségnyújtási kötelezettséget jelentett, illetve a ciprusi Nemzeti Gárda technikai és logisztikai fejlesztését irányozta elő (Bahcheli 2000). A védelmi kooperáció mellett Görögország katalizátori szerepet játszott Ciprus európai uniós csatlakozásának előmozdításában is. A görög erőfeszítéseket segítette Kofi Annan ENSZ-főtitkár konfliktusrendezési elképzelése, amely a sziget európai uniós csatlakozásában látta a konfliktus megoldásának lehetőségét, és a cipriótá csatlakozási szándékait a Törökországban megjelenő Európa-párti irányzattal kívánta összekapcsolni. A terv egyik aggályos része maga a ciprusi megosztottság volt, eltérő álláspontok alakultak ugyanis ki arról, hogy a szigetország tagságáról szóló tárgyalások megkezdésének előfeltétele legyen-e a konfliktus rendezése. Nagy-Britanniával és Franciaországgal ellentétben Görögország ragaszkodott a tagfelvétel mielőbbi rendezéséhez és vétóval fenyegetőzött mind a Törökországgal kötendő vámunió, mind a soron következő bővítési kör ügyében (Torma 2004). Ennek hatására az Európai Tanács 1994-es korfui döntésétől a 2002-es koppenhágai határozatig egy sor uniós döntés hagyta jóvá Ciprus tagjelölti státuszát, amely így 2004. május 1-én hivatalosan is tagállammá vált. Ezzel az EU segítségével történő konfliktusrendezés lényegében kudarcot vallott, mivel az áprilisban rendezett Annan-tervről szóló népszavazáson – az EU tagságtól jobb tárgyalási pozíciót remélve – a görög cipriótá a rendezési terv ellen szavaztak. A konfliktus „europanizációja" így hozzájárult a fennálló helyzet konzerválásához, hiszen a Ciprusi Köztársaság uniós tagságával a Törökország javára fennálló regionális hatalmi diszparitás megváltozott, az erőegyensúly pedig tovább csökkentette a patthelyzet feloldásának lehetőségeit.

Utóbbit azért is fontos kiemelni, mert *Törökország* görög–török viszonyrendszerben kialakított erőfölénye a kezdettől fogva rányomta a bélyegét a konfliktus regionális és lokális vetületére. Az 1950-es évek közepén kiújuló görög–török konfliktus egyik alapvető oka az volt, hogy a Törökországnak küldött amerikai katonai segélyek messze meghaladták a Görögországnak biztosított forrásokat, amit a görögök a két ország 1952-es NATO-csatlakozása óta kifogásoltak (Koura

2009).[3] Ebben a helyzetben a törökellenes hagyományokkal rendelkező görög biztonságpolitika Ankara túlzott fegyverkezésétől és megerősödésétől tartott, miközben anyagi vagy stratégiai kompenzációt követelt NATO-szövetségeseitől, elsősorban az Egyesült Államoktól és az Egyesült Királyságtól. Ciprus ilyen kompenzációnak minősülhetett, hiszen történelmi, etnikai, nyelvi, kulturális és önrendelkezési indokok alapján Görögország egyébként is jogot formálhatott a szigetre. A görög igények ráadásul kezdetben nem ütköztek Ankara hivatalos álláspontjával: Törökország az 1950-es évek közepéig nem volt része a szigettel kapcsolatos vitáknak, alapvetően brit belügyként tekintett a ciprusi eseményekre. A törökök kérdésben képviselt semlegessége az EOKA támadásai révén változott meg, amikor a szigeten kialakult helyzet rendezésére 1955 augusztusában összehívott konferenciára a britek nemcsak a görögöket, de a törököket is meghívták (Morgan 2010). Az azóta nyilvánosságra hozott dokumentumok alapján egyértelmű, hogy a Londonban rendezett háromoldalú konferenciával a brit külügyminisztérium szándéka a görög oldal gyengítése, egyúttal a görög–török viszály felerősítése volt, amely Ciprus esetében – a britek szerint – gyarmati jelenlétük konzerválását segíthette (Mallison 2005). Bár a konferencia ciprusi kérdésében nem jutott eredményre, a Görögország és Törökország közötti ellentétek azonban kiújultak és elmélyültek. A két világháború között Musztafa Kemál Atatürk és Elefteriosz Veinzelosz által kialakított törékeny béke összeomlását jelezte, hogy 1955 szeptemberében bomba robbant Atatürk szülőházánál, Isztambulban, és Izmirben pedig nagyszabású, görögök elleni pogrom bontakozott ki, amelyben több tucat ember életét vesztette (Gökay 2006, 78–79). A regionális ellentétek ciprusi kivetüléseként – és a török cipriótákat ért incidensek okán – Törökország 1955-től fegyverszállítmányokat küldött a szigetre, 1956-ban pedig brit közreműködéssel megalakult a TMT[4], a török cipriótáák védelmi szervezete, amely bekapcsolódott a brit gyarmati erők és az EOKA egyre komplexebbé váló küzdelmébe (Isachenko 2012).

Törökország megjelenésével a Ciprussal kapcsolatos görög tervek tulajdonképpen zátonyra futottak, hosszú távon pedig inkább a török elképzelések valósultak meg. Ankara 1955 után megváltoztatta a brit uralom fenntartására vonatkozó álláspontját, és a sziget felosztását (takszim) követelte. Bár ez 1960-ban még nem valósult meg, a Ciprusi Köztársaság nemzetközi státuszát és

[3] Utóbbi mértékére jellemző, hogy míg Törökország 1952–1959 között 1,36 milliárd amerikai dollárnyi katonai segélyben részesült, addig Görögország ugyanebben az időszakban csak 673,9 millió dollárnyi mennyiségben (Koura 2009).

[4] Türk Mukavemet Teşkilatı – TMT: Török Ellenállási Szervezet

alkotmányos kereteit meghatározó szerződések[5] legitimálták Törökország későbbi beavatkozásait (Panteli 1990). A *„megbéklyózott függetlenség"* (Soulioti 2006) elnyerése után Törökország aktív befolyása a göröghöz hasonlóan károsnak bizonyult. Ankara a Cipruson működő török nagykövetség révén állandó kapcsolatban állt a kormányzat és államigazgatás török cipriótа tagjaival, érdekeinek érvényesítésekor pedig messzemenően kihasználta az etnikai alapon létrejövő duálprezidenciális rendszer gyengeségeit. Szerepvállalására jellemző, hogy Makariosz elnök 1963 novemberében közétett alkotmánymódosítási javaslatairól Fazil Kücük alelnök ugyan hajlandó lett volna tárgyalni, Ankara azonban szabályosan rendreutasította a török cipriótа vezetőjét és elvetette az obstrukciós válság feloldására összeállított tervezetet (Dodd 2010; Tofallis 2002). A télen bekövetkező közösségközi összecsapások alatt Ankara ennél is messzebb ment és elrendelte a sziget elleni intervencióban résztvevő egységek mozgósítását (Dodd 2010). Törökország katonai beavatkozását végül Johnson amerikai elnök keményhangú levele akadályozta meg, amely rendreutasította Iszmet Inönü török miniszterelnököt, emlékeztette szövetségesét Washingtonnal szembeni kötelezettségeire, Ankara biztonsági aggályait pedig lényegében alárendelte a NATO térségbeli érdekeinek (Bolukbasi 1993).

A Johnson-levél nemcsak a török–amerikai kapcsolatokat lökte mélyrepülésbe, de a görögöket is felbátorította. Az 1967 áprilisában hatalomra jutó görögországi junta aktív szerepvállalása már ugyanez év novemberében válságot robbantott ki a szigeten, amely során Törökország ismételten katonai beavatkozással fenyegetőzött, és csak ismételten amerikai nyomásra napolta el azt (Koliopulos & Veremis 2010). Washington 1963-as és 1967-es beavatkozása a következő években meghatározta Görögország Ciprussal kapcsolatos viselkedését, amely kezdetben a ciprusi fegyveres erők irányításának elnyerésére koncentrált, ezt követte a görög cipriótа kormány enoszisz-párti átalakítása, majd Makariosz eltávolításának és személyes likvidálásának terve. Az 1974. július 15-én bekövetkező puccs ugyanakkor nem a görögök egyesítési terveit, inkább a törökök felosztásra vonatkozó elképzeléseit valósította meg. Ehhez nagyban hozzájárult Washington reakciója, amely 1963 és 1967 után 1974-ben már nem kívánta megregulázni a törököket. Az eszkalálódó válságban Washington – Londonhoz és Moszkvához hasonlóan – „beárazta" a török intervenció lehetséges következményeit, és Görögország meggondolatlan külpolitikai kalandja után – Henry Kissinger külügyminiszter megfogalmazásával élve – nem látta

[5] A Ciprusi Köztársaság alkotmányos rendjét és nemzetközi státuszát az 1960-ban aláírt Alapítószerződés (Treaty of Establishment), Garanciaszerződés (Treaty of Guarantee), és Szövetségi Szerződés (Treaty of Alliance) határozza meg.

„amerikai akadályát annak, hogy Ciprus egyharmada a törököké legyen" (Bureau of Intelligence and Research 1974, 424). A közvetett amerikai és brit jóváhagyás után bekövetkező török beavatkozás tulajdonképpen az Ankara által évtizedek óta szorgalmazott felosztási tervet (takszim) valósította meg, és a görög és brit ellenőrzés alatt álló területek mellett erővel alakított ki egy (de facto) török fennhatóságú országrészt.

Az imént használt *országrész* megfogalmazás azért indokolt, mert az 1974 után létrejött „Török Ciprióta Szövetségi Állam" még nem önálló, független entitásként definiálta magát, hanem az esetlegesen létrehozandó ciprusi föderáció török tagjaként (Tofallis 2002). Törökországnak mind a szövetségi államban, mind az 1983-ban létrehozott „ÉCTK" kikiáltásában és működésében nélkülözhetetlen szerepe volt: Ankara tulajdonképpen egy bábállamot hozott létre, amelyben a politikai és gazdasági döntések a mindenkori török kormány érdekei mentén artikulálódtak, a Nicosia északi részén (törökül: Lefkoşa) berendezkedett török nagykövet pedig inkább viselkedett „kormányzóként", mint egy független államba akkreditált diplomataként (Kanli 2012). Ankara befolyásának irányait ennek megfelelően az adott török kormány bel- és külpolitikai érdekei szabták meg, konfliktusrendezési elképzelései pedig korszaktól függően a föderációs újraegyesítéstől a kétállamiságig terjedő skálán mozogtak. Erre jó példa a 2002-ben hatalomra kerülő AKP hozzáállásának lassú átalakulása. A Recep Tayyip Erdoğan vezette párt európai ambíciói kezdetben egy újraegyesítési szisztéma mellett elkötelezett álláspontot alakítottak ki, amely 2004-ben az Annan-terv támogatásában és végsősoron a török cipriótáknak pozitív szavazataiban nyilvánult meg (Cagaptay 2004). A rendezést elutasító görög cipriótának népszavazás, valamint a romló török–EU kapcsolatok okán ez a pozitív török hozzáállás a következő évtized folyamán megkopott, a sokak által utolsó esélynek tartott 2015–2017 közötti tárgyalások bukását pedig legalább részben Törökország (és Görögország) elutasító magatartása okozta (Şenay & Ekinci 2014). A svájci tárgyalássorozat kudarca szintén jelezte, hogy a regionális ambíciókkal rendelkező török külpolitikától már nem várható a föderációs alternatíva teljesértékű támogatása. A 2020 októberében beiktatott török ciprióta „elnök", Ersin Tatar konfliktusrendezési politikáját ennek megfelelően már Törökország új hozzáállása definiálta, amely az évtizedek óta elfogadott újraegyesítési szisztéma helyett a kétállami megoldáson alapult és negligálta a görög és görög ciprióta érdekeket (Özertem 2021).

A nagyhatalmak befolyása

A ciprusi konfliktust befolyásoló regionális szereplők mellett említést érdemelnek a nagyhatalmak is, hiszen a térségben bekövetkező hangsúlyosabb politikai változások általában csak Washington és/vagy Moszkva közvetlen vagy közvetett jóváhagyásával következhettek be. Ez a ciprusi konfliktus esetére is igaz: míg a szigettel kapcsolatos viták alapvetően dekolonizációs folyamatok termékei voltak, a konfliktus hosszú távú rögzülése végsősoron a hidegháború eredménye, amelyben sem az USA-nak, sem a Szovjetuniónak nem volt érdeke a konfliktus rendezése. Az *amerikai* fél hozzáállását elsősorban a NATO egységének fenntartása határozta meg, hiszen Ciprus folyamatosan éket vert az Észak-atlanti Szerződés Szervezete által 1952-ben létrehozott görög–török szövetségbe, ezzel gyengítve annak délkeleti szárnyát. Ugyan Washington nagyhatalmi státusza és a két országban fenntartott aktív befolyása kézenfekvővé tette a mediátori szerepkör kialakítását, az USA Ciprus kapcsán egy rendkívül komplex regionális képlettel találta szembe magát, amelyben saját igényei mellett figyelembe kellett venni a szovjet, a török, a görög, a brit és – jellemző módon a lista legvégén – bizonyos esetekben a cipriótа érdekeket is. A problémakör magját az egymást kioltó görög és török rendezési elképzelések alkották: Athén szigettel kapcsolatos egyesítési terveinek elfogadása a török, Ankara felosztási javaslatának támogatása pedig a görög szövetséges érdekeinek sérülésével, illetve a görög–amerikai vagy a török–amerikai kapcsolatok megromlásával járt volna. A helyzetet tovább bonyolította a Szovjetunió hozzáállása, amely határozottan elutasította Ciprus NATO csatlakozását, márpedig mind a görög (enoszisz), mind a török (takszim) verzió megvalósulása a szövetséghez csatolta volna a sziget egy részét vagy egészét. Ezzel az összetett viszonyrendszerrel a háttérben Washington általában vonakodott a ciprusi rendezésben aktív szerepet vállalni, azzal kapcsolatban a minimálisan szükségszerű, Herbert Simon (1957) megfogalmazásával élve, az *„éppen elégségesnek”* bizonyuló külpolitikai megoldásokat alkalmazta.

Az USA óvatos manőverezése tökéletesen visszakövethető a konfliktus történetén. A brit gyarmati időszak végén Londontól várták a Cipruson kialakult dekolonizációs válság mielőbbi rendezését, ennek kudarca után a NATO látszólagos egységét fenntartó és a szovjeteknek is megfelelő függetlenségi formulát támogatták. Az 1963–1964-es közösségközi harcok után Washington már a görög és török érdekek között balanszírozott, a regionális kapcsolatokban alapvetően Törökországnak, Cipruson pedig inkább Görögországnak kedvezett. A helyzet 1974-ben változott meg, Athén hazárdjátéka ugyanis siker esetén az

enoszisz megvalósulásával, Törökország erre adott reakciója viszont a két ország közötti nyílt konfrontációval, és a NATO délkeleti szárnyának összeomlásával fenyegetett. Washington – felmérve a helyzet súlyosságát – taktikát változtatott, és Törökország rendreutasítása helyett a ciprusi „torta" újraosztása mellett döntött. Ugyan a török intervenció hallgatólagos jóváhagyása évekig terhelte a görög–amerikai kapcsolatokat, Washington ezzel megőrizte a NATO délkelet-európai kereteit és fenntartotta térségbeli elsőbbségét. Az ár ugyanakkor meglehetősen magasnak bizonyult, hiszen az 1974-es konfrontáció áldozatai és károkozásai mellett Törökország szigeten való megjelenése a konfliktus bebetonozását jelentette.

Noha az USA-hoz hasonlóan Ciprust a *Szovjetunió* is másodlagos jelentőségű tényezőnek tekintette, a szigettel kapcsolatos geostratégiai érdekei jóval konzekvensebb külpolitikai hozzáállást eredményeztek. Moszkva a konfliktus eseményeit szintén a NATO szemszögéből szemlélte, hiszen a ciprusi konfliktusban érdekelt regionális hatalmak mindegyike tagja volt az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének, így a közöttük kialakuló viták lehetőséget adtak a nyugati blokk gyengítésére. A szovjetek emiatt nem a konfliktus rendezésében, inkább annak fenntartásában és állandó napirenden tartásában voltak érdekeltek. Ez a geostratégiai érdek az 1950-es években a brit gyarmati kötelék felszámolását próbálta elősegíteni, aktív segítséget pedig elsősorban a szigeten népszerű baloldali tömegmozgalmaknak, főként az AKEL-nek[6] biztosított. Mivel a Ciprussal kapcsolatos görög és török területi követelések végső soron a NATO kiterjedésének bővülését eredményezték volna, így Moszkva – az USA-hoz hasonlóan – támogatta a britek által javasolt függetlenségi formulát, attól helyi befolyásának növekedését remélte. A szovjet számítások az 1960-as években kezdtek beigazolódni, amikor az ENSZ BT-ben betöltött állandó tagsága révén Moszkva a konfliktussal kapcsolatos nemzetközi egyeztetések és határozatok homlokterébe került. Szintén a szovjetek térnyerését eredményezte Makariosz és a görögországi junta ellentéte, amely az 1960-as évek végén, 1970-es évek elején a görög cipriótа elnök balratolódását, illetve a keleti blokk országainak aktívabb szerepvállalását[7] okozta (Drousiotis 2006; Stavrou 2009). Az 1974 júliusában bekövetkező puccs után ez a kapcsolat fennmaradt, Moszkva továbbra is Makarioszt tekintette a Ciprusi Köztársaság legitim vezetőjének, Görögország beavatkozását, a junta enosziszra vonatkozó terveit, illetve a NATO abból következő expanzióját pedig elítélte (Birand 1985). A török intervencióval

[6] Ciprusi Dolgozó Nép Haladó Pártja – Αλορζωηηθό Κόκκα Εργαδόκελοσ Λαού (Anorthotiko Komma Ergazónemu Láu) – AKEL

[7] Például a szigetre érkező csehszlovák fegyverszállítmányok révén.

kapcsolatban a Szovjetunió ugyanakkor ambivalensebb hozzáállást tanúsított. Kezdetben mind jogi, mind stratégiai szempontból legitimnek és kedvezőnek találta a török beavatkozást, Törökország augusztusban bekövetkező második támadási hulláma után viszont elutasította a *„NATO hatalmak imperialista magatartását"*, elítélte mind a puccsot, mind a katonai intervenciót, egyúttal kiállt a szigetország szuverenitása és el nem kötelezett státuszának fenntartása mellett (Sakkas & Zhukova 2013, 133). Ez az elutasító magatartás az okkupáció rögzülése után is megmaradt, Moszkva ugyanis sérelmezte, hogy a török beavatkozás a gyakorlatban a NATO terjeszkedését valósította meg. A Szovjetunió ennek megfelelően elutasította az 1983-ban kikiáltott „ÉCTK" elismerését, és a fennálló rendezetlenség által biztosított lehetőségek kihasználása mellett alapvetően a görög cipriótа retorikát támogatta.

Más konfliktusokhoz hasonlóan a hidegháború vége Ciprus esetében is új helyzetet teremtett. Az USA az egypólusú világrend átmeneti lehetőségeit kihasználva aktív szerepet játszott az 1997–1998 között lezajló ciprusi rakétaválság rendezésében, mely során Richard Holbrooke amerikai főtárgyaló közvetített a Ciprusi Köztársaság és Törökország között kibontakozó krízisben, amely a görög cipriótа által Oroszországból rendelt S-300 légvédelmi rakétarendszer kapcsán alakult ki, és végül a fegyverrendszer Görögországba történő telepítésével oldódott meg (Yilmaz 2005). Holbrooke közvetítéseinek egyik legfontosabb tanulságaként a Clinton-adminisztráció változtatott a korábban jellemző amerikai álláspontон és beleegyezett az EU ciprusi szerepvállalásának fokozásába. Ezt az álláspontot a 2001 januárjában hivatalba lépő Bush-kormányzat is osztotta, az USA emiatt támogatta Törökország és Ciprus európai uniós közeledését, az Annan-terv kialakításában pedig katalizátori szerepet játszott (Asmussen 2004). Az amerikai görög lobbi nyomása ellenére – és az EU döntéseivel ellentétben – Washington a konfliktus jogi rendezéséhez és az Annan-terv elfogadásához kötötte volna a szigetország uniós csatlakozásának jóváhagyását, a rendezés kieszközlése érdekében viszont nyomása alá helyezte a törököket és a török cipriótákat, illetve a feleknek pénzügyi kompenzációt ígért (Coufoudakis 2004). A görög cipriótа elutasító magatartása ezért az EU mellett Washingtont is felháborította, a népszavazás eredményeinek ismertetését követő sajtótájékoztatón az amerikai külügyminisztérium sajtószóvivője pedig nyilvánvalóvá tette, hogy Nicosia ennél jobb kompromisszumot nem fog tudni kieszközölni (HRI 2004).

Míg az USA egyik kezdeményezője, addig Oroszország az egyik legfajsúlyosabb ellenlábasa volt az Annan-tervnek. Ellenezte egyrészt Törökország és Ciprus uniós közeledését, a két ország esetleges csatlakozásától ugyanis a nyu-

gati érdekszféra további expanzióját várta. Másrészt nem volt érdeke a ciprusi konfliktus rendezése sem, hiszen azzal elvesztette volna az egyik legfontosabb ütőkártyáját a görög–török viszony befolyásolására. Az oroszok emiatt a kezdettől fogva lassítani, illetve blokkolni próbálták mind a csatlakozási, mind a 2000-es évek elején kibontakozó békefolyamatot. Ezek a törekvések Ciprus uniós tagsága esetén sikertelennek, a konfliktusrendezés akadályozása kapcsán viszont sikeresnek bizonyultak. Az első esetben a sikertelenség Moszkva nemzetközi és ciprusi pozícióinak korlátozottságával magyarázható, ráadásul a nyugati érdekszféra igényeinek blokkolására a helyi közösségeket sem tudta felhasználni (Papadopulos 2016). Más volt a helyzet a konfliktusrendezés kapcsán, ebben az esetben ugyanis a görög ciprióta kormányzat, sőt az ellenzék egy része is az Annan-terv elutasítása mellett kampányolt, ami kedvezett az orosz érdekérvényesítésnek (Ker-Lindsay 2011). Az ENSZ BT-ben betöltött kiemelt szerepköre révén Oroszországnak egyébként gyakorlati lehetősége is nyílt a konfliktusrendezési folyamat blokkolására. Erre jó példa az UNFICYP hatáskörének kiterjesztésére vonatkozó javaslat megvétózása, amely rendezés esetén a békefenntartók mandátumát kiegészítette volna az Annan-terv végrehajtásának ellenőrzésével (Papadopulos 2016).

Noha a Ciprusi Köztársaság uniós tagsága eredetileg kedvezőtlenül érintette Oroszországot, Moszkva előnyt kovácsolt a szigetország csatlakozásából. Míg az USA az Annan-terv kudarcát követően – egészen a 2010-es évek elején bekövetkező ciprusi gázfeltárásokig – limitálta ciprusi szerepvállalását, addig a Vlagyimir Putyin elnökségének konszolidálása után kelet-mediterrán ambíciókat megfogalmazó Oroszország ekkor vált igazán aktívvá. Moszkva térnyerése először a gazdaságban érvényesült, ahol az orosz szerepvállalás főként a pénzügyi szektorban, az energiahordozók importjában, később az építőiparban és a szolgáltatások egyéb területein, elsősorban a turizmusban vált markánssá (Zavyalova *et al.* 2019). A gazdasági expanziót részleges sikereket elérő politikai térnyerés követte. Ez kiterjedt például a ciprusi külpolitika Oroszországgal szembeni semlegességére, a görög ciprióták periodikusan megjelenő NATO csatlakozásának akadályozására, vagy olyan konkrétumokra is, mint a 2011-ben Moszkva által Nicosiának folyósított 2,5 milliárd euró nagyságú hitel (Stergiou 2019). A külső hatalmak szerepvállalására jellemző, hogy ez az orosz befolyás a 2010-es évek végére folyamatosan csökkeni kezdett, mégpedig a görög ciprióták nyugati szövetségeseinek nyomására. Ennek csak egyik oka volt, hogy a Ciprusi Köztársaság az Oroszország elleni szankciókat sorra kijátszotta, például az orosz oligarchák körében népszerű állampolgársági üzlet révén. A másik ok a 2011-ben felfedezett ciprusi földgáz vagyon volt, amely számos regionális té-

nyező, köztük az Egyesült Államok figyelmét is a szigetre irányította. A földgáz faktor megjelenéséről és következményeiről a továbbiak még részletesen szó lesz, érdemes azonban már ehelyütt megjegyezni, hogy annak felfedezése felértékelte a sziget regionális szerepét, és kiemelten fontossá tette Ciprus nyugati érdekszférán belül tartását.

A nemzetközi szereplők beavatkozásának értékelése, a kötet célja és felépítése

A regionális és nagyhatalmi beavatkozás következményeiről sokat elmond Jannakisz Matszisz[8] görög cipriótа politikus frappáns megállapítása, aki szerint *„ha Ciprus jövőjéről szabadon tárgyalhatnánk a török cipriótákkal, akkor napokon belül megoldást találnánk a konfliktusra"* (idézi: Loucaides 2017). Bár a kijelentés túlzottan is optimista, jól reflektál a külső befolyás negatív hatásaira. Az előzőekben röviden felvázolt nemzetközi körképből kiderült, hogy a Ciprussal kapcsolatos legfontosabb fejlemények az előző 60 évben alapvetően három szinten definiálódtak: a helyi népcsoportok mellett, és sokszor azok befolyása nélkül, a regionális és a nagyhatalmi szereplők is részt vettek a konfliktus folyamatainak alakításában. Ez a külső befolyás rányomta a bélyegét a legfontosabb történelmi fordulópontokra, sőt, némely esetben a legfontosabb fordulópontok kizárólag a külhatalmak kezdeményezése és beavatkozása miatt következtek be.

A Ciprusi Köztársaság léte már önmagában egy ilyen külső beavatkozás következménye, a független szigetország létrejötte ugyanis a regionális és nagyhatalmi szereplők kompromisszumának eredménye, amelynek lefontosabb kereteit az érintett helyi népcsoportok részvétele nélkül alakították ki. Ugyan 1960. augusztus 16-án a görög cipriótаk képviseletében Makariosz érsek, a török cipriótаk delegáltjaként pedig Fazil Kücük is szignózta a Ciprusi Köztársaság létrehozásáról szóló Alapítószerződést, a két népcsoport azonban teljesen eltérő jövőképpel rendelkezett, és már ekkor sem volt érdekelt a létrehozott állam effektív működésében, illetve egy általában véve harmonikusan (együtt)működő és szegregációtól mentes egységes ciprusi társadalom kikiáltásában. A külső befolyás az 1974-es eseményekben is katalizátori szerepet játszott. Bár a Makariosz elleni puccsban valóban részt vettek görög cipriótаk, a szigetország legitim vezetőjének erőszakos leváltását egyértelműen Görögország kezdeményezte, annak

[8] Nyugalmazott görög cipriótа Európa Parlamenti képviselő, a konzervatív DISY párt korábbi elnöke. Idézi: Loucaides 2017.

részleteit az athéni junta dolgozta ki és bonyolította le. A kérdéskör semleges szakértői Athén lépései miatt jogszerűnek tartják a török beavatkozás tényét, az 1960-ban aláírt egyezmények ugyanis feljogosították a garantáló hatalmak bármelyikét a Ciprusi Köztársaság alkotmányos rendjének helyreállítására (Ker-Lindsay 2011; Mallison 2005).[9] Ugyanakkor a jogi formulák csak az alkotmányos rend helyreállítását tették lehetővé, az északi országrész 37%-ának okkupálását nem. Emiatt Törökország és a török lépéseket hallgatólagosan jóváhagyó britek és amerikaiak – Görögország mellett – szintén felelőseivé váltak az 1974-es eseményeknek és azok történelmi hagyatékának. Évtizedekkel később hasonló helyzet alakult ki a 2004-es Annan-tervvel, pontosabban annak kudarcával kapcsolatban is. A konfliktus rendezésére kialakított legösszetettebb tervezetből görög nyomásra kikerült a megállapodás irányába mutató egyetlen fajsúlyos ösztönző, a konfliktusrendezéstől függetlenül biztosított európai uniós tagság ugyanis a csatlakozástól jobb tárgyalási pozíciókat váró görög cipriótákat a terv elutasítására sarkalta. Ezzel a nemzetközi nyomásra kialakított rendezési terv pont a nemzetközi beavatkozás folyományaként bukott el, helyi szinten pedig tovább konzerválta a konfliktus megoldatlanságát.

A nemzetközi beavatkozás negatív hatásaira számtalan további példát lehetne felsorolni. Ez a kötet ugyanakkor nem ezek felsorolására tesz kísérletet, hiszen a ciprusi konfliktus kapcsán a hazai és a nemzetközi szakirodalom ezt már többször megtette (Botos 2013; Egeresi 2019; Kacziba 2011; Kalmár 2012; Kemény 2022; Torma 2004; Varga 2021). Emiatt jelen monográfia inkább a nemzetközi beavatkozás mozgatórugóinak feltárására törekszik. Arra keresi a választ, hogy egy 9300 km² nagyságú és körülbelül másfél millió lakossal rendelkező sziget miért okoz évtizedek óta regionális és nagyhatalmi feszültségeket? Mi az oka annak, hogy egy látszólag jelentéktelen szigetért nagyhatalmak versengenek és szövetségesek fordulnak egymás ellen? Hogyan lehetséges, hogy a helyi közösségek mindennapjait az 1950-es évek óta egy lezáratlan konfliktus határozza meg, annak ellenére, hogy a konfliktus megoldására 1960 és 2023 között legalább 15 nagyobb volumenű rendezési koncepció tett kísérletet?

---

[9] A beavatkozás lehetőségeit az 1960-ban aláírt Garanciaszerződés definiálja. A szerződés IV. cikke szerint „[e]zen egyezmény rendelkezéseinek bárminemű megszegése esetén Görögország, az Egyesült Királyság és Törökország kötelezi magát arra, hogy konzultálnak a szóban forgó rendelkezések betartásának biztosítása végett foganatosítandó lépésekről és intézkedésekről. Amennyiben a közös vagy egybehangolt akció lehetetlennek bizonyulna, a három garantáló hatalom mindegyike fenntartja magának az önálló cselekvés jogát, azzal az egyedüli céllal, hogy visszaállítsa a jelen Egyezmény által létrehozott állapotokat." Idézi: Kalmár 2012, 97.

A kötet ezekre a kérdésekre a geostratégiai megközelítés segítségével kíván választ adni, azt feltételezve, hogy a Ciprussal kapcsolatos külpolitikai orientációkat a szigethez és a régióhoz kapcsolódó hosszú távú és ad hoc érdekkapcsolatok egyszerre alakítják. Ezek az érdekkapcsolatok Ciprust egy heterogén geostratégiai mátrixba helyezik, amelyben a térség regionális és nagyhatalmi szereplői a szigetet egyszerre tekintik jelentősnek és jelentéktelennek. A jelentőség egyik legfontosabb eredője a földrajzi elhelyezkedés, amely előnyt biztosít azok számára, akinek sikerült megvetnie a lábukat a szigeten, ugyanakkor jelentős hátrányt jelent azoknak, akik a stratégiai lokációt nem tudják kihasználni. Ez meghatározza a szigettel szembeni hatalmi érdeklődést, egymást átfedő geopolitikai határokat és ütközőzónákat hoz létre, egyúttal predesztinálja a konfliktusok kialakulásának lehetőségét. Ezekben a konfliktusokban jelentős népességszám vagy védelmi képesség hiányában a cipriótákat nem képesek érdekeiket érvényesíteni, igényeik pedig általában elbuknak a nagyhatalmi vagy regionális játszmák kereszttüzében. Ez jelzi, hogy a helyi népcsoportok érdekeit a konfliktusban érdekelt külső tényezők jobbára figyelmen kívül hagyják és jelentéktelennek tartják, ciprusi szerepvállalásukat pedig elsősorban saját, geostratégiai érdekeik mentén körvonalazzák. Ezek az érdekek bizonyos esetben egybeesnek vagy a görög, vagy a török cipriótа célkitűzésekkel, ugyanakkor szükségszerűen konfliktusosak, a szigeten kialakult megosztottságot pedig konzerválják.

A kötet a továbbiakban a geostratégia elméleti összefüggéseivel folytatódik, ami a fogalmi magyarázatokon túl az elemzés módszertani kereteit is meghatározza. Az ezt követő fejezetek ezen módszertan útmutatásait követve részletesen elemzik azokat a fizikai, természeti, emberi és strukturális tényezőket, amelyek állandó vagy ad hoc adottságként szerepet játszottak a szigettel kapcsolatos haszon- és veszteségszámítások kalkulációiban, ezáltal megszabva az egyes regionális és nagyhatalmi szereplők külpolitikai orientációit. Ezekben a fejezetekben áttekintésre kerülnek például olyan állandó földrajzi adottságok, mint a sziget elhelyezkedése vagy kiterjedése, de olyan folyamatosan formálódó konstruált sajátosságok is, mint a gazdasági szerkezet vagy a katonai erő. Ezek a tényezők körvonalazni fogják azokat az tulajdonságokat, amelyek a szigeten kialakult konfliktus geostratégiai összetevőiként szolgálnak. A kötet a geostratégiai komponensek szerepét és hatásait összegző következtetések résszel zárul, a zárófejezet tehát összegzi azokat a nemzetközi érdekütközéseket, amelyek a konfliktus konzerválódását előidézték és fenntartották.

A GEOSTRATÉGIA ELMÉLETI ÖSSZEFÜGGÉSEI

Az államok nemzetközi szerepvállalásának egyik legalapvetőbb mozgatórugója a kapacitások korlátozottsága. Mivel az államok erőforrásai limitáltak, ezért a döntéshozók hazai és nemzetközi tevékenységük során véges számú kapacitásokat tudnak mobilizálni, emiatt csak szelektíven tudják megvalósítani céljaikat, illetve rangsorolniuk kell az előttük álló problémák megoldását. Ez a szelekciós kényszer rávilágít a nemzetközi politika egyik kevésbé méltányos törvényszerűségére: az államok nemzetközi aktivitásaik során priorizálnak, azaz korlátozott kapacitásaikat azokra a nemzetközi aktorokra, térségekre és tématerületekre fordítják, amelyek a legkisebb költségen a legnagyobb hasznot biztosítják számukra. Az államok nemzetközi megfontolásaikat és válaszlépéseiket tehát stratégiai preferenciák mentén körvonalazzák, előnyben részesítve a központi jelentőségű kérdéseket és negligálva a periférikusnak tekintett témákat (Rozental & Buenrostro 2013).

A kérdés, hogy mi számít stratégiai jelentőségűnek és periférikusnak természetesen relatív. Egyes államok külpolitikai koncepcióiban a stratégiai területek a hatalomhoz, a biztonsághoz és a jóléthez kapcsolódó esetekre korlátozódnak, másoknál vitális jelentőségre tehetnek szert normatív, vallási vagy kulturális megfontolások is (Finnemore 1996). Utóbbiaknál jóval komplexebb magyarázatot biztosítanak a külpolitikai prioritások kategorizálásával foglalkozó szakirodalmak. James Barber (1973) például a Dél-afrikai Köztársaság második világháború utáni külpolitikai preferenciát vizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy a nemzetközi politikai döntések földrajzilag körülhatárolható *koncentrikus körökként* írhatók le. A nemzeti érdekekből és a kormány preferenciáiból kiinduló körök közül a legbelső a külpolitika legfontosabb területeit foglalja magába, a középső rétegek a regionális érdekeket, a legkülső részek pedig a nemzetközi közösség egészével kapcsolatos stratégiákat fedik le. A modell jelenkori adaptációja Carl Landsberg kutatásaiban szintén visszaköszön, ebben az esetben azonban a földrajzi megközelítés tematikai vetülettel is kiegészül, azaz a földrajzi preferencia párosul az egyes régiókhoz köthető tematikai prioritásokkal is (Landsberg 2014).

Donald Nuechterlein (1976) amerikai diplomata és nemzetközi kapcsolatok szakértő szintén a tematikai kiindulópont segítségével kategorizál. Véleménye szerint egy külpolitikai tényező fontosságát az általa jelentett fenyegetés mértéke és a válaszlépés kidolgozására rendelkezésre álló idő határozza meg, azaz minél nagyobb a külpolitikai tényező által jelentett kockázat és minél rövidebb az annak kezelésére rendelkezésre álló idő, annál hangsúlyosabb a jelentősége. Nuechterlein a külpolitikára hatást gyakorló tényezők jelentőségének meghatározásakor négy kategóriát különített el. Az első kategóriába sorolta azokat az *állam túlélését fenyegető tényezőket*, amelyek során egy nemzetállam puszta léte kerül veszélybe, például a területét ért nyílt támadás vagy egyéb nagy kiterjedésű pusztítás okán. A második kategóriába olyan *létfontosságú tényezők* tartoznak, amelyek határozott fellépés hiányában súlyos károkat okoznának, de az érintett államnak lehetősége és ideje van arra, hogy a döntéshozók megfelelő válaszlépésekkel kezeljék a helyzetet. A következő kategóriába tartoznak azok a *kiemelten fontos tényezők*, amelyek az állam politikai, gazdasági és ideológiai berendezkedését befolyásolhatják, ezért a nemzetközi térben kifejtett korrekciós intézkedéseket igényelnek. Végül a *perifériku*s *tényezők* következnek, amelyekbe azok a külföldi folyamatok és események tartoznak, amelyek nem befolyásolják hátrányosan az állam berendezkedését, ezért nem kívánnak azonnali válaszreakciót, egyúttal beavatkozás esetén kérdéses lehet a befektetett kapacitások megtérülése (Uo.).

A kortárs magyarázatok közül Nikola Pijovic (2020) kategorizálását szintén érdemes kiemelni. Ebben az esetben az osztályok száma kettőre, a központi és perifériku*s* dichotómiára csökken, ezek a kategóriák tulajdonképpen a nemzetközi preferenciák két végpontját reprezentálják. A *központi jelentőségű tényezők* a nemzetközi tényezők azon területeit foglalják magukban, amelyeket a kormány elsődleges jelentőségűnek tart, és amelyek közvetlenül befolyásolják az állam stratégiai, gazdasági jólétét, valamint a politikai és ideológiai berendezkedését. A *perifériku*s *jelentőségű tényezők* ezzel szemben olyan, a kormány által negligált területek és témák, amelyek marginális befolyást gyakorolnak az állam stratégiai, gazdasági, politikai és ideológiai érdekeire, illetve berendezkedésére, szerepük emiatt minimális a külpolitika koncepció kialakításában és implementációjában. Pijovic ugyanakkor felhívja a figyelmet arra is, hogy a nemzetközi térben jelenlévő külpolitikai kihívások és problémák jelentős része a központi és a perifériku*s* tényezők közötti sávban helyezkedik el. Ezek azok a *„közepes jelentőségű"* nemzetközi tényezők, amelyek nem ütik meg a központi jelentőségű témák küszöbértékét, azonban fontosabbnak bizonyulnak a perifériku*s* eseteknél (Uo., 7). Bármelyik kategóriáról legyen is szó, végsősoron

a döntéshozói elit (ágens) határozza meg a prioritásokat, ezeket a döntéseket azonban nagyban befolyásolják a nemzetközi rendszer egészében (struktúra) lezajló folyamatok, amelyek gyakran reakciókényszert alakítanak ki a döntéshozókban.

A fenti példák mellett számos hasonló véleményt találunk a külpolitikai viselkedésmóddal és döntéshozatallal foglalkozó szakirodalomban (Mintz & DeRouen 2010; Renshon & Renshon 2008; Snyder *et al.* 2002). Ezek részletes kifejtésére ehelyütt nincs lehetőség, fontos azonban rámutatni, hogy a nemzetközi szerepvállalás szelekciós kényszerével foglalkozó kutatások alapvetően *földrajzi és tematikai* szempontok alapján határozzák meg a stratégiai jelentőségű és marginálisnak tekinthető területek közötti különbségek mozgatóirugóit. Bizonyos elméletek a földrajzra helyezik a hangsúlyt, azonban ebben az esetben is szerepet játszanak olyan tematikai tényezők, mint az adott régióval és állammal kialakított biztonsági viszonyrendszer vagy gazdasági kapcsolat (Landsberg 2014). Más megközelítések inkább tematikai szempontok alapján tesznek különbséget a vitális jelentőségű és periférikusnak tekintett tématerületek között, azonban ezek értékének rangsorolásakor, illetve a külpolitikai válaszreakciók definiálásakor a lokáció vagy az erőforrások kérdése továbbra is megkerülhetetlen marad (Pijović 2020). A stratégiai kérdések földrajzi és tematikai szempontjai között tehát nem vagylagos kapcsolat áll fenn, épp ellenkezőleg, az államok stratégiai prioritásának meghatározásakor mindkettő szerepet játszik. Másként megfogalmazva: az államok feltehetik azt a kérdést, hogy *„hol vannak stratégiai prioritásaink?"* illetve azt is, hogy *„mik a stratégiai prioritásaink?"*, végsősoron azonban a két kérdésre adott válasz egyszerre fogja meghatározni a külpolitikai orientáció legfontosabb irányait. Ez mind a döntéshozókat, mind pedig az elemzőket arra sarkalja, hogy a stratégiai sajátosságok meghatározásakor az államok számára elsődleges stratégiai tématerületeket (például biztonság, gazdasági jólét, ideológia vagy vallás védelme, természeti károkozás és környezetvédelem stb.) a fölrajzi tér (például szomszédos országok, szűkebb és tágabb régió, globális lépték) vonatkozásában vizsgálják.

A geostratégia általános jellemzői

A stratégiai prioritások egyik elemzési eszköze a *geostratégia*, amely egy geopolitikai szereplő földrajzi dimenziókban értelmezhető stratégiai orientációit vizsgálja. Feladata, hogy körvonalazza azokat az átfogó cselekvési terveket, amelyeket egy geopolitikai szereplő egy másikkal szemben foganatosít, meg-

határozza azokat az indikátorokat, amik az intézkedések orientációit determinálják, illetve azonosítsa a döntéshozatalt befolyásoló belső (hazai) és külső (nemzetközi) körülményeket. Az elemzés tárgya egy dinamikus folyamat, amely a múltban, a jelenben vagy a jövővel kapcsolatban prognosztizált stratégiai cselekvések földrajzi orientációt kutatja (Mező 2006). Mivel a dinamikus folyamat implementációja során egy geopolitikai szereplő (például egy állam vagy országcsoport) egy másikkal szemben alakít ki és valósít meg cselekvési terveket, ezért a geostratégia szükségszerűen területi dimenzióval is rendelkezik. Tózsa (2016, 62) megfogalmazásával élve, *„a geostratégia tárgya ilyen szempontból az, hogy egy terület (legyen az kistérség, régió, ország, vagy országcsoport) erőforrásait (népesség, infrastruktúra, termőföld stb.) hogyan lehet, hogyan kell felhasználni bizonyos geopolitikai célok eléréséhez.*" Az idézet jelzi, hogy a geostratégia fókusza a cselekvési lehetőségeket ma már tágan értelmezi, azaz beleérti mindazon katonai, politikai, gazdasági, digitális, kulturális (stb.) eszközöket, amelyeket egy geopolitikai szereplő céljai elérésének érdekében a gyakorlatban alkalmazni és hasznosítani tud.

A kibővült cselekvési lehetőségek hangsúlyozása azért rendkívül fontos, mert a geostratégia fókusza történelmileg jóval korlátozottabb volt. A szakirodalom a terminus megjelenését hagyományosan Karl Haushofer nevéhez köti, aki az organikus államelmélet szociáldarwinista megközelítését ötvözte az Alfred Thayer Mahan és Halford John Mackinder által képviselt stratégiai irányzattal (Holecz 2020; Szilágyi 2018a). A geostratégia két világháború közötti jelentése ebből következően elsősorban a katonai és hadászati stratégiák földrajzi jellegzetességére és különbségeire koncentrált (Brill 1985; Gyorgy 1943; Deák 2014). A náci Németországgal való szoros kapcsolat eredményeként a terminus a második világháború után vesztett népszerűségéből, a hidegháború első évtizedeiben elsősorban a német geopolitika kritikai elemzésinél került elő (Owens 1999). A geostratégia az 1970-es évek végétől és inkább az 1980-as évektől kezdett ismételten teret nyerni, fókusza ekkor kezdett bővülni. Ezt a tartalmi expanziót jelzi Grygiel (2006) megközelítése, aki a katonai megfontolások mellett az államok külpolitikai és diplomáciai erőfeszítéseit is a geostratégia területére sorolta. Utóbbiak mellett a – geopolitikai és hadtudományi területekhez szorosan kötődő – biztonsági tanulmányok szintén magáévá tette a terminust, emellett megjelent a közgazdaságtudományi és üzleti elemzésekben is (Kim & Raswant 2022; Tovy 2015). Az eredeti koncepcióhoz képest jelentősen bővülő fókuszt jelzi James Rogers és Luis Simón gyakran idézett összegzése is, amely szerint a

> *„[a] geostratégia a Föld felszínének különösen kritikus térségei feletti hatalomgyakorlásról szól, a nemzetközi rendszer feletti politikai jelenlét kialakításáról. Célja a biztonság és a jólét növelése, a nemzetközi rendszer prosperitásának előmozdítása, a befolyásoltság helyett a befolyás kialakítása. A geostratégia célja, hogy biztosítsa a hozzáférést bizonyos kereskedelmi útvonalakhoz, a stratégiai szűk keresztmetszetekhez, folyókhoz, szigetekhez és tengerekhez. Kiterjedt katonai jelenlétet igényel, ami általában együtt jár a tengerentúli katonai állomások létesítésével és a tengeri hatalom kivetítésére alkalmas hadihajók építésével. Szükség van továbbá szövetségi hálózatra hasonló célkitűzésekkel rendelkező nagyhatalmakkal, vagy kisebb, kulcsfontosságú államokkal, amelyek az adott stratégia által jelentősnek tartott régiókban helyezkednek el"* (Rogers & Simón 2010).

Az összegzés jól rámutat, hogy a geostratégia fókuszába ma már szükségszerűen beletartoznak a védelem, a hadászat, a külpolitika, a diplomácia és a gazdaság területei, amelyek összeségének nemzetközi kivetülését, illetve annak földrajzi orientációját a geostratégia értelmezi (Supartono *et al.* 2020).

A geostratégia és a földrajz kapcsolata

A geostratégia a földrajz, a politikatudomány és a hadtudomány ötvözésével létrejött tudományterület, amely szűkebb értelemben a geopolitikához, tágabb értelemben pedig a nemzetközi, biztonsági és védelmi tanulmányokhoz, illetve a közgazdaságtanhoz és üzleti tudományokhoz is kapcsolódik. Utóbbiak közül az egyik legszorosabb kapcsolat kétségkívül a földrajzzal alakult ki, hiszen a geostratégia tulajdonképpen a földrajzi térben megvalósuló és abban értelmezhető stratégiai koncepciók elemzésével foglalkozik. A szakirodalomban ugyanakkor eltérő álláspontok alakultak ki a kettő közötti kapcsolat irányairól. A hagyományos álláspont a földrajz szerepét helyezi előtérbe, amellett érvelve, hogy a geostratégia a földrajzi viszonyokra reagáló stratégiai orientáció, amely egy földrajzi terület adottságainak interpretálásáról szól (Mező 2006), *„vagyis arról, hogyan korlátozza, informálja, befolyásolja a népesség, az infrastruktúra, a termőföld, az éghajlat, a vízrajz, a domborzat, az ásványkincs és a nyersanyag a politikai és a katonai tervezést"* (Tózsa, 2016, 62). Ebben a megközelítésben tehát a földrajz meghatározza a stratégiai koncepció jellemzőit, hiszen a hadtudományi kiindulópont hadászati célkitűzést feltételez, amelynek végrehajtásában a földrajz valóban determinisztikus.

A másik irányzat álláspontját pont a földrajz determinisztikusságának csökkenése befolyásolja. A tágabb fókusszal – külpolitika, diplomáciai, gazdasági orientációval – felvértezett koncepciók számára a geostratégia inkább a stratégiai tervezések, cselekvések és intézkedések földrajzi irányait, illetve az irányok közötti különbségeket jelenti. A különbséget jól érzékelteti Grygiel (2006, 22) összegzése, amely szerint „*a geostratégia egy állam külpolitikájának földrajzi irányait azonosítja*", illetve „*leírja, hogy egy állam a katonai erő kivetítésével és a diplomáciai tevékenység irányításával hová összpontosítja erőfeszítéseit*". Ebben a megközelítésben tehát a geostratégia a nemzetközi intézkedések földrajzi orientációit vizsgálja. Arra keresi a választ, hogy *A* geopolitikai szereplő *B* aktorral szemben milyen stratégiai intézkedéseket foganatosít, ezeket milyen belső és külső körülmények definiálják és befolyásolják, illetve a kialakított cselekvések mennyiben térnek el a másokkal szemben alkalmazott stratégiáktól (Brzezinski 1986). Noha a hagyományos földrajzi adottságok kizárólagossága ebben a megközelítésben csökken, jelentőségvesztésük csak látszólagos. A geostratégiai koncepciók meghatározásában továbbra is fajsúlyos szerepet játszanak olyan hazai (belső) és nemzetközi (külső) körülmények, amelyek földrajzi tulajdonsággal rendelkeznek és szerepük a stratégiaalkotás folyamatában megkerülhetetlen. Egy állam ásványkincseinek hiánya például szükségszerűen befolyásolja azon aktorokkal szemben kialakított stratégiai orientációját, akiktől ezeket az erőforrásokat be tudja szerezni. Ezen hagyományos összetevők mellett azonban a geostratégia ma már nem pusztán a hagyományos földrajzi attribútumokra reagál, hanem olyan jelenségekre is, mint a puha erő (soft power), vagy az akár milliók álláspontját befolyásoló digitális nyilvános diplomácia. Ezekben az esetekben a földrajz determinisztikusságát már nehezebb detektálni, hiszen például az e-gazdaság vagy kibervédelem területei is befolyásolhatják a stratégiaalkotást, azonban az azokkal kapcsolatos intézkedések nem minden esetben rendelkeznek hagyományos értelemben vett területiséggel.

A geostratégia és a geopolitika kapcsolata

A földrajz mellett a geostratégia és a geopolitika között fennálló kapcsolat tisztázására is szükségszerű kitérni, hiszen egy stratégiai koncepció kialakítása nem valósulhat meg a geopolitikai összefüggések ismerete és figyelembevétele nélkül. A geopolitika és a geostratégia kapcsolatát illetően az egyik leegyszerűbb magyarázat kiindulópontja szerint a geostratégia a geopolitikai megfontolások gyakorlati kivetüléseként értelmezhető (Supartono *et al.* 2020). Haas

ezzel részben vitatkozva azt állítja, hogy bár a *„[g]eostratégia egyesíti a stratégiai megfontolásokat a geopolitikaiakkal"*, utóbbival ellentétben geostratégia *„proaktív"*, tehát a geopolitikai kihívásokra adható gyakorlati és ténylegesen megvalósítható válaszokat kutatja (Haas 2006, 9). Ugyanerre mutat rá Mező (2006, 102–103) is, aki szerint *„[a] szembetűnő kölcsönös viszonyuk ellenére a geopolitikát és a geostratégiát karakterük alapján egymástól világosan el kell különíteni. A stratégia mindig tartalmaz egy cselekvési tervet"*, amely azonban *„nem tud érvényesülni a geopolitika keretei között feldolgozott tények nélkül"*. Ezeket az összefüggéseket Brzezinski (1986) is azonosítja. Véleménye szerint a geopolitika a földrajz politikára gyakorolt hatását tanulmányozza, a geostratégia pedig az állam központi céljainak és az azok elérésére irányuló intézkedéseknek a földrajzi térben való implementációjára, illetve ezek térbeli különbségeire reflektál.

A geopolitika és a geostratégia kapcsolódásait és különbségeit Grygiel (2006) átfogó elemzése is vizsgálja. Véleménye szerint a geopolitikát a földrajzi térben megjelenő emberi tényező hívja életre, amely korszaktól és fejlettségi foktól függően formálja a földrajzi helyek jelentőségét, felértékelve például az adott időben szükséges nyersanyagokkal rendelkező területek fontosságát, vagy csökkentve a hanyatló birodalmak felé vezető kereskedelmi útvonalak jelentőségét. A geopolitika tehát *„a tágan értelmezett technológia és a földrajz kölcsönhatásának eredménye, amely megváltoztatja és formálja a helyek gazdasági, politikai és stratégiai jelentőségét"* (Grygiel 2006, 22). A geostratégia ezzel szemben egy állam nemzetközi erőfeszítéseinek földrajzi irányait vizsgálja, Grygiel megközelítésében azokat a katonai és diplomáciai orientációkat, ahová a döntéshozók véges számú külhatalmi kapacitásaikat összpontosítják (Uo., lásd például Bernek 2018; Lechner & Gibárti 2021).

A geopolitika és a geostratégia között tehát a szakirodalom világos különbséget tesz. Geopolitika alatt egy olyan humán tevékenység által életre hívott földrajzi szignifikanciát ért, amely bizonyos területi egységek szerepét egy adott korszak politikai, gazdasági, társadalmi, technológiai, ideológiai és kulturális elvárásainak és viszonyrendszereinek megfelelően felértékeli vagy csökkenti. Ezen tulajdonságok feltárásával a geopolitikai vizsgálódások és elemzések[10] foglalkoznak, feladatuk azonban passzív, hiszen céljuk a geopolitikai szempontból számottevő földrajzi egységek és indikátorok azonosítása, a konfliktusokat okozó törésvonalak feltárása, a geopolitikai jelentőség változásainak detektálása. Ezekre az adottságokra tehát nem a geopolitika, hanem a geostratégia dolgoz

[10] Magyar nyelven lásd például: Császár *et al.* 2022; Deák 2014, 2019, 2022; Egeresi 2017; Lechner 2020a; Tarrósy 2019, 2022; Vörös 2022.

ki válaszreakciókat. Ezen reagálások középpontjában a döntéshozók által meghatározott szubjektív célkitűzések, az azok elérésére vonatkozó megvalósítási alternatívák, a kiválasztott stratégiai orientációkat befolyásoló geopolitikai indikátorok, valamint belső és külső körülmények, illetve a stratégiai tervezés folyamatát végigkísérő költség- és hasznosszámítások állnak (Holecz 2020; Jiemian 2014; Kim & Raswant 2022; Mező 2006). A geostratégia tehát különbözik a geopolitikától, koncepciói azonban legalább részben a geopolitikai adottságok és tényezők következményeként definiálódnak. Erről a kapcsolatról, illetve a geostratégiai cselekvéseket befolyásoló geopolitikai indikátorokról a továbbiakban még részletesen szó lesz, előbb azonban fontos tisztázni a geostratégia és külpolitika különbségeit is.

A geostratégia, a külpolitika és a stratégiai tervezés kapcsolata

A szakirodalomban égető hiányként jelentkezik a geostratégia és a külpolitika viszonyrendszerének tisztázása. A probléma jól érzékelhető Grygiel (2006, 22) korábban már idézett definíciójában, amely szerint a „*a geostratégia egy állam külpolitikájának földrajzi irányait azonosítja*". Noha a földrajzi és geopolitikai kapcsolódásokat az előző alfejezetben idézett szerzők részletesen tárgyalják, a külpolitika szerepkörének definiálása jobbára kimarad az elemzésekből. Ez például a politikatudományi háttérrel rendelkező olvasó számára némi értelmezési zavart okozhat, hiszen a fenti idézetet látva nem egyértelmű, hogy miért van szükség a geostratégia terminusra, ha az azzal kapcsolatos jelentéstartalmakat egyébként a *külpolitika orientáció* kifejezés is lefedné. Szintén problematikus a geostratégia és a külpolitika viszonyrendszerének kérdése, hiszen a külpolitika változásai nem minden esetben rendelkeznek földrajzi determináltsággal, súlypontjaik és irányaik például kormányváltások következtében – és a földrajztól függetlenül – is módosulhatnak.

A kérdések megválaszolását ismételten érdemes a geostratégia fogalmának bővülésével kezdeni: a külpolitikával kapcsolatos értelmezési nehézségeket a geostratégia fókuszának expanziója okozza. Korábban kiemelésre került, hogy a hadtudományi megközelítésben a földrajzi adottságok determinálták az azokra adható katonapolitikai vagy hadászati stratégiák tulajdonságait. Noha ezek a stratégiák közvetve befolyással bírtak a politika, azon belül a külpolitika világára (Holecz 2020), azonban a geostratégia katonai értelmezésén ezek kívül estek, ezért viszonyrendszerük tisztázására különösebb ok nem volt. Ez

a koherencia megmarad azoknál az írásoknál is, amelyek a geostratégia fókuszát kiterjesztik a nemzetközi politika, külpolitika vagy külgazdaság területeire, ugyanakkor ragaszkodnak a földrajzi adottságok által kialakított hatásmechanizmusok vizsgálatához (Kim & Raswant 2022; Tózsa 2016). Merőben új helyzetet teremtett azonban az elképzelés, mely szerint a geostratégia modern fogalma a stratégiai tervezések, cselekvések és intézkedések földrajzi irányait, illetve az irányok közötti különbségeket *is* jelenti. Ebben a megközelítésben már a geostratégia fogalma összekeveredhet a bilaterális és multilaterális kapcsolatok kérdéskörével, a külpolitika, a külgazdaság és külkereskedelem vagy a kulturális diplomácia területeivel. A geostratégia mellett természetesen ezek a területek is rendelkeztek földrajzilag értelmezhető és elemezhető orientációkkal, ami értelmezési problémákat és átfedéseket eredményez.

A probléma feloldását jelen alfejezet a stratégiaalkotás és stratégiai implementáció szintjeinek rövid áttekintésével kívánja megvalósítani. Ebben a tekintetben az alapvető kiindulópontot a mindenkori kormányzat jelenti, hiszen az államok vezetői – ideális esetben – rendelkeznek egyfajta jövőképpel, amelyet belföldi és nemzetközi tevékenységeik során érvényre kívánnak juttatni. A szakirodalom az ezzel kapcsolatos tervezési és végrehajtási folyamatokat különféleképpen képzeli el, ezek kifejtésére jelen monográfia nem vállalkozhat (Brands 2015; Brooks & Wohlforth 2016; Collins 1973; Murray & Grimsey 1994; Posen 1984; Rosecrance & Stein 1993; Yarger 2006). Leírható ugyanakkor egy ideális archetípus, amely körvonalazza az államok által leggyakrabban megvalósított struktúrákat. Ebben az esetben a stratégiai tervezés, az operacionalizálás és az implementáció csúcsán a *nemzeti érdekek* állnak, amelyeknek vannak állandó és ad hoc elemei, ugyanakkor mindenkoron az adott kormányzat szubjektív álláspontjától függenek (Yarger 2006). A nemzeti érdekek átfogó megvalósíthatóságának lehetőségeit a *nemzeti stratégia*, angolszász területen az ún. grand strategy körvonalazza (Balzacq *et al.* 2019). Noha a kifejezést egyes szerzők a külpolitikai stratégiával (Brands 2015), mások a védelmi és biztonsági tervekkel azonosítják (Posen 1984), a 21. században inkább egy olyan átfogó koncepciót jelent, amelynek célja az erőforrások felhasználásának hosszú távú tervezése egy állam nemzeti érdekeinek elérése és megvalósítása érdekében (Brooks & Wohlforth 2016). Ez az átfogó stratégia szükségszerűen csak a főbb irányokat tudja kijelölni, a konkrétumok meghatározása már *a szakpolitikai és ágazati stratégiák* hatókörébe tartozik. Ezeken a szinteken kerülnek artikulálásra a védelmi, külpolitikai, nemzetgazdasági, fejlesztési, társadalompolitikai, kulturális, oktatási (stb.) stratégiák, amelyek részletes stratégiai orientációit az adott szakpolitikát vagy ágazatot irányító és ellenőrző legfelsőbb központi állami hatóság (általában minisztérium) ope-

racionalizálja, illetve a szervezetébe tartozó közép- és alsóbbrendű egységek implementálják (Kasubaski 2019; Stoker 2019; Yarger 2006).

Természetesen országonként eltérő lehet a stratégiai tervezés, az operacionalizálás és az implementáció jellege. A konkrét mechanizmustól függetlenül minden esetben jellemző azonban a nemzetközi térrel és az ott jelenlévő aktorokkal kialakított széleskörű viszonyrendszer, amelyben a külfölddel való interakció nem csak a külpolitikai stratégia, a külügyminisztérium vagy a diplomácia privilégiuma. Ahogy a nemzeti érdekek hazai komponenseinek megvalósítása sem pusztán a belpolitika hatókörébe tartozik, úgy a nemzetközi térre vonatkozó érdekérvényesítés sem csak a külpolitika feladata, abban szerepet játszik egyebek mellett a védelem és biztonságpolitika, a külgazdaság és külkereskedelem, az energiapolitika, vagy a kulturális és tudománydiplomácia is. Ezen külföldre reflektáló szakpolitikai ágazatok mind rendelkeznek egyfajta nemzetközi stratégiával és tulajdonképpen a nemzeti érdekek és stratégiák nemzetközi komponenseiként értelmezhetők. Jelen monográfia a szakpolitikai ágazatok összességének földrajzi térben értelmezhető és elemezhető orientációit geostratégiának nevezi. A geostratégia tehát egy terület vagy egy geopolitikai szereplő irányában megfogalmazott stratégiák összességét takarja, amely egyaránt megvalósulhat belföldi (például egy nemzetgazdasági stratégia regionális vagy helyi prioritásaiként) vagy nemzetközi viszonylatban. Utóbbiak közül a kötet a nemzetközi térben azonosítható geostratégiai összefüggésekre koncentrál. Azok alatt egy geopolitikai szereplő egy másik szereplő vagy térség viszonylatában kialakított stratégiáinak összeségét érti, amelybe beletartozik minden olyan külpolitikai, külgazdasági, védelmi, energetikai (stb.) interakció, amely az adott kontextusban az elemzés tárgyai között fennáll. Ezek a geostratégiai kapcsolatok földrajzi szempontból értelmezhetők, kijelölik a nemzetközi tér irányába kialakított prioritásokat, illetve körvonalazzák a negligált és periférikusnak tekintett területeket.

A geostratégia orientációt befolyásoló körülmények

Az előző alfejezetek kifejtették a geostratégia fogalmának és kapcsolódásainak legfontosabb jellemzőit. Az elemzés a következőkben a geostratégiai irányokat befolyásoló körülményekre koncentrál, azokra a belső és külső indikátorokra, amelyek végsősoron nemcsak a stratégiatervezés irányait szabják meg, de az implementáció sikerességének lehetőségét is befolyásolják. Legyen szó államról, régióról vagy egyéb földrajzilag körülhatárolható nemzetközi egységről, a kon-

textus átfogó értelmezése nélkül a döntéshozó nem képes effektív geostratégiai koncepciót kialakítani, az elemző pedig nem tudja feltárni az annak orientációit alakító racionalitásokat. Kérdés ugyanakkor, hogy a kontextus részleteinek értelmezése milyen keretek között történjen? Másként megfogalmazva, hogyan lehet megállapítani, hogy *A* geopolitikai szereplő *B*-vel kapcsolatos érdekérvényesítési mechanizmusait milyen körülmények befolyásolják? Jelen monográfia ezen kérdések megválaszolása érdekében egységesíti a szakirodalmi véleményeket, és megkülönbözteti a geostratégia belső (egyéni és nemzeti szintek) és külső (nemzetközi szint) összetevőit (Haas 2006; Jiemian 2014; Kim & Raswant 2022; Rhodes 2019; Szilágyi 2018b). Ezek összefüggéseinek megértésében az 1. ábra nyújt segítséget.

1. ábra: Geostratégiai relációk összefüggései

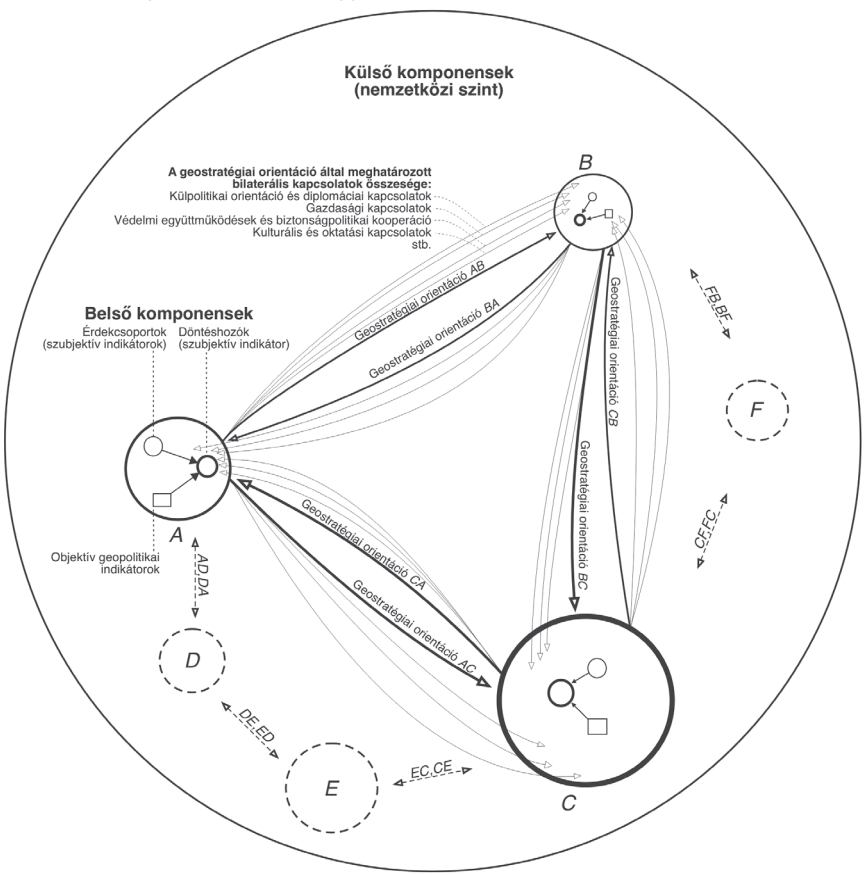

Forrás: Saját szerkesztés

A geostratégia relációikat összetett folyamatok vezérlik. A *belső komponensek* azokra a hazai összetevőkre reflektálnak, amelyek egy geopolitikai szereplő stratégiai orientációit befolyásolják, illetve amelyek alapján mások kialakítják a vele szemben adekvátnak ítélt orientációkat. A belső komponensekkel kapcsolatban tehát az egyik legfontosabb alapvetés, hogy az elemzés tárgyát képező geopolitikai szereplő egyszerre *forrása* és *tárgya* a geostratégiai dinamikáknak. Forrása, amikor maga artikulálja stratégiáit, és tárgya, amikor vele kapcsolatban alakítanak ki érdekérvényesítési koncepciókat. Bármely esetről legyen is szó, a geostratégiai dinamikák szubjektív és objektív indikátorok alapján formálódnak. A *szubjektív* indikátorok az egyéni döntéshozás szubjektivitására reflektálnak és általában véve a stratégiaalkotás és implementáció emberi tényezőire utalnak. Haas (2006) például kiemeli, hogy az államok geostratégiai koncepciói mindig abban a kontextusban relevánsak, amelyben kidolgozzák őket: a stratéga nemzetisége, az állam erőforrásai, a nemzeti érdekek célkitűzéseinek irányai, a definiáló országhoz kötődő védelmi, politikai, gazdasági, technológiai és kulturális összetevők mind befolyásolják a geostratégia irányait. Rhodes (2019) alapján a szubjektív indikátorok *egyéni* és *nemzeti szintekre* bonthatók. Véleménye szerint az elemzés az egyén szintjén a stratégiai döntéshozatalt befolyásolók percepcióira koncentrál, megpróbálja megérteni a stratégiai irányok létrehozásában szerepet játszó történelem- és térfelfogást, kulturális beágyazottságot, érdekviszonyokat, a jövővel kapcsolatos víziókat és célkitűzéseket. A nemzeti szinten az elemzés fókusza már az államot alkotó és a döntéseket közvetve befolyásolók csoportjaira koncentrál, azokra a társadalmi, gazdasági vagy kulturális rétegekre és érdekekre, amelyek a kormány döntéseit – Kim és Raswant (2022, 25) megfogalmazásával élve – *„a csoportos gondolkodás és a csoportkultúra"* szintjén befolyásolják. A szubjektív komponensek mellett *objektív* tényezők is hatást gyakorolnak a geostratégiai döntéshozatalra. Ezek azok a fizikai, természetföldrajzi, erőforrásbeli tényezők, amelyek a szubjektív mutatók mellett egyrészt befolyásolják egy geopolitikai szereplő stratégiai lehetőségeit, korlátait és célkitűzéseit, másrészt megszabják azt, hogy más szereplők milyen geostratégiai prioritásokat alakíthatnak ki ugyanezen geopolitikai szereplő viszonylatában. Az objektív indikátorok tehát a saját stratégia megalkotásakor, illetve a mások vonatkozásában artikulált érdekek viszonylatában is vitális jelentőséggel bírnak.

A nemzetközi térben alkalmazott stratégiaalkotás és implementáció eredője és végpontja szükségszerűen a belső komponensekhez kapcsolódik. Ez a reláció rajzolódik ki az 1. ábrán, ahol a nemzetközi szintéren jelenlévő aktorok egymás belső attribútumai alapján artikulálják a másikkal szemben kialakított stratégiai koncepciókat. Ezek az egymással szembeni relációk geostratégiai szempontból

értelmezhető kapcsolatpárokat alakítanak ki, az 1. ábra esetében *A* és *B*, *B* és *C*, illetve *C* és *A* viszonylatában. Az egyes relációk esetében kölcsönösen kialakított geostratégia orientációk azonosíthatók, *A* geopolitikai szereplő tehát *B* és *C* irányába is kialakít egy stratégiai koncepciót, illetve *B* és *C* is stratégiákat alkot egymás, valamint *A* vonatkozásában. Az így kialakuló kapcsolatpárokat ugyanakkor nem pusztán a relációban szereplők belső komponensei befolyásolják, hanem a nemzetközi tér egyéb összetevői is. Erre reflektálnak a szaggatott vonallal jelzett *D, E* és *F* jelzésű szereplők, illetve az általuk létrehozott interakciók. Ezek az interakciók közvetve befolyásolják *A, B* és *C* stratégiáit, tehát a nemzetközi szint *külső komponensei* hatással vannak az egyes aktorok geostratégiai orientációira, illetve azok megvalósíthatóságának lehetőségeire. Noha az 1. ábra csak vázlatosan körvonalazza a nemzetközi szint aktorait és interakciót, megállapítható, hogy a külső komponensek aránya relatíve magas, bár az egyes szereplők potenciális befolyása eltérő. A külső komponsek közé tartoznak a nemzetközi tér legkülönfélébb aktorai és eseményei, a globális és regionális folyamatok politikai, gazdasági és kulturális vetületei, a hard power és soft power kapacitáseloszlások változó konfigurációi, a bilaterális és multilaterális kapcsolatok összességének jellemzői (Jiemian 2014). Ezek a nemzetközi jelenségek és folyamatok egy külső kontextusként befolyásolják a geostratégia orientációk kapcsolatpárjait, így komplikálva a geopolitikai szereplők stratégiai prioritásokra vonatkozó döntéseit, illetve a megvalósítás lehetőségeit.

A geostratégia belső és külső összetevői együtt határozzák meg egy geopolitikai szereplő nemzetközi prioritásait, azaz kijelölik azokat az aktorokat, amelyek irányába a rendelkezésre álló kapacitásait felhasználja. A döntéshozó a stratégia prioritási sorrendjének meghatározása során komplex biztonsági, politikai, gazdasági (stb.) érdekviszonyokat elemez, földrajzi és tematikai ismérvek alapján problémákat és lehetőségeket azonosít, költség- és haszonszámításokat végez, majd konkrét intézkedési alternatívákat definiál. A folyamat során értékeli, hogy egy relációban milyen lehetőségek, kihívások vagy veszélyek azonosíthatók, ezek hogyan illeszkednek a nemzeti érdekek szempontrendszereihez, az érdekérvényesítéshez szükséges intézkedések milyen kapacitásbefektetést igényelnek, mekkora hasznot biztosíthatnak, illetve az elérni kívánt célkitűzések mekkora eséllyel valósulnak meg. A stratégiaalkotás folyamatában szintén szerepet játszik, hogy az adott relációkban kialakított stratégiához hogyan viszonyulhatnak más nemzetközi aktorok (külső komponensek), tehát az egyes intézkedések végrehajtása mennyiben ássa alá más célkitűzések megvalósulásának lehetőségeit (Tovy 2015). Az egyes relációk értékelési folyamatának eredménye egy prioritásokat körvonalazó sorrend, amelynek elején a nemzeti

érdek szempontjából a legfontosabbnak ítélt nemzetközi tényezők, a végén pedig a kevésbé értékesnek bizonyuló komponensek helyezkednek el.

Fentiek gyakorlati megnyilvánulását számtalan példával lehetne illusztrálni. Ezek közül az egyik legtalálóbb kétségkívül az USA ruandai népirtás (1994) kapcsán kialakított stratégiája, amely Washington globális elsőbbsége, a humanitárius intervenció lehetősége, illetve az amerikai hadsereg egyértelmű erőfölénye ellenére elutasította a civilek megvédésére kezdeményezett beavatkozás lehetőségét. Noha a CIA már 1993-ban figyelmeztetett egy körülbelül 500 000 halálos áldozattal járó népirtás lehetőségére, Washington mind a konfliktus előtt, mind pedig az alatt elutasította a közvetlen amerikai részvétellel zajló intervenciót, sőt az eseményekkel kapcsolatban sokáig vonakodott a népirtás kifejezést használni (Power 2003). Az azóta nyilvánosságra kerülő dokumentumokból egyértelműen kirajzolódik, hogy a ruandai konfliktussal kapcsolatos amerikai stratégia a lehetséges beavatkozás belső és a külső tényezőinek értékelése okán választotta a távolmaradás alternatíváját. A belső kontextust *„a kis közép-afrikai ország ásványkincseinek vagy stratégiai értékének hiánya"*, illetve ezzel párhuzamosan az USA szomáliai beavatkozásának tanulságai (1992–1993) alakították, amelynek kudarca után a további népszerűségvesztéstől tartó Clinton-adminisztráció a ruandai intervenciót belpolitikai szempontból nem tartotta célszerűnek (Caroll 2004). A külső kontextust az USA balkáni szerepvállalása befolyásolta, amelyet Washington a NATO-bővítéssel kapcsolatos közép-európai tervek okán Ruandánál fontosabbnak értékelt (Harsch & Headley 2015). A belső és a külső körülmények értékeléseit Clinton elnök 1994 áprilisában kiadott 25. számú elnöki direktívája[11] (PDD-25) tette hivatalos stratégiává, amely megtiltotta a szerepvállalást minden olyan békeműveletben, ahol az USA-nak nincsenek *„vitális jelentőségű nemzeti érdekei"* (Maritz 2012). Washington tehát a ruandai konfliktushoz köthető értékszámítások után a beavatkozást túl költségesnek, az abból következő esetleges hasznot pedig túl alacsonynak ítélte, a konfliktusra reagáló geostratégiai intézkedései pedig emiatt a népirtás tényének ignorálása és a diplomáciai megoldás sürgetése voltak.

[11] A direktíva titkosítás alól feloldott részei elérhetők az alábbi linken: https://irp.fas.org/offdocs/pdd/pdd-25.pdf, utolsó hozzáférés: 2022.12.13.

A geostratégia szubjektív és objektív összetevői

A fenti példa jól szemlélteti, hogy az államok geostratégiai koncepcióját általában nem a moralitás vagy az etikusnak ítélhető viselkedésmód vezérli. Még a liberális alapelvekkel működő államok is alapvetően a realista szemléletmód mentén reagálnak a nemzetközi folyamatokra, geostratégia koncepcióikat általában a saját maguk által orientált és értékelt önérdek szabályozza. Az önérdek esetlegessége ellenére azonosítani lehet azokat az objektív és szubjektív indikátorokat, amelyek a geostratégiai koncepciók intézkedéseit befolyásolják, a költség- és haszonszámításokat tulajdonképpen lehetővé teszik. Mivel a külső körülmények a nemzetközi szintér ad hoc erőviszonyaitól függenek, ezért a fejezet a továbbiakban azokra az objektív és szubjektív indikátorokra koncentrál, amelyek az egyes geostratégiai relációk belső mechanizmusait irányítják. Visszatérve az 1. ábrához, ez az alfejezet arra kíváncsi, hogy *A* geopolitikai szereplő *B*-vel szembeni geostratégiai irányultságait, *B* mely szubjektív és objektív tulajdonságai szabják meg.

Egy állam stratégiai adottságait a folyamatosan változó képességeinek és kapacitásainak összessége artikulálja. Ezen összetevők összegyűjtésére és rendszerezésére a nemzetközi viszonyokkal foglalkozó elméletek több lehetőséget biztosítanak, a nemzetközi kapcsolatok elméletei, a külpolitikaelemzés vagy a geopolitika analitikus és teoretikus modellek sorát dolgozta ki a témában. Bár ezek közös jellemzőkkel is rendelkeznek – például az objektív és szubjektív vagy a természetes és konstruált képességek szétválasztása – ugyanakkor célkitűzéseik tekintetében jelentősen eltérnek egymástól. Míg a nemzetközi viszonyok elméletei és a külpolitikaelemzés inkább a hatalom forrásaira és az ebből következő külpolitikai mozgástérre, illetve szervezőelvekre fókuszálnak, addig – ahogy fentebb már kiemelésre került – a geopolitika a stratégiai szempontból számottevő indikátorok feltérképezésére törekszik, ezáltal próbál meg egy nemzetközi összehasonlításban is értelmezhető „látleletet" biztosítani. Mivel a fejezet inkább az utóbbiakra, azaz a stratégiai tényezőkre fókuszál, ezért a továbbiakban visszatér a geostratégia és a geopolitika kapcsolatához, és az objektív és szubjektív összetevők azonosításához a geopolitika elemzésmódszertanát veszi alapul.

Szilágyi István megfogalmazásával élve a geopolitika *„az állam, a földrajzi tér és a politikai hatalom viszonyát sajátos nézőpontból és módszertani arzenállal vizsgáló tudomány"* (Szilágyi 2016, 57). A diszciplína kiindulópontja szerint a nemzetközi folyamatok elemzésében a földrajzi megközelítés megkerülhetetlen, hiszen a vizsgálat tárgyát képező jelenségek szükségszerűen rendelkeznek olyan

természeti, politikai, gazdasági vagy társadalmi összefüggésekkel, amelyek kereteit és hatásait a leghatékonyabban a földrajz tárhatja fel. Noha a kutatás tárgya szükségszerűen beemel ad hoc tényezőket, a geopolitika állandóan visszatérő módszertani kérdése, hogy melyek azok a stratégiai összetevők, amiket minden átfogó elemzés során szükséges vizsgálni. A vélemények a geopolitika evolúciója során többször átalakultak, a klasszikus, a neoklasszikus és a kritikai geopolitika, illetve a geostratégia és geoökonómia formaváltozásai során folyamatosan módosultak. Az amerikai geopolitika egyik legfontosabb úttörője Alfred Thayer Mahan 1890-ben megjelent klasszikusában például hat stratégiai tényezőt emelt ki: az államok földrajzi elhelyezkedését, fizikai struktúráját, területi kiterjedését, népességének nagyságát, nemzeti karakterét és kormányzati jellemzőit (Mahan 1987). A geopolitika kifejezést megalkotó Rudolf Johan Kjellén 1917-ben kiadott *Geopolitika* című könyvében az állam térbeli helyzetére és kapcsolataira, területének alakjára, valamint fizikai adottságaira (méret, kiterjedés, természetföldrajzi adottságok) helyezte a hangsúlyt (Mamadouh 1998). A brit Harold Mackinder a *„gazdasági és stratégiai földrajzi"* feltételeken túl figyelembe vette *„a vetélkedő népek relatív számának, bátorságának, felszereltségének és szervezettségének"* hatásait is (Molnár 2008). A második világháború után a természetes adottságok mellett egyre hangsúlyosabb szerepet kaptak a szubjektív és konstruált tényezők. Nicholas J. Spykman a természetes, földrajzi adottságok mellett a külpolitikai szemléletet is vitális jelentőségű kapacitásnak tartotta, emellett pedig rámutatott az infrastruktúra (közlekedés, kommunikáció, technológia) szerepének felértékelődésére is (Holmila 2020). Ezen túlmutatva, Zbigniew Brzezinski a társadalom és a politikai vezetés dinamizmusát, a politikai rendszer versenyképességét is stratégiai tényezőként kezelte (Brzezinski 1997). A kritikai geopolitika úttörője, Gearóid Ó Tuathail a hatalmat biztosító tudásformáknak és az azokat létrehozó kulturális mintáknak is kiemelt jelentőséget tulajdonított, a *„szubjektív valóságok"* konstruálásának hatásait pedig a stratégiai kapacitások részének tekintette (Lechner 2020b).

A klasszikus és kritikai geopolitikai iskolák tehát eltérő álláspontot alakítottak ki a stratégiai tényezők összetevőiről, megegyeztek azonban abban, hogy egyes stratégiai adottságok figyelembevétele elengedhetetlen a nemzetközi folyamatok elemzésekor. A koncepciók objektív és szubjektív, valamint természetes és konstruált kapacitásokat egyaránt felsoroltak, a természetföldrajzi és demográfiai aspektusok mellett hadászati, gazdasági, politikai, társadalmi, kulturális és ideológiai tényezőket is kiemeltek. Az elemzésmódszertan utóbbiak vegyítése révén több alternatívát kidolgozott a stratégiai tényezők

feltérképezése érdekében.[12] Jelen monográfia ezek közül a geopolitikai faktorelemzés módszerét alkalmazza. A faktorelemzés célja, hogy összegyűjtse a geostratégiai környezetet befolyásoló adottságokat, a listában szereplő tényezőket pedig objektív és tényszerű magyarázatokkal körvonalazza. A modell nem törekszik rendszerszintű megközelítésre, inkább azon belső összetevőket próbálja detektálni, amelyek az elemzés tárgya – jelen esetben a ciprusi konfliktus – szempontjából relevánsak. A faktorelemzés kiválasztása ugyanakkor nem véletlenszerű választás eredménye: Ballesteros (2015) véleménye szerint a módszer az egyik leghatékonyabb eljárás konfliktusok elemzésekor, az általa kiválasztott stratégiai tényezők ugyanis felvázolják a belső ellentmondásokat, azonosítják a külső hatalmak számára hasznot biztosító kapacitásokat, egyúttal körvonalazzák az attraktív adottságok kontroljára vonatkozó nemzeti és nemzetközi lehetőségeket.

A faktoranalízis sarkalatos kérdése, hogy milyen kapacitások kerülnek a vizsgálni kívánt stratégiai tényezők közé. A fejezet a továbbiakban Dias Mendes (2005) geostratégiai keretrendszerét alkalmazza (idézi: Szilágyi 2018b, 317). Az 1. táblázatban felvázolt tényezők széleskörű lehetőséget biztosítanak a stratégiai kapacitások detektálására és lehetővé teszik a legkülönbözőbb képességekkel rendelkező államok adottságainak feltérképezését és összehasonlítását.

1. táblázat: Geostratégiai tényezők

Fizikai tényezők	*Kiterjedés* *Elhelyezkedés* Alakzat Morfológia *Földfelszín* Növényzet *Klíma* *Tengeri és vízi utak* *Légtér*-űrtér *Emberi tevékenység hatására bekövetkező változások*
Természeti erőforrások	*Energia* *Ásványkincsek* *Élelmiszer*
Emberi tényezők	*Demográfia* *Etnográfia*

[12] Például: hatalmi módszer, funkcionális megközelítés, a viselkedési mintázatokat vizsgáló módszer, rendszerelemzés stb.

Közlekedési-kommunikációs tényezők	Szállítási rendszer Hírközlési rendszer
Technológiai tényezők	
Strukturális tényezők	*Politikai viszonyok* *Gazdasági szerkezet* *Szociális viszonyok* *Katonai erő* Egyéb tényezők

Forrás: Szilágyi 2018, 317; Dias Mendes 2005, 222. A következő fejezetek a *dőlttel* kiemelt tényezőket vizsgálják.

Az 1. táblázatban szereplő geostratégiai tényezők tulajdonképpen geopolitikai indikátoroknak tekinthetők, amelyek kiemelik egy térség vagy nemzetközi aktor geostratégiai szempontból hangsúlyosnak tekinthető szubjektív és objektív komponenseit. Érzékelhetően ezen a ponton nehéz kettéválasztani a geopolitikát és a geostratégiát, Szilágyi (2018, 327) tehát joggal nevezi a táblázat összetevőit „*geopolitikai/geostratégiai tényezőknek*". Jelen monográfia a kettő közül inkább a geostratégiai tényezők terminust hasznosítja, hiszen az elemzés arra keresi a választ, hogy egy konfliktus külső beavatkozóinak geostratégiai orientációit milyen (geopolitikai) összetevők befolyásolták. A célkitűzésből szintén kitűnhet, hogy az 1. táblázat az 1. ábrán felvázolt belső komponensekhez illeszkedik. Körvonalazza azokat az objektív (például kiterjedés, földfelszín) és szubjektív tényezőket (például politikai és szociális viszonyok), amelyek alapján egy geopolitikai szereplő a stratégiai orientációit kialakítja, illetve amelyek alapján mások kialakítják a vele szemben relevánsnak ítélt orientációkat.

A kötet a továbbiakban az 1. táblázat általános keretrendszeréből kiindulva próbálja meghatározni a ciprusi konfliktus geostratégiai összetevőit. Az elemzés azon a feltételezésen alapul, hogy a konfliktusba történő külhatalmi beavatkozást a sziget geostratégiai tényezői (vagy másnéven geopolitikai adottságai) befolyásolják. Ezek tulajdonképpen a konfliktus nemzetközi összetevőiként funkcionálnak, hiszen meghatározzák Görögország, Törökország, az Egyesült Királyság, az USA és Oroszország Ciprussal kapcsolatos stratégiai döntéseinek összefüggéseit, illetve az egyes geostratégiai koncepciók közötti érdekütközéseket és feszültségeket. A továbbiakban a kötet azt próbálja feltárni, hogy a létrejövő heterogén geostratégiai mátrixban az egyes nemzetközi szereplők milyen stratégiai értékkel ruházták fel a szigetet, illetve az ott található konfliktust. Melyek voltak azok a szereplők, amelyek geostratégiai prioritásként kezelték ciprusi pozícióik erősítését, és melyek azok, amelyek alapvetően perifériaként tekintettek a szigetre. Szintén fontos lesz azonosítani, hogy az egyes szereplők

számára mely geostratégiai tényezők bírtak vonzerővel: az ideális elhelyezkedésen vagy a történelmi-demográfiai összetevőkön túl milyen adottságok váltak részeivé a beavatkozó hatalmak stratégiai érdekeinek. Végezetül, az elemzés legfontosabb célja a ciprusi konfliktus nemzetközi összetevőinek meghatározása és annak feltárása, hogy a geostratégia összetevők milyen és mekkora szerepet játszottak a konfliktus kialakulásában és fennmaradásában. Ezek az összefüggések a következtetések részben kerülnek kifejtésre.

A részletek kifejtése előtt szükséges néhány technikai kérdésre is kitérni. Az elemzés a továbbiakban az 1. táblázat általános keretrendszerét használja és részletesen tárgyalja a szigettel kapcsolatos geostratégiai koncepciókat befolyásoló *fizikai tényezőket, természeti erőforrásokat, illetve az emberi és strukturális tényezőket.* A Dias Mendes (2005) és Szilágyi (2018) által meghatározott általános elemzési keretrendszerből tehát kikerültek azok tényezők, amelyek a ciprusi konfliktus szempontjából irrelevánsak (pl. növényzet, űrtér stb.). A téma kapcsán hangsúlyos és a továbbiakban részletesen vizsgált faktorokat az 1. táblázat *dőlten* szedett kiemelései jelzik. Fontos megjegyezni, hogy ugyan néhány tényező kimarad a vizsgálatból, bizonyos közlekedési, kommunikációs vagy technológiai kérdések a fizikai és strukturális tényezők tárgyalásakor említésre kerülnek. Ugyanez a helyzet a konfliktus külső komponenseivel. Noha az elemzés kifejezetten a geostratégia belső összetevőire koncentrál, a vizsgálat bizonyos esetekben kitér az azokat befolyásoló nemzetközi körülményekre is.

A KONFLIKTUS GEOSTRATÉGIAI ÖSSZETEVŐI: FIZIKAI TÉNYEZŐK

Az 1963–1964 telén kialakult közösségközi összecsapások alkalmával többször felmerült, hogy a Cipruson kialakult krízist a NATO segítségével, illetve annak katonai részvételével oldják meg. A NATO részvétele kézenfekvő megoldásnak tűnt, hiszen Ciprus alapvetően a nyugati érdekszférába tartozott, a sziget alkotmányos rendjét garantáló hatalmak – Görögország, Törökország és az Egyesült Királyság – pedig mind az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének tagjai voltak. A bökkenő csak az volt, hogy a Ciprusi Köztársaság 1961 óta az el nem kötelezett országok mozgalmához tartozott, és ezt a státuszt Makariosz elnök – külpolitikai mozgástere további biztosítása érdekében – fenn kívánta tartani. Washingtonnak ugyanakkor más volt az elképzelése. Bár az UNFICYP létrehozásával a NATO katonai beavatkozása hamar lekerült a napirendről, a regionális és a helyi ellentétek feloldását az USA továbbra is a szervezeten belül kívánta kieszközölni. A feladattal megbízott Dean Achenson, korábbi amerikai külügyminiszter ezért 1964 elején egy átfogó rendezési terv kidolgozásába kezdett. A terv tökéletesen tükrözte az USA Ciprussal szembeni geostratégiai orientációját: Achenson a Ciprusi Köztársaság szuverenitását és érdekeit teljességgel figyelmen kívül hagyva elsősorban Athén és Ankara sérelmeire koncentrált, a szigettel kapcsolatos problémák megoldását pedig a kívülről levezényelt területi rendezéstől várta (Ker-Lindsay 2009). Az ún. Achenson-terv szerint Ciprus választhatott volna a Görögországgal való egyesülés (enoszisz) vagy a függetlenség között, Törökország viszont cserébe megkapta volna a görög fennhatóság alatt álló Kastellorizo szigetét, valamint katonai bázist létesíthetett volna Ciprus északkeleti nyúlványán, a Karpaz-félszigeten. A fennmaradó, görögök által ellenőrzött országrészben három, területi autonómiával rendelkező kantont kaptak volna a török cipriótá, ahonnan a görög lakosságot kitelepítették volna. A terv első változatát először mind Görögország, mind Törökország elfogadta, később Athén – Makariosz határozott követelésére – elutasította (Stavrou 2009).

Fentiekből úgy tűnhet, hogy az Achenson-terv bukását a NATO-megoldást a kezdetektől ellenző Makariosz torpedózta meg. A ciprusi elnök ugyan valóban

briliáns diplomata volt, Athént azonban nem a görög cipriótak ellenkezése bírta rá eredeti döntésük felülvizsgálatára. A Görögországnak rendkívül kedvező terv elutasítása mögött sokkal inkább a Szovjetunió húzódik meg, amely az Achenson-tervet a kezdetektől ellenezte és a nyugati érdekszféra további térhódításaként értékelte. Moszkva és Makariosz egyre szorosabbá váló kapcsolatára jellemző, hogy 1964. augusztus 9-én Hruscsovnak küldött telegramjában a ciprusi elnök felvetette a szovjet beavatkozás lehetőségét, amelyet az SZKP főtitkára visszautasított, ugyanakkor felszólította a törököket a ciprusi konfliktus mielőbbi rendezésére (Tofallis 2002). Miután Makariosz továbbra is fenntartotta a szovjetekkel való kapcsolatát, az USA az Achenson-terv felülvizsgálata mellett döntött. A terv augusztus 20-án elkészült módosított verziója már csak Görögország és Ciprus egyesítését javasolta, török támaszpontok helyett pedig egy NATO bázis létesítését ajánlotta, amely azonban török parancsnokság alatt állt volna. A terv előző verziójának ismeretében nem volt meglepő, hogy Ankara a rendezési javaslatot visszautasította (Stavrou 2009). Válaszul 1964 szeptemberében Szpirosz Kipriánu külügyminiszter vezetésével görög ciprióta delegáció érkezett Moszkvába, ahol a két fél szovjet légelhárító fegyverek vásárlásáról állapodott meg. Az egyiptomi közvetítéssel szigetre szállítandó fegyverek végül sohasem érték el Ciprust, mivel a Kairóból már útnak induló szállítmányt athéni nyomásra sikerült visszafordítani (Tofallis 2002).

A ciprusi konfliktus fentiekben felvázolt rövid epizódja sokat elárul a sziget fizikai tényezőihez fűződő hatalmi érdekekről, illetve érdekütközésekről. Az események során mind a NATO, mind pedig a szovjetek egy stratégiai szempontból vitális jelentőségű területként tekintettek a szigetre, előbbiek elsősorban ciprusi jelenlétük expanziójában, utóbbiak annak korlátozásában voltak érdekeltek. A szovjet érdekeket jól tükrözi Nyikita Hruscsov 1964. május 4-én adott interjúja, amelyben elítélte a Ciprus belügyeibe történő beavatkozást, és azzal vádolta az Észak-atlanti Szerződés hatalmait, hogy a szigetet egy „*elsüllyeszthetetlen repülőgép-hordozóvá*" akarják alakítani. Hruscsov szerint ez „*komoly veszélyt jelentene az egyetemes békére*", és „*súlyos következményekkel járó nemzetközi bonyodalmak forrásává válhatna*".[13] Ezt a hozzáállást használta ki Makariosz, aki Görögország, Törökország és az USA további térnyerésétől joggal várta bel- és külpolitikai mozgásterének szűkülését. Nicosia és Moszkva szorosabbá váló kapcsolata ugyanakkor a washingtoni vészharangokat is megkongatta, ahol a külügyi és titkosszolgálati jelentések a korszakban több al-

[13] Forrás: The New York Times Archives: Khrushchev Attacks NATO, 1964. május 4. Elérhető: https://www.nytimes.com/1964/05/05/archives/khrushchev-attacks-nato.html, utolsó hozzáférés: 2022. december 22.

kalommal arra figyelmezettek, hogy a *„vörös pap"* vezetése alatt álló sziget *„a Földközi-tenger Kubájává válhat"* (Drousiotis 2006, 253).

Fontos hangsúlyozni, hogy fenti idézetek túlmutatnak a retorikai vagy zsurnalisztikai túlzásokon: a szigeteken keresztül történő stratégiai érdekérvényesítés nem állt távol Washington és Moszkva eszköztárától. Maga az „elsüllyeszthetetlen anyahajó" kifejezés először a második világháború alatt jelent meg, amikor csendes-óceáni hadszíntéren az amerikai haditengerészet és légierő szigeteken és atollokon alakított ki bázisokat és repülőtereket. A Pearl Harbor és a Midway utáni helyzetben szükség is volt ezekre az elsüllyeszthetetlen bázisokra, hiszen a megfogyatkozott amerikai haditengerészeti erőket ezek a támaszpontok támogatni tudták a Japán elleni küzdelemben (Crooms 2011). A szigetek jelentőségével kapcsolatos tanulságok a második világháború után is meghatározták az USA egyes geostratégiai orientációit, például Okinava, Tajvan, Izland vagy – ahogy korábban kiderült – Ciprus vonatkozásában (Fredholm 1972; Kao 2022; Time 1950). Míg az amerikai stratégia a hadászati jelenlét kialakításától haladt a politikai befolyás irányába, addig a szovjetek a szigeteken történő politikai térnyerést kívánták felhasználni a katonai expanzió lehetőségeként. Ennek klasszikus és legsikeresebb példája Kuba, a szovjetek azonban emellett más szigeteken is alkalmazni kívánták ezt a stratégiát, egyebek mellett Jamaicán, Új-Zélandon, Tongán, vagy – ahogy korábban szintén kiderült – Cipruson (Dorrance 1990; Mills 1988).

Az amerikai és szovjet geostratégiai koncepciók ezekben az esetekben a szigetek pozitív fizikai tényezőit kívánták kihasználni. Jellemző módon azonban figyelmen kívül hagyták a szigeteken élők közép- és hosszú távú érdekeit, akik kapacitások hiányában nem voltak képesek sem az aktív védelemre, sem a hatékony nemzetközi érdekérvényesítésre. Ciprus is tulajdonképpen ennek az ellentmondásnak az áldozata: a stratégiai adottságok előnyei a szigetre vonzották a külföldi hatalmakat, a külhatalmi befolyás ellen viszont stratégia gyengeségeik miatt a helyi közösségek önállóan nem voltak képesek sem védekezni, sem megfelelő ellentételezést felajánlani. Noha ezek az adottságok a történelem bizonyos periódusaiban átalakultak és formálódtak, jelentős mértékben azonban nem változtattak a sziget nemzetközi kapcsolatokban betöltött mozgásterén. Ez nagyban köszönhető a sziget fizikai adottságainak, amelyek megítéléstől függően pozitív vagy negatív, tehát végsősoron ellentmondásos módon befolyásolták a Ciprussal kapcsolatos geostratégiai realitásokat. A fejezet a továbbiakban Dias Mendes (2005) és Szilágyi (2018) elemzési modelljét felhasználva ezen ellentmondások feltárására törekszik.

Kiterjedés

A 9251 km² nagyságú Ciprus a Földközi-tenger harmadik legnagyobb szigete. Kiterjedése és mérete tehát nem biztosít sem automatikus hatalmi potenciált, sem jelentős gazdasági vagy demográfiai bázist. Ez a sziget történelme során állandó korlátot jelentetett és egyéb fizikai tényezők hiányával kiegészülve nagyban korlátozta a védelmi képességeket és gazdasági lehetőségeket. A helyzetet tovább bonyolítja, hogy a nemzetközileg elismert Ciprusi Köztársaság 1974 óta csak a déli országrészt ellenőrzi, ami az egyébként is limitált lehetőségeket tovább csökkenti. A görög ciprióta kormányzat főhatósága nagyjából a sziget 5296 km²-ére terjed ki, azaz a gyakorlatban a teljes kiterjedés körülbelül 57,2%-át képes ellenőrizni. Az északi részen az 1983-ban egyoldalúan kikiáltott „ÉCTK" egy körülbelül 3355 km²-es területen gyakorol *de facto* kontrolt, ezzel Ciprus körülbelül 36,3%-át tartja fennhatósága alatt. A fennmaradó részek közül 254 km² tartozik az Egyesült Királysághoz, az Akrotíri és Dhekélia központtal működő szuverén bázisterületek a sziget nagyjából 2,8%-át fedik le. Utóbbiakon túl az 1974-ben kialakult tűzszüneti vonal kezelhető még önálló területi egységként, hiszen a pufferzóna önmagában nagyobb területet foglal el (346km²), mint a brit bázis területek, így az ENSZ Ciprusi Békefenntartó Missziója Ciprus körülbelül 3,7%-át ellenőrzi.

Elhelyezkedés

A sziget elhelyezkedése első ránézésre optimális: Ciprus az első közel-keleti civilizációk tőszomszédságában, birodalmak és kultúrák ütközőzónájában, kereskedelmi, hadi és migrációs útvonalak mentén helyezkedett és helyezkedik el. A sziget az ókorban és a középkorban a Földközi-tenger keleti medencéjének egyik legfontosabb tengeri állomása volt, amelyet kereskedelmi kikötőként és bázisként használt szinte az összes térségben megjelenő szereplő, beleértve a görögöket, rómaiakat, bizánciakat, frankokat, genovaiakat vagy velenceieket. Jelentősége az amerikai kontinens felfedezése, a legfontosabb kereskedelmi útvonalak áthelyeződése, illetve a keresztény-oszmán ellentét elmélyülése után csökkent. Noha a sziget továbbra is fontos bázisként funkcionált az Oszmán Birodalmon belüli kereskedelmi körforgásban, igazi stratégiai szerepét csak a Szuezi-csatorna 1869-es megnyitása után nyerte vissza. Átalakuló geopolitikai súlyát jól példázzák Benjamin Disraeli egykori brit miniszterelnök szavai, melyek Ciprust „*Nyugat-Ázsia kulcsának*" nevezték és stratégiai előnyökkel

indokolták a brit fennhatóság 1878-tól datálható kieszközlését (Varnava 2009, 85). Ciprus 1960-ig maradt a brit tengeri doktrína egyik legfontosabb pillére, a Szuezi-csatorna északi „őre", a második világháború után London fogyatkozó közel-keleti jelenlétének utolsó bástyája. A brit kormány a szuezi válság (1956) után Ciprusra már a közel-keleti olajlelőhelyek fenntartásának biztosítékaként tekintett, Anthony Eden miniszterelnök pedig egyenesen a sziget gyarmati státuszának fenntartásától tette függővé Nagy-Britannia stabilitását.[14]

Az Európa és Közel-Kelet között zajló olajkereskedelem ellenőrzésén túl Ciprus elhelyezkedése hadászati szempontból is kiemelt jelentőségű. A függetlenség 1960-as elnyerése után a szigeten található brit szuverén bázisterületek a nyugati tömb egyik legfontosabb térségbeli támaszpontjaként funkcionáltak, ahol nemcsak a brit légierő gépei, de az amerikai légierő U2-es felderítői is állomásoztak (Georgiou 2011). Az Akrotíri légibázis mellett a szigeten elhelyezett radarállomások is a földrajzi elhelyezkedés előnyeit használták ki: a kelet-mediterrán és közel-keleti térségben zajló légi- és tengeri forgalom, illetve rádió- és telekommunikáció ellenőrzésén és lehallgatásán túl egy körülbelül 5000 km-es koncentrikus körben megfigyelték a Varsói Szerződés államait, valamint Közép-Ázsiát és Észak-Afrikát (Uo.).

A földrajzi elhelyezkedésből adódó előnyök közös jellemzője, hogy azok pozitívumait nem elsősorban a szigeten élő helyi közösségek, sokkal inkább a szigeten hídfőállásokat kialakító regionális hatalmak aknázták ki. Ciprus elhelyezkedése és a védelmi képességek hiánya állandó birodalmi jelenlétet alakított ki, amely – eltérő formában és mértékben, de – a történelem folyamán szinte folyamatosan korlátozta a helyiek önkormányzati elképzeléseit, illetve döntési és érdekérvényesítési lehetőségeit. A hosszú távú trendek jól jellemzik ezt a kiszolgáltatott helyzetet: Ciprus a vaskor óta legalább 17-szer állt külhatalmi ellenőrzés alatt, stratégiai előnyöket biztosítva például bizánci, arab, frank, velencei, oszmán vagy brit hódítóknak (Mallison 2005). A sziget elhelyezkedése predesztinálta ezt a kiszolgáltatottságot: Ciprus a mai Törökországtól légvonalban mintegy 70 km-re, Szíriától 100 km-re, Libanontól 160 km-re, Görögországtól és Izraeltől egyaránt körülbelül 260-260 km-re, Egyiptomtól pedig 350 km-re található. Ezek az ókorban is könnyen leküzdhető tengeri távolságok kiszolgáltatták a helyi közösségeket a környékbeli birodalmaknak és nagyban hozzájárultak a jelenlegi konfliktusos környezet kialakulásához.

[14] *„Ciprus nélkül nincsenek megfelelő eszközeink az olajkészletek védelmére, olaj nélkül pedig munkanélküliséggel és éhséggel kell szembenéznünk Nagy-Britanniában*", idézi: Bravos 2006.

Földfelszíni adottságok

A kiterjedéssel és az elhelyezkedéssel kapcsolatos részletek megtárgyalása után, szükségszerű a sziget földfelszíni adottságaira is kitérni. Noha ezek a kapacitások szintén meghatározók, az ebből következő előnyök ritkán lépnek túl a helyi érdekeltségen. Ciprus az ázsiai talapzat része, területe észak-déli irányban négy nagyobb tájegységre osztható. Az északi partvidék mentén húzódik a Kirénia-hegylánc, amelynek teljes területe az „ÉCTK" ellenőrzése alatt áll, legmagasabb pontja az 1024 méter magas Mount Selvili. A hegylánctól délre terül el a Mezaoria-síkság, a sziget egyetlen nagyobb kiterjedésű síkvidéke. A síkság természetes vízellátottságban különösen fontos szerepet játszik a mintegy 3000 km² területű Tróodosz-hegység, illetve az ott található vízforrások (Probáld 2011). A hegység teljes területe a Ciprusi Köztársaság fennhatósága alá tartozik, habár az 1952 m magas Olimbosz-hegy csúcsa, a sziget legmagasabb pontja, britek ellenőrzés alatt áll és a régió egyik legfontosabb radarállomásának biztosít helyszínt. A negyedik tájegység a szigetet körülvevő partvidék, ami többségében hegysorokkal tagolt, nagyobb kiterjedésű síkságok csak Akrotíri, Larnaka, Famaguszta és Morfou (Güzelyurt) térségében találhatók. A partvonal hossza összességében véve 772 km, ebből a török cipriótáknak 404 km-t (52%), a görög cipriótáknak 296 km-t (38%), míg a brit bázisterületek 72 km-t (10%) ellenőriznek (Constantinides 2002).

A száraz adatok gyakorlati jelentősége számottevő, hiszen azok jelentős hatást gyakoroltak a sziget gazdasági fejlődésére, illetve meghatározták a konfliktusföldrajz kereteit is. A hegységek az előző évszázadokban helyileg hasznosítható ásványkincseket biztosítottak, a kitermelhető rezet, aranyat, ezüstöt, azbesztet, piritet és márványt azonban napjainkra már többségében kiaknázták. A hegységekben található erdőségek az építőiparban és az ércolvasztásban játszottak fontos szerepet, utóbbiak felvevőigényének és az egyre jellemzőbb erdőtüzeknek köszönhetően a sziget erdőállománya jelentősen csökkent, nagyobb kiterjedésben ma már inkább csak a Tróodosz-hegységben találhatók (Probáld 2011).

A domborzat természetesen a mezőgazdaság fejlődését is befolyásolta. A nagy kiterjedésű és síkfekvésű termőterületek hiánya a mezőgazdasági lehetőségeket erősen korlátozta, azt az állattenyésztés, halászat és a szárazságot jól tűrő, mediterrán típusú növénytermesztés irányába orientálta. A legfontosabb gabonatermő terület a Mezaoria-síkság, területének 90%-a jelenleg az „ÉCTK" ellenőrzése alá tartozik. A partvidékeken továbbá elterjedtek a zöldségkerté-

szetek és a déligyümölcs-ültetvények, a hegységekben az állattartás, a szőlő- és olajbogyó termesztés jellemző (Given 2000; Katircioglu 2006).

A földfelszín adta lehetőségek és az általuk befolyásolt fejlődési irányok a sziget történetében, és a konfliktus alakulásában is szerepet játszottak. Stratégiai szempontból különösen fontosnak bizonyult a Tróodosz-hegység természetes védelmi képessége, illetve az északi országrész relatív fejlettsége. A Tróodosz-hegység tradicionálisan a külső hódítók elleni küzdelem hátországa, a hegység nehezen megközelíthető és izolált részei nemcsak az oszmán és brit uralom ellen harcolóknak nyújtottak menedéket, de az 1974. július 15-én bekövetkező puccs után ide menekült például a merénylettől tartó Makariosz elnök is (Asmussen 2008). A hegység természetes védelmi képessége szintén befolyásolta a jelenleg is érvényben lévő tűzszüneti vonal kialakulását, mivel a gyors sikereket előirányzó török támadási stratégia a Tróodosz esetében elhúzódó harcokkal számolt, így annak bevételével már nem próbálkozott (Birand 1985). A felszíni adottságok természetesen meghatározták a sziget régióinak fejlődési irányait is. Ebben a tekintetben döntő jelentőségű, hogy az 1974-es török okkupáció a sziget legfejlettebb, északi területeinek ellenőrzésére koncentrált. Ez a terület 1974-ig a sziget bruttó hazai termékének (GDP) 70, exportjának pedig 75 százalékát adta, itt helyezkedett el a sziget legfontosabb mezőgazdasági termőterülete, legjelentősebb mélyvízi kikötője (Famagusta), illetve a turistainfrastruktúra jelentős hányada (Probáld 2011).

Klimatikai viszonyok és az emberi tevékenység hatása

A földfelszíni adottságokon túl a klimatikai viszonyok is meghatározók. Ciprus száraz, mediterrán éghajlatú szigetország, a hagyományos nyári középhőmérséklet 25–30 °C, a téli 10–15 °C (Uo.). Az évi csapadékmennyiség jelentős része a november–március közötti időszakban esik, mértéke tájegységtől függően eltérő. A 20. század eleje óta jegyzett adatok alapján a legszárazabb térségnek Nicosia és környéke tekinthető (átlag 360 mm), a legcsapadékosabbnak pedig a Tróodosz-hegység (1200–1300 mm) (Giannakopoulos *et al.* 2012). Ez a csapadékmennyiség természetesen jelentős szerepet töltött be a ciprusi mezőgazdaság fejlődésében, a téli esők következtében kialakuló vízfolyások pedig nagyban hozzájárultak a történeti forrásokban gyakran használt „zöld sziget" elnevezés megjelenéséhez. A klíma a mezőgazdaságon túl a szolgáltatói szektor lehetőségeit is meghatározta és lehetővé tette egy versenyképes turisztikai ágazat kifejlődését.

Az előzőekben ismertetett klimatikai viszonyok a ciprusi konfliktus kialakulásában kevésbé játszottak szerepet, jelentőségük azonban az emberi tevékenység hatására bekövetkező változások következtében egyre inkább felértékelődik. A szigeten végbemenő változások hatásait érdemes kettéválasztani, és a ciprusi konfliktushoz köthető átalakulásoktól elválasztani az emberi tevékenység hatására bekövetkező környezeti változások következményeit. Előbbiekkel kezdve megállapítható, hogy az 1974 óta tartó kettéosztottság mélyreható változásokat eredményezett: a 2003 áprilisáig átjárhatatlan demarkációs vonal családokat és közösségeket szakított ketté, megtörte a természetes fejlődési irányokat, átalakította a demográfiai viszonyokat. A kettéosztottság egy rendezetlen állapotot hozott létre, ami a növekedést folyamatosan korlátozza, a bevételeket redukálja, a felesleges kiadásokat fokozza, és általánosságban véve lehetőségeihez képest alulteljesítő gazdasági teljesítményt eredményez. A helyzetről sokat elárulnak Mullen és munkatársainak (2014) számításai. A szerzők kalkulációja szerint a megosztottság fennmaradása a sziget jövendőbeli GDP növekedését jelentősen visszafogja: míg újraegyesítés nélkül 2035-re 25 milliárd USD nominális összérték prognosztizálható[15], addig reunifikáció esetén 45 milliárd USD valószínűsíthető (Mullen *et al.* 2014). Utóbbiak értelmezését a 2012-es adatok segítik, ebben az évben a teljes sziget GDP-jének nominális értéke 20 milliárd USD körül mozgott (Uo.). A gazdasági helyzeten túl a konfliktus természetesen a politikai rendszert is aktívan befolyásolja, a kül- és belpolitikai döntéshozatalban, illetve a választásokon központi szerepet játszanak a konfliktusban képviselt álláspontok. A folyamatosan napirenden lévő vitás kérdések elvonják a közvélemény és a döntéshozók figyelmét az egyéb, sok esetben jóval fajsúlyosabb, strukturális jelentőségű problémákról.

Az évtizedek óta fennálló rendezetlenség és a konfliktus miatt bekövetkező változások azért különösen veszélyesek, mert ezek a jövőben kiegészülnek egyes környezeti tényezők negatív hatásaival (Glied 2019). Prognosztizációk szerint Ciprus stabil politikai és gazdasági háttérrel sem tartozna a globális környezeti károkozás következtében bekövetkező változások (átmeneti) nyertesei közé, a konfliktus és jogi rendezetlenség ezen a helyzeten pedig csak tovább ront. Áttekintve a lehetséges problémákat, Cipruson az általános felmelegedés hatásai, illetve a vízhiány okozhat komoly kihívásokat. A Világbank számításai szerint a 21. század utolsó harmadára a szigeten mért átlaghőmérséklet a 3–4

[15] Megjegyzendő, hogy a számítás 2014-ben történt, és a ciprusi gazdasági válság után meglehetősen pesszimista jövőképet körvonalazott. A 2035-re számított nominális GDP-re vonatkozó prognosztizációt a Ciprusi Köztársaság már 2020-ben elérte (25,01 milliárd USD), 2021-ben pedig meghaladta (28,41 milliárd USD).

°C-kal emelkedhet, ami effektív vízstratégia hiányában elsivatagosodáshoz és teljes mezőgazdasági importfüggőséghez vezethet (The World Bank 2022b). Ciprus legszárazabb, központi részei már a közeljövőben megtapasztalhatják a felmelegedés negatív következményeit, ezeken a területeken a hagyományosan inkább júliusra és augusztusra korlátozódó extrém hőhullámok időszakai 2030 környékére meghosszabbodnak, a század közepére pedig a négy hónapot is meghaladhatják (Mason & Bryant 2017). A hőhullámok melléktermékeként a legújabb kutatások a járványos megbetegedések számának növekedését is prognosztizálják, például az átalakuló klíma okán megjelenő új moszkitó és rovar fajok és az általuk hordozott betegségek (malária, dengue-láz, nyugat-nílusi láz) okán (Agapiou 2022).

Az előrejelzések szerint a hőmérséklet emelkedése a csapadék mennyiségét is befolyásolja, átlagos volumenét csökkenti, a téli időszakban jellemzőbbé teszi az intenzív és nagy mennyiségű esővel járó zivatarokat. Az elmúlt évek trendjei alátámasztják ezeket az előrejelzéseket. A 20. század során a csapadékmennyiség 17%-kal csökkent, míg a vízfelhasználás csak 1991–2005 között 102%-kal növekedett[16] (Sofroniou & Bishop 2014). A vízfogyasztás emelkedése talán a hőmérséklet növekedésénél is súlyosabb probléma, hiszen a csapadékcsökkenés, a fokozottabb párolgás, valamint a víztartó rétegek tengervízzel történő szennyeződése nem teszik lehetővé a természetes vízbázis megújulását. Ennek következtében az Európai Unióban ma Ciprus rendelkezik az egyik legsúlyosabb vízdeficittel (Eurostat 2020c). A vízhiánnyal kapcsolatos problémákat az előző évtizedben több megoldási alternatíva próbálta orvosolni. A déli oldal először tankerhajókkal próbált édesvizet importálni, később a jóval effektívebb szennyvíztisztítással és sótalanító üzemek létesítésével próbálkozott (WBL 2010). Az északi oldalon politikai motivációk miatt elsősorban a törökországi vízimportra támaszkodnak. Ankara először tankerhajókkal és tengeren vontatott vízballonokkal próbált vizet biztosítani, utóbbiak mérsékelt hatékonysága miatt 2015-ben pedig állandó vízvezeték létesült a törökországi Alaköprü és az észak-ciprusi víztározók között (Gungor 2016). Ezek a beruházások bár csökkentik a környezeti változások lehetséges következményeit, ugyanakkor fenntartható fogyasztás kialakítása és a megújuló energiaforrások bevezetése nélkül csak átmeneti megoldást jelentenek (Glied 2020).

[16] 36,3 millió m^3-ről 73,3 millió m^3-re.

Tengerfelületek és légtér

A stratégiai kapacitások vizsgálatakor elengedhetetlen a tengerfelületekkel és légtérrel kapcsolatos adottságok áttekintése. Mindkét tényező esetében egyaránt találkozhatunk ideális adottságokkal, jelentős gazdasági potenciállal, külső befolyással, valamint a lehetőségek kiaknázását korlátozó politikai vitákkal. Ezek kettősségéből adódik a tengerfelületek és a légtér ellentmondásos szerepe: birtoklásuk jelentős versenyelőnyt biztosít, az ellenőrzésre való törekvés ugyanakkor konfliktust eredményez. Ez az ellentmondás a tengeri utak és a légtér kérdését is beemeli a ciprusi konfliktust befolyásoló stratégiai adottságok közé.

2. ábra: A parti vizek és a kizárólagos gazdasági övezetek elhelyezkedése

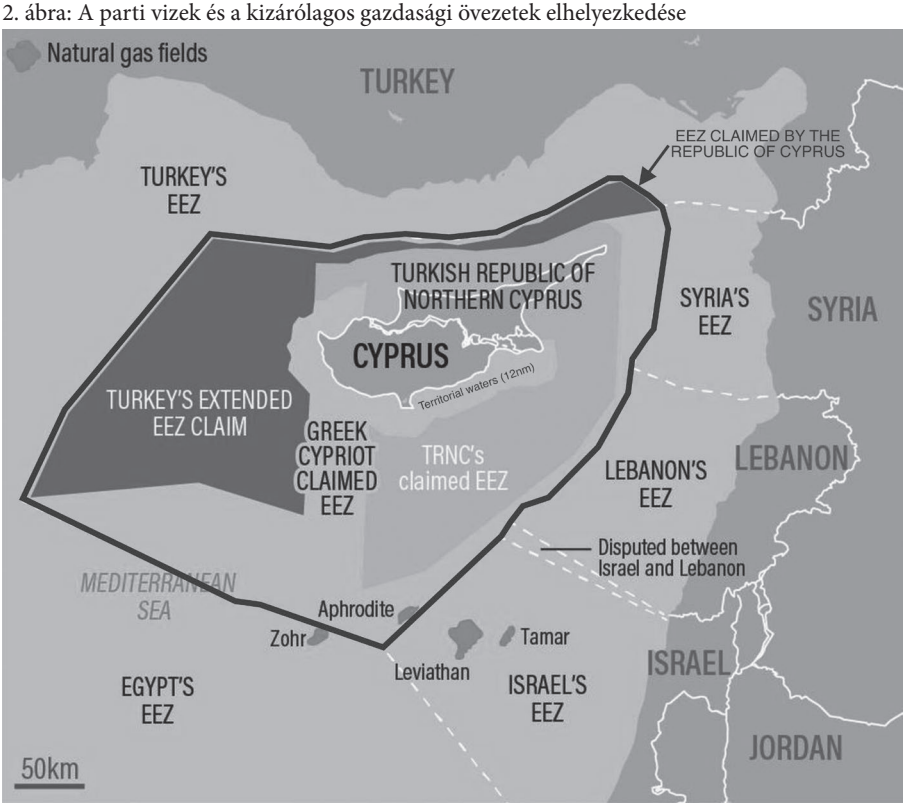

Forrás: The National 2020.

Szigetország lévén a *tengerfelületek* jelentősége nem meglepő tényező, Ciprus elhelyezkedése azonban a tengerhez kapcsolódó kapacitásokat jelentősen felértékeli. Korábban kiemelésre került, hogy a Földközi-tenger keleti medencéjé-

ben zajló kereskedelemben, illetve hajóforgalomban a sziget az ókortól kezdve fajsúlyos szerepet játszott. A tengeri közlekedéshez kapcsolódó előnyök a 21. századra kiegészültek a tenger alatt található természeti kincsek kiaknázási lehetőségével, amely azonban új területi vitákat generált. A konfliktus ebben az esetben a nemzeti ellenőrzésű felségvizek, illetve a kizárólagos gazdasági övezetek[17] hovatartozásához kapcsolódik. A felségvíznek vagy parti tengernek (territorial sea vagy territorial waters) nevezett terület az ENSZ tengerjogi egyezményei (UNCLOS) alapján a tengerparttól 12 tengeri mérföldes kiterjedésig húzódik, a 2. ábrán ezt a területet a partmenti sáv jelzi. Az UNCLOS szabályozásai szerint ez a terület a part menti állam szuverén területét képezi, Ciprus a parti zóna mintegy 14 000 km²-es felületet fed le (Flanders Marine Institute 2019). Vitát generál ugyanakkor, hogy az „ÉCTK" állami létének egyoldalú meghatározásakor nemcsak a szárazföldi területekre, de az azzal határos tengerfelületekre is igényt formált. A vita jogi és politikai vonatkozásai mellett gyakorlati következményekkel is jár, és nagyban befolyásolja a ciprusi közösségek kereskedelmi lehetőségeit. Görög cipriótа viszonylatban Törökország és az „ÉCTK" hozzáállása tekinthető korlátozó tényezőnek, hiszen 1963 óta mindkettő illegitimnek tekinti a Ciprusi Köztársaság kontinuitását. Ez természetesen hatást gyakorol a kétoldalú kereskedelemre, mivel az állami lét kifogásolása kizárja egy el nem ismert entitás felségvizeire vonatkozó szabályozások elfogadását. Ugyanez a helyzet a török cipriótáк esetében is, ebben a vonatkozásban ugyanakkor nemcsak a görög cipriótáк és Görögország magatartása jelent akadályt, hanem az „ÉCTK" állami létének nemzetközi elutasítása is. Az elismerés hiánya korlátozza az északi országrész és más államok interakcióit, ellehetetleníti az észak-ciprusi kikötők legális és a nemzetközi jogi normáknak megfelelő használatát.

A tengerfelületek másik problematikus területe a kizárólagos gazdasági övezettekhez kapcsolódik. Az UNCLOS szabályozása szerint a kizárólagos gazdasági övezet a tengerparttól (pontosabban az apályvonaltól) számított 200 tengeri mérföldes kiterjedésig terjed, ebben a sávban a partmenti állam kizárólagos joggal rendelkezik a természeti kincsek kiaknázása terén. Fenti megfogalmazás elviekben rendkívül előnyös helyzetet biztosít a sziget számára: az UNCLOS szabályozásai alapján Ciprus kizárólagos gazdasági övezetei körülbelül 98 000 km²-es sávot fednének le, ami a felségvizekkel kiegészülve mintegy 112 000 km²-nyi tengerfelület ellenőrzését biztosítaná (Flanders Marine Institute 2019). A jelentős versenyelőny kihasználását azonban ebben az esetben is akadályozzák az „ÉCTK", illetve Törökország követelései (2. ábra). Törökország követelései-

[17] Exclusive Economic Zones – EEZ

nek megfogalmazásakor arra hivatkozik, hogy kizárólag szárazföldi területek kontinentális talapzata képezhet kiindulópontot a kizárólagos gazdasági övezetek kijelölésekor, sziget nem (Acer 2021). Ez jelentősen csökkentené a Ciprus által ellenőrzött tengerfelületek nagyságát, és a gyakorlatban ellehetetleníti a természeti kincsek kiaknázását.

Látható tehát, hogy a tengeri határok eltérő értelmezése a politikai ellentéteken túl gyakorlati következményekkel is jár és mindkét ciprusi közösséget hátrányosan érinti. A hátrány mértékében mindazonáltal jelentős eltérések tapasztalhatók, a török cipriótákára. A Ciprusi Köztársaság nemzetközi elismertségéből adódóan jóval előnyösebb helyzetből indul, hiszen a térség legnagyobb gazdaságának számító Törökország kiesését más nemzetközi partnerekkel tudja pótolni. Ez megmutatkozik például a hajózási iparág jelentőségében, ami tradicionálisan az egyik legsikeresebb ágazat a szigeten. A helyzetről sokat elárul, hogy 2019-ben a Ciprusi Köztársaság rendelkezett a világ 15. legnagyobb és az Európai Unió 5. legnagyobb regisztrált flottájával (UNCTAD 2020a).[18] Az ágazat súlya tükröződik a déli rész gazdasági és munkaerőpiaci felépítésében is: a mintavételi évet vizsgálva a görög cipriótaGDP 7%-át adta a hajózási szektor, teljes munkaerőbázisnak pedig körülbelül 3%-át foglalkoztatta (Neocleous 2020).

Míg a felségvizekhez kapcsolódó viták úgy tűnik kevésbé érintik hátrányosan a Ciprusi Köztársaságot, addig a kizárólagos gazdasági övezetekhez kötődő ellentétek jelentősen visszavetik a görög cipriótagazdaságot. Mivel a problémakört a fejezet az energiával és ásványkincsekkel kapcsolatos részeknél tárgyalja, ezért ehelyütt csak annyit érdemes megjegyezni, hogy az övezetekhez kapcsolódó vita, és az abban tanúsított török magatartás ellehetetleníti a tenger alatt rejlő földgázmezők kiaknázását és hasznosítását. A jelenlegi török álláspont és az égei-tengeri példák alapján feltételezhető, hogy ez a jövőben is így marad, és korlátozni fogja a kiaknázásra vonatkozó várakozásokat.

A török cipriótákilátásai utóbbiaknál kedvezőtlenebbek. Ebben az esetben a felségvizekkel kapcsolatos vita komoly nehézségeket okoz, hátrányosan érintve mind a hajózási, mind a kereskedelmi ágazatot. Mindkét esetben a nemzetközi elismerés hiánya tulajdonképpen Törökországra korlátozza a partnerségi lehetőségeket, ami akadályozza a hajózási ágazat fejlődését és a földrajzi elhelyezkedésből adódó kereskedelmi potenciálok kihasználását. A helyzet visszaköszön a sziget kikötőinek forgalmi adataiban, amelyek egy alapvetően

[18] Valamelyest árnyalja a képet, ha a tulajdonosi hátteret vizsgáljuk: 2019-ben a ciprusi tulajdonban lévő kereskedelmi hajók a világ 36. és az EU 12. legnagyobb flottáját képezték (UNCTAD 2020).

izolált, a nemzetközi hajóforgalom perifériáján elhelyezkedő helyzetet körvonalaznak. Az UNCTAD által alkalmazott, kikötők hajóforgalmi összekapcsoltságát (konnektivitását) számító indexe[19] például 2010-ben a limasszoli kikötő kapcsolati értékét 16,9-ben, míg a famagusztai kikötőjét 1,6-ban határozta meg. Bár ez az arány 2016-ban 19,3-ra és 4,3-ra nőtt, ugyanakkor ismételten az északciprusi hajóforgalom kárára (UNCTAD 2020b).

A felségvizekkel kapcsolatos vita mellett az „ÉCTK"-t a kizárólagos gazdasági övezetek kérdése is hátrányosabban érinti. A görög ciprióták viszonylatában azért, mert Nicosia a ciprusi konfliktus rendezéséhez köti a földgázmezőkből esetlegesen beáramló profit szétosztásának lehetőségét. Mivel a konfliktus megoldására jelenleg rendkívül kevés esély van, ezért az északi országrész részvétele a déli oldal kitermelési és export tevékenységében jelenleg irreális. Hasonló a helyzet Törökország vonatkozásában, azzal a különbséggel, hogy ebben az esetben a nemzetközi elismertség hiánya és Ankara saját érdekei is hátráltatják a török cipriótákat. Utóbbiak szoros összefüggésben vannak egymással, hiszen nemzetközi elismertség hiányában bármilyen „ÉCTK" által ellenőrzött területen meginduló kitermelés kizárólag Törökország közreműködésével következhet be, ami a gyakorlatban Ankara érdekeinek további expanzióját jelenti.

A tengerfelületekkel kapcsolatos viták mellett *légügyi* ellentétek is részét képezik a ciprusi konfliktusnak. Ebben az esetben azonban nemcsak jogi és politikai kérdések, de a polgári és katonai célú légiforgalom biztonságát veszélyeztető problémák is felmerülnek. A sziget által ellenőrzött légterek esetében szükséges különválasztani a nemzeti légtérrel, illetve a Repüléstájékoztató Körzettel (Flight Information Region) kapcsolatos tényezőket. Előbbivel kezdve megállapítható, hogy az „ÉCTK" függetlenségének eltérő értelmezése a nemzeti légtér hovatartozásának kérdésében is vitákat generál. A törökök és a török ciprióták véleménye szerint az „ÉCTK"-nak független és szuverén országként joga van saját légterének ellenőrzésére, illetve saját repülőterek és Repüléstájékoztató Körzet (FIR) kialakítására. A görög ciprióták, illetve a kérdésben őket támogató nemzetközi repülésügyi hatóságok és szabályozások az „ÉCTK" létét vitatva ezeket a követeléseket illegálisnak minősítik és légügyi kérdésekben is a Ciprusi Köztársaság főhatalmát tekintik jogszerűnek. Az ellentétes álláspont mind a nemzeti légtér, mind pedig a FIR esetében a légiközlekedés biztonságát befolyásoló párhuzamosságokhoz vezet.

[19] Angolul: Port liner shipping connectivity index.

3. ábra: A Nicosia Repüléstájékoztatási Körzet (FIR) határai és elhelyezkedése

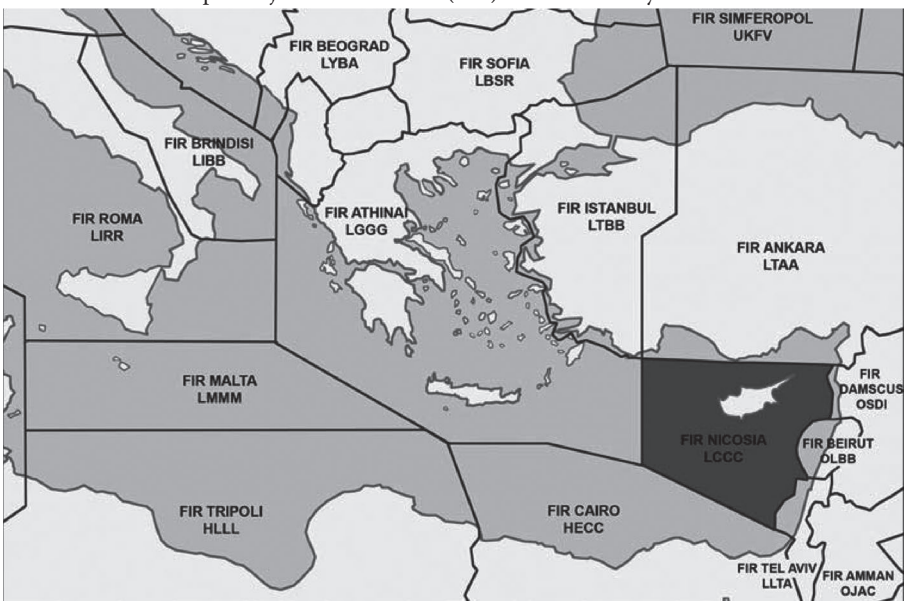

Forrás: Hadjipavlis 2015.

A Ciprus és a környező tengerfelületek felett elhelyezkedő légtér ellenőrzéséért hagyományosan a Nicosia FIR repüléstájékoztató központ felel, feladata a körzetben tartózkodó repülőgépek tájékoztatása és irányítása. A központ felelősségi területe messze túlmutat a sziget tényleges méretén, 175 000 km²-es területe – a Málta FIR-hez hasonlóan – a britek 1940-es évek végén betöltött súlyát, illetve az általuk ellenőrizni kívánt területi igényeket tükrözi (Hadjipavlis 2015). Földrajzi elhelyezkedésének és a körzet nagyságának köszönhetően a Nicosia FIR az egyik legforgalmasabb térség a régióban, a számottevő polgári légiforgalom mellett állandó katonai jelenlét is jellemző. Bár a 2000-es évek elején görög ciprióta és izraeli viszonyban is felmerültek légtérsértésekből adódó viták (Grief 2009), a Nicosia FIR státusza főként Törökország és az „ÉCTK" vonatkozásában problémás. A korábban említett párhuzamosságok ebben az esetben az 1970-es évek közepén létrehozott „Ercan FIR"-hez kapcsolódnak. A komplex problémahalmaz lényege, hogy a török és török ciprióta légirányítás az Ankara FIR területéből déli irányba távozó repülőgépeket az „Ercan FIR", míg a nemzetközi repülésügyi hatóságok a Nicosia FIR felelősségi körébe rendelik. Mivel a görög ciprióta és a török ciprióta légirányítás nem kommunikál egymással, ezért a térségben tartózkodó repülőgépek gyakran eltérő utasításokat kapnak. A lehetséges kockázatokat jól megvilágítja a Nemzetközi Légi Szállítási Szövetség

(International Air Transport Association – IATA) adatbázisa, amely 2011 és 2018 között 18 olyan incidenst sorol fel, ahol a Nicosia FIR-en belül veszélyesen közel kerültek egymáshoz repülőgépek (Hadjicostis 2017). A pilóták által *Chaos Cornernek* nevezett térségben történő navigálásra a Nemzetközi Polgári Repülési Szervezet[20] emiatt egy eljárásrendet dolgozott ki, ami a nemzetközi jog szabályozásainak megfelelően kizárólag a Nicosia FIR iránymutatásainak követését írja elő, ugyanakkor az elvégzett manőverekkel kapcsolatban az „Ercan FIR" informálását is javasolja (Grief 2009).

4. ábra: A vitatott légtérellenőrzési területek elhelyezkedése

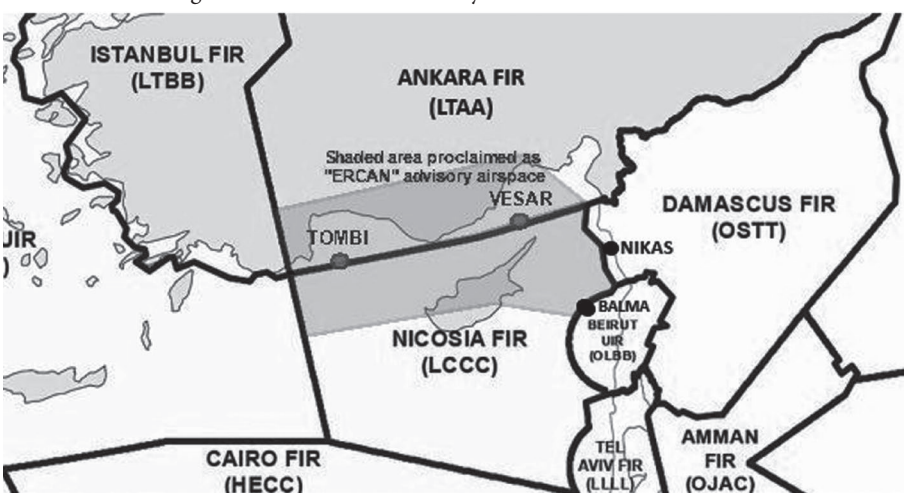

Forrás: IATA 2021.

A légtér mellett a Cipruson található repülőterek is számottevő geostratégiai jelentőséggel bírnak. A kiemelkedő szerepet ebben az esetben is a földrajzi elhelyezkedés magyarázza: a szigetről kiindulva relatíve rövid repülési idővel érhető el a stratégiai ellipszis legtöbb régiója (Szilágyi 2018b). Ciprus teljes területén 6 jelentősebb repülőtér található. Ezek közül a Nicosia Nemzetközi Repülőtér 1974 óta nem fogad polgári gépeket, és jelenleg az UNFICYP ellenőrzése alatt áll. Mivel a fővárosban található repülőtér újranyitásáról szóló tárgyalások 1977-ben kudarcot vallottak, ezért a Ciprusi Köztársaság Larnakában és Páfoszban alakított ki nemzetközi utasforgalom lebonyolítására alkalmas légikikötőket.

Az „ÉCTK" ellenőrzése alatt lévő területeken két jelentősebb repülőtér található, a Nicosiától légvonalban nagyjából 10 km-re elhelyezkedő Ercan

[20] International Civil Aviation Organization – ICAO

(Tymbou) és a Famagustától körülbelül 20 km-re található Geçitkale (Lefkoniko). A kettő közül de facto polgári légiforgalom az Ercan repülőtéren működik, azonban a nemzetközi közösség elutasító magatartása miatt állandó járatokat csak török és török cipriótа társaságok üzemeltetnek, utóbbiakon túl még a nyári turistaszezonban jellemzők időszakos charterjáratok. Mivel mind a menetrend szerinti, mind a charterjáratok csak törökországi repülőterek közbeiktatásával érhetnek el nemzetközi desztinációkat, ezért az Ercanra irányuló forgalom a délivel szemben költségében és időtartamában is jelentős hátrányból indul. Ez ismételten tükröződik a statisztikákban: míg a larnakai és páfoszi repülőtér utasforgalma 2018-ban 11 millió fő környékén mozgott, addig az Ercan ugyanebben az évben csak körülbelül 4 millió utast fogadott (Hermes Airports 2019; Korukoğlu 2019). Végezetül fontos megjegyezni, hogy a tengeri utak és a légtér kapcsán a szigeten található haditengerészeti és légibázisok is fontosnak bizonyulnak. Ezek az összefüggések a katonai erőviszonyok áttekintésekor kerülnek bemutatásra.

Konklúzió

A fentiekben felvázolt fizikai tényezők ellentmondásos módon befolyásolták a sziget helyi közösségeit. Ugyan bizonyos adottságok (például a sziget kiterjedése) fizikai korlátként is jellemezhetők, a sziget elhelyezkedése, földfelszíni adottságai, éghajlata, tengeri és légyügyi viszonyai egy alapvetően ideális fizikai összképet körvonalaztak. Ezek az ideális adottságok a térség geopolitikai folyamataiban fajsúlyos szerepet biztosítanak az egyébként nem túl nagy kiterjedésű szigetnek, hiszen az szinte kőhajításnyira helyezkedik el a régió fő hatalmi központjaitól, kereskedelmi csomópontjaitól és útvonalaitól, illetve nyersanyaglelőhelyeitől. Ezek az alapvetően pozitív kondíciók ugyanakkor negatív következménnyel is jártak, hiszen meghatározták a térségben érdekelt hatalmi alakulatok Ciprussal szembeni geostratégiai koncepcióit. Ezek alapja a történelem során szinte végig ugyanazon hatalmi logika alapján definiálódott: „*ha nem mi ellenőrizzük a sziget ideális adottságait, akkor a versenytársaink fogják*”. Ez a külhatalmi hozzáállás a történelem során szinte folyamatosan ellehetetlenítette az alapvetően pozitív fizikai tényezők helyi szintű kiaknázását. Erre utalnak azok a politikai és jogi viták, amelyek jelenleg Ciprus szárazföldi, tengeri, illetve légi területeihez kapcsolódnak. Noha ezek kapcsán a nemzetközi jog egyértelműen a Ciprusi Köztársaság oldalán áll, jelentős kapacitás vagy tényleges támogatást biztosító szövetségesek hiányában a legitim kormányzat

nem tudja kiaknázni az ideális adottságokat. Tulajdonképpen ebből következik a fizikai tényezőkhöz kapcsolódó ellentmondásosság: a szigeten élő közösségek számára az ideális fizikai tényezők nemcsak a haladás és a fejlődés, de egyben az állandó konfliktusok forrását is jelentik.

A KONFLIKTUS GEOSTRATÉGIAI ÖSSZETEVŐI: TERMÉSZETI ERŐFORRÁSOK

Cipruson ritkán fordulnak meg magas rangú amerikai tisztviselők. A legmagasabb szintű vizitek az 1962-es és 2014-es alelnöki szintű látogatások voltak, előbbi esetben Lyndon B. Johnson, utóbbiban pedig Joe Biden utazott a szigetre. A két államférfinek alapvetően különbözött a Ciprusról kialakított képe, és általában a sziget geopolitikai értékével kapcsolatos felfogása. Johnson hozzáállásáról sokat elmond Alexandrosz Matszasszal 1964-ben lefolytatott vitája, amely során a Washingtonba akkreditált görög nagykövet az Achenson-terv kapcsán próbált engedményeket elérni, Kasztelórizo törököknek történő átengedését pedig alkotmányos tilalmak listázásával próbálta visszautasítani. A türelmét vesztett Johnson válasza a következőképpen hangzott:

> *„...Akkor jól figyeljen ide, nagykövet úr: Csessze meg a parlamentjét és az alkotmányát. Amerika egy elefánt. Ciprus egy bolha. Görögország is egy bolha. Ha ez a két bolha továbbra is csipkedni merészeli az elefántot, akkor alaposan kicsinálják őket... Sok jó amerikai dollárt fizetünk a görögöknek, nagykövet úr. Ha az önök miniszterelnöke demokráciáról, parlamentről és alkotmányról papol nekem, akkor nem biztos, hogy ő, a parlamentje és az alkotmánya hosszú életű lesz!"* (idézi: Deane 1977, 113–114; Tofallis 2002, 211).

Noha Joe Biden színfalak mögötti beszélgetéseiről (egyelőre) keveset tudunk, az alelnök ciprusi látogatásán elhangzottak azonban nagyban különböztek Johnson felfogásától, és nemcsak jóval diplomatikusabb, sőt barátibb tónust ütöttek meg, de partneri viszonyt is körvonalaztak. A 2014 májusában lezajló látogatás során az alelnök a szokványos udvariassági formaságok ismertetése után a következőképpen fogalmazott:

> *„Önök a régió egyik vezető országává válhatnak. Ciprus készen áll arra, hogy a kelet-mediterrán térség egyik kulcsszereplőjévé váljon, és a régió új, globális földgázpiaci csomópontjává alakuljon. Önök egyedülálló helyzetben vannak a mo-*

dern történelem egy kritikus időszakában, így nem meglepő, hogy Ciprus is biztató időszak előtt áll" (Office of the Vice President 2014).

Noha szembetűnő a két idézet közötti stílusbeli eltérés, ennél fontosabb az USA hozzáállását átalakító vezérelvek feltárása. Ezek közül talán a legfeltűnőbb, hogy a két idézet közötti időszakban a szubjektív tényezők (döntéshozó véleménye) mellett a geostratégiai orientációt befolyásoló objektív tényezők is átalakultak. 1964 és 2014 között jelentős eltérés, hogy míg az első esetben az USA Ciprussal kapcsolatos geostratégiai érdekeit elsősorban politikai és védelmi (azaz hidegháborús) megfontolások vezérelték, addig 2014-ben megjelent egy fajsúlyosnak tekinthető és addig szinte teljesen hiányzó gazdasági szál. Ez a gazdasági indikátor a tenger alatt felfedezett földgázmezőkhöz kapcsolódik, amelyet a Ciprusi Köztársaság – részben amerikai cégek segítségével – a 2010-es évek legelejétől kezdett feltárni. A földgázvagyon eredményeként Ciprus geostratégiai értéke megnőtt, és többek között az USA is megpróbálta az ezáltal biztosított új lehetőségeket kihasználni. Bár ez a fölgázmezőkhöz köthető területi viták, illetve a törökök ellenkezése és harciassága miatt egyelőre nem sikerült, a nyersanyagok puszta létének detektálása elegendő volt a szigethez kapcsolódó geostratégiai orientációk átalakulásához.

Utóbbiakból kivehető, hogy a természeti erőforrások léte vagy hiánya nagyban befolyásolja a geopolitikai szereplővel szemben kialakított geostratégiai orientációkat. Ciprus stratégiai tényezőinek vizsgálatakor emiatt elengedhetetlen a természeti erőforrások által biztosított előnyök és hátrányok ismertetése. A kérdéskörrel kapcsolatban ismételten egy ellentmondásos kép körvonalazható, hiszen a jelentősebb mennyiségben fellelhető energiaforrások és ásványkincsek korántsem ellensúlyozták a hiánytermékek széleskörű behozatalát, illetve az importfüggőség politikai és gazdasági kockázatait. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a ciprusi kereskedelmi mérleg hagyományosan deficittel zárt (CEIC DATA 2022), ami egyrészt jelentősen korlátozta a fejlődési lehetőségeket, másrészt viszont jelezte a sziget külső kiszolgáltatottságát. A védelmi képességek hiányából következően ez a kiszolgáltatottság egyébként a jelentősebb mennyiségben fellelhető erőforrások (pl. réz) esetében is kihívásokat jelentett, hiszen a kitermelést általában jóval fajsúlyosabb regionális hatalmak vonták ellenőrzésük alá, ebből következően az abból adódó lehetőségeket is ők használták ki. Bár a 21. századra a ciprusi közösségek mozgástere jelentősen javult, az északi országrész török okkupációja, valamint a több mint egy évtizede húzódó földgázvita továbbra is korlátozza a helyi érdekérvényesítési lehetőségeket és a sziget adottságainak kihasználását.

Élelmiszer és ásványkincsek

Mivel a mezőgazdaságot befolyásoló fizikai tényezők és adottságok a korábbiakban már áttekintésre kerültek, ezért ehelyütt inkább az élelmiszerellátottság stratégiai jellemzői kerülnek rövid áttekintésre. A vízhiány mellett a kelet-mediterrán régió egyik legsúlyosabb problémája az extenzív élelmiszerbehozatal, ami egyrészt következik a klimatikai adottságokból, másrészt pedig a tudatosan alkalmazott virtuális vízkereskedelemből.[21] A nagyarányú import következtében a térség államai érzékenyek a világpiaci árak változásaira, egy hirtelen emelkedés nemcsak társadalmi elégedetlenséghez és politikai válságok kialakulásához, de drasztikus esetben élelmiszerhiányhoz is vezethet.[22] Cipruson a térségbeli államokhoz képest kiegyensúlyozottabb az élelmiszerellátottság (5. ábra), azonban a behozatal aránya így is elmarad az ideálisnak tekinthető kereskedelmi mérlegtől. Különösen igaz ez az északi országrészben, ahol elismertség hiányában Törökországnak vitális jelentősége és szerepe van az élelmiszerellátásban. A szigeten ugyanakkor nem is elsősorban a behozatali arányok jelentenek problémát – tekintettel arra, hogy egyébként szerény méretű és könnyen ellátható a felvevőpiac –, inkább az árak, amelyek a szállítási költségek miatt ideális esetben is magasnak tekinthetők. A stratégiai jellemzők vizsgálatakor érdemes rámutatni arra, hogy a jövőben az élelmiszerellátottság – a vízhiányhoz hasonlóan – prognosztizálhatóan komolyabb kihívásokat fog eredményezni. A szélsőségesebb időjárási körülmények intenzívebbé válása, a mezőgazdasági termőterületek és az élelmiszertermelési lehetőségek csökkenése a kelet-mediterrán régió más államai mellett Cipruson is gondokat fog okozni, illetve jó eséllyel növeli az árakat és a behozatali szükségletet.

[21] Az eljárás egy adott (kész)termék megvásárlásával csökkenti a hazai vízfogyasztást, azaz az árucikk létrehozásához szükséges vizet nem használja fel.

[22] Ebben a vonatkozásban a szakirodalom klasszikus példája a 2010-ben bekövetkező aszályos időszak, ami óriási vetésterületeket pusztított el olyan jelentős gabonaexportőröknél, mint Oroszország, Kína vagy Ukrajna. A kialakult helyzet a leghátrányosabban ugyanakkor nem ezeket az országokat érintette, hanem azokat a kelet-mediterrán és közel-keleti államokat, amelyek az exportmennyiség jelentős csökkenése és a kereslet növekedése miatt extrém áremelkedéssel, valamint társadalmi elégedetlenséggel néztek szembe. Bár az Arab-tavasznak nevezett eseménysorozat kialakulásához egyéb összetevőkre is szükség volt, az élelmiszerárak drasztikus emelkedése mindenképpen kiegészítette a társadalmi elégedetlenség egyébként is többtényezős összetevőit (N. Rózsa 2015).

5. ábra: Mezőgazdasági termékek részesedése a teljes importösszetételben (1995–2018, százalékos arány)

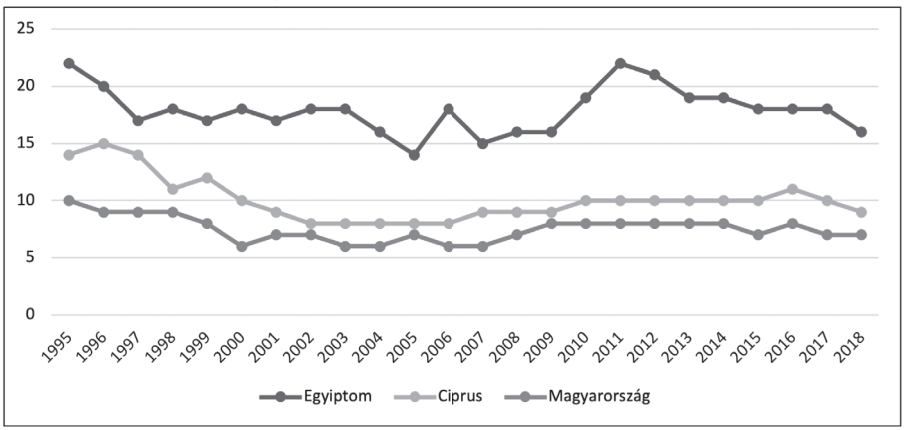

Forrás: Harvard's Growth Lab 2022.

Rátérve az ásványkincsekkel kapcsolatos adottságokra, megállapítható, hogy ebben a tekintetben is ellentmondásos összkép körvonalazható. A szigeten hagyományosan a legfontosabb ásványkincs a réz volt. Egyes vélemények szerint maga a Ciprus elnevezés is a rézbányászat történelmi jelentőségére utal, a szigetre használt görög *Kúpros* szó etimológiai értelemben ugyanis a görög *cuprous* (réz) elnevezésből ered. A rézbányászat és megmunkálás ennek megfelelően jelentős múltra tekint vissza, tárgyi emlékek már a Kr.e. 4. évezred környékén – tehát jóval az első ókori görög telepesek érkezése előtt – kifinomult rézművesség jeleire utalnak. Az ásványkincs jelentősége a későbbi időszakban is megmaradt, az ókori görögök mellett a föníciaiak és a rómaiak is fontos rézlelőhelyként tekintettek a szigetre. A gyarmati időszakban a bányászati ágazat a gazdasági szerepen túl, a szigeten élők politikai orientációjának kialakításában is jelentős szerepet játszott, hiszen a britek által ellenőrzött bányavállalatok és az elviselhetetlen munkakörülmények elleni tiltakozásul jöttek létre az első szakszervezetek és baloldali tömegmozgalmak. A bányászat azon kevés ágazatok közé tartozik, amely az 1974-es eseményeket követően többségében görög ciprióta ellenőrzés alatt maradt. A rézlelőhelyeken túl a déli országrészben azbeszt, bentonit, gipsz, mész, mészkő márvány, kromit, homok, kavics, valamint umbert és okker volt exportra bocsátható mennyiségben fellelhető. Ezek a források az 1980-as évek végéig tartottak fenn egy helyi szinten fajsúlyosnak tekinthető fémipari ágazatot, ezt követően inkább a nyersanyagok exportja vált jellemzővé (Hastorun 2019). Noha a bányászati és kőfejtő szektor a 2010-es években fejlődésnek indult, hagyományos gazdasági jelentőségét nem tudta

visszanyerni. 2015-ben a szektor részaránya a nemzetgazdaság teljes bruttó hozzáadott értékében 0,06%-on maradt, a kivitel értéke pedig a 25 millió dollárt súrolta (Uo.). Összehasonlításképpen, ugyanebben az évben a feldolgozóipar részaránya 4,5% volt, az exportjának értéke pedig 2,4 milliárd USD környékén mozgott (Limassol Chamber of Commerce and Industry 2019).

Energia

Bár a hagyományos ásványkincsek gazdasági és stratégiai szerepe csökkent, az energiahordozók jelentősége egyre számottevőbb. A szigeten a legfontosabb primer energiahordozó az importált kőolaj, emellett hagyományosan a szénnek – ami 1985–2019 között az energiamix összetételének átlagosan 2,2%-át adta – és az utóbbi évtizedben a szél- és napenergiának van egyre befolyásosabb szerepe, a megújulók 2019-ben a teljes energiafogyasztás 3,9%-át biztosították (BP 2020). A szekunder energiaforrások tekintetében Cipruson is az elektromos áram tekinthető a legfontosabbnak, amelynek előállítását 2004-ig 100%-ban importált kőolaj biztosította, a megújulók elterjedésének következtében ez az arány 2019-re 88%-ra csökkent (IEA 2020). A helyi energiaellátásban stratégiai jelentősége van az extenzív behozatalnak, valamint az energiaátalakításnak. A kőolaj – és egyéb ásványi üzemanyagok – importja kellőképpen diverzifikált, míg 2000–2007 között Oroszország 60% feletti részesedéssel rendelkezett, addig a 2010-es évektől a behozatal összetételét inkább piaci viszonyok határozták meg, az egyes exportőrök jelentősége pedig ritkán haladta meg a 30% feletti arányt (Harvard's Growth Lab 2022). A behozatal politikai függéssel tehát nem jár, gazdasági szempontból ugyanakkor jelentős megterhelést jelent. A primer energiahordozók extenzív importja egyrészt nagyban hozzájárul a kereskedelmi mérleg állandó deficitjéhez (6. ábra), másrészt pedig az előző évtizedet vizsgálva átlagosan a GDP 7%-ának megfelelő pénzösszeg kiáramlásához vezetett (CYSTAT 2022).

6. ábra: A Ciprusi Köztársaság kereskedelmi mérlege (1960–2020)

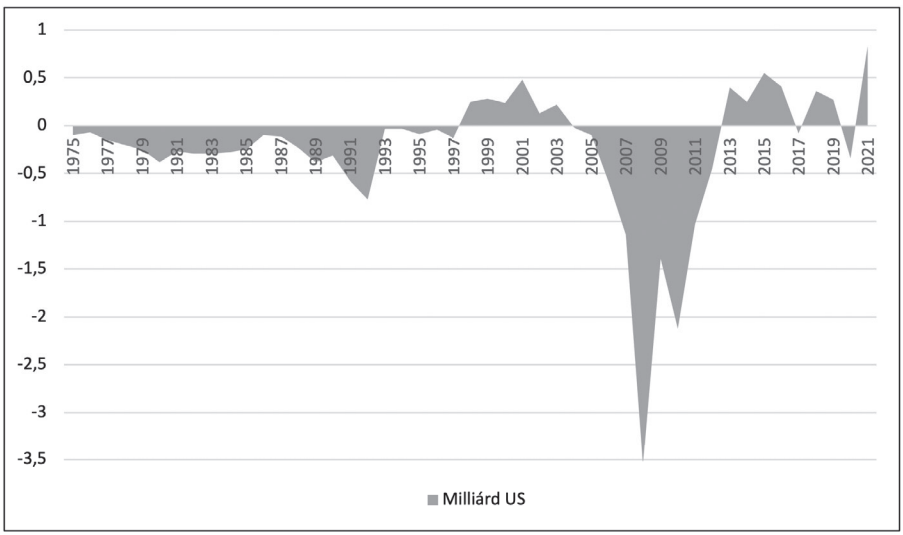

Milliárd USD. Forrás: CYSTAT 2022.

A behozatal anyagi vonatkozásai mellett az energiaellátás egysíkúsága is problémát jelent, konkrét stratégiai hiányosságok pedig inkább ehhez a tulajdonsághoz kapcsolódnak. Bár az import logisztikai oldalát a déli oldalon található olajterminálok tározói megfelelően ellátják, az átalakításban – és így a Ciprusi Köztásaság energiaellátásában – azonban túlzottan is hangsúlyos szerepük van a Vaszilikoszban, Dhekéliában és Moniban található erőműveknek. Noha utóbbiak maximum kapacitása meghaladja az előző évek fogyasztási adatait, veszélyforrás azonban, hogy valamelyik erőmű kiesése esetén a rendelkezésre álló erőforrások nem fedeznék a fogyasztási igényeket (Kettenis 2016). Az ezzel kapcsolatos veszélyeket körvonalazta egy 2011 júliusában bekövetkezett robbanás. A vaszilikoszi erőmű közvetlen közelében elhelyezkedő Evangelosz Florakisz haditengerészeti bázison történt katasztrófa 13 ember halálát okozta, a robbanás által súlyosan megrongált erőmű kiesése pedig hetekig áramkimaradásokat eredményezett (Kacziba 2011). A turistaszezon csúcsán az erőmű kiesése szakaszos áramkorlátozási rendszer bevezetését követelte meg, ami természetesen negatívan érintette a termelést, a szolgáltatási szektort, a hivatali munkát és általában a mindennapi életet. A stratégiai szempontból is számottevő következményeket önmagában összegzi az a tény, hogy a károk enyhítésére Nicosia 2,5 milliárd euró hitelt kényszerült felvenni, az összeget

pedig az EU-val történő egyeztetések eredménytelensége után Oroszország biztosította (Botos 2013).

Az északi országrész hasonló energetikai adottságokkal rendelkezik, nagyfokú izoláltságának köszönhetően azonban komolyabb strukturális kihívásokkal küzd. 2019-ben az északi országrész áramellátásának 98%-át olajipari termékek átalakításából nyerték, a fennmaradó 2%-ot egyéb fosszilis energiahordozók biztosították, a megújulók közül a napenergia rendelkezett kimutatható, nagyjából 0,11%-os részesedéssel (Kassem *et al.* 2020). Az elektromos áram előállításához szükséges üzemanyagot ebben az esetben is importból fedezik, a legfontosabb – de nem az egyetlen – forrás Törökország, amely így az energetika terén is számottevő szerepet játszik. Bár az északi országrészben az olajimport csupán a GDP 2,3%-át emészti fel (2018), ugyanakkor az előző 15 évben a fogyasztás évi átlagosan 5,6%-kal növekedett, így az energiamix átalakítása nélkül a továbbiakban nagyobb megterhelést jelenthet az igények kielégítése (Uo.). Jelenleg az elektromos áram előállításában három jelentősebb erőmű vesz részt, ezek közül a Teknecik a fogyasztás 56,2%-át, a Kalecik 43,3%-át, míg a Serhatköyben található napelempark 0,11%-át biztosítja (Ozerdem & Biricik 2011). A déli országrészhez hasonlóan itt is szükség lesz a szekunder energiaforrásokat biztosító üzemek számának növelésére és diverzifikálására, amelynek fenntartható módja a megújulókban rejlő lehetőségek kiaknázása lenne. Noha Észak-Cipruson is elkezdődtek a napenergiával és szélenergiával kapcsolatos tervezési munkálatok, Törökország regionális stratégiái és geopolitikai ambíciói akadályozhatják a hazai tulajdonban lévő megújulók elterjedését. Ahogy az édesvíz esetében, úgy az elektromosáram esetében is felmerült egy Törökországot és Észak-Ciprust összekötő tengeralatti vezeték kiépítésének lehetősége, a megvalósításról a két fél 2016-ban írt alá megállapodást (Tiryakioğlu 2016). Az ellátás diverzifikációjával kapcsolatban szintén lehetőség a görög és török ciprióták közötti együttműködés kialakítása, amelyre egyébként az előző évtizedekben már volt precedens (Kacziba 2011).

A sziget energetikai jellegzetességeit látva érthető, hogy az előző évtizedben előtérbe került az alternatív energiaforrások iránti kereslet. A megújulók alkalmazása a következő évtizedekben prognosztizálhatóan terjedni fog, a déli országrész 2030-ra az energiaigény legalább 22%-át ezekből a forrásokból kívánja biztosítani (Spasić 2020). A fennmaradó igények kielégítésében a hagyományos olajalapú energiatermelés mellett hangsúlyos szerepet játszhat a földgáz, amelyet az előző években nagy mennyiségben tártak fel a Ciprus környéki tengerfenékben. A 2000-es évek közepe óta tartó feltárások először 2011-ben vezettek eredményre, amikor a ciprusi szárazföldtől délre – Limasszol-

tól körülbelül 130 km-es távolságra – számottevő mennyiségű földgázt találtak. Az Afroditéről elnevezett fölgázmezőben található mennyiséget a felfedezés óta többször pontosították, nagyságát jelenleg körülbelül 127 milliárd köbméterre teszik. A további feltárások 2018-ban, 2019-ben és 2022-ben vezetettek ismételten eredményre. A 2023 elejéig nyilvánosságra hozott adatok alapján a ciprusi mezőkben található földgázmennyiség minimális összértéke 565 bcm (19,9 tcf) körül mozog. A mennyiségről sokat elmond, hogy a jóval nagyobb geopolitikai súllyal és felvevőpiaccal rendelkező Törökország fekete-tengeri feltárásait (a Sakarya és Çaycuma-1 mezőkön) jelenleg 710 bcm nagyságúra becsülik (Enerdata 2023).

2. táblázat: Offshore gázmezők és feltárt mennyiségek a kelet-mediterrán térségben

Ország	Gázmező	Feltárt mennyiség (bcm)
Egyiptom	Zohr	849,5
	West Nile Delta	141,5
	Nour	56,6
	Nooros	56,6
	Atoll	42,4
	Baltim	19,8
Izrael	Leviathan	622,9
	Tamar	280
	Tanin	36,8
	Karish	~28-42
	Mari-B	28,3
	Noa	5,6
Palesztina	Gaza Marine	28,3
Ciprus	Aphrodite	127
	Calypso	~170-227
	Glaucus	~142-227
	Cronos-1	~70,8
	Zeus-1	~56-85

Saját szerkesztés, Bowlus 2020; Ellinas 2022; ENI 2023 adatai alapján.

Noha a Ciprus környéki felfedezések globális jelentősége limitáltnak tekinthető, a politikai retorika által vezérelt (helyi és térségbeli) közvélemény jelentős szerepet tulajdonít a ciprusi földgáznak, illetve az abból adódó lehetőségeknek. A helyi lehetőségek közül természetesen az egyik legnyilvánvalóbb a földgáz

ciprusi felhasználása, amelynek kiaknázása a következő évtizedekben biztosítani tudná a sziget energiaigényeit, illetve eltüntetné vagy minimálisra csökkentené az energiatermelés importigényét. A helyi viszonyokra szintén hatást gyakorolhatnak az exportlehetőségek, a befolyó jövedelmek ugyanis – elviekben – javítanának a kereskedelmi mérleg deficitjén (Csorba 2022).

A belső felhasználás és a kivitel lehetőségeit ugyanakkor jelentősen korlátozzák a gázfeltárásokhoz kapcsolódó ciprusi és nemzetközi feszültségek (Şener 2022). A déli és az északi országrész közötti gázvitát a lehetséges kitermelés beindítása, illetve az abból származó javak elosztása jelenti. A török cipriótáknak véleménye szerint a földgáz kitermelése kizárólag a ciprusi konfliktus lezárása és a béketárgyalások sikere után következhet, az abból befolyó jövedelmek egy része pedig az északi országrészt illeti. Ezzel ellentétben a görög cipriótáknak a kitermelés mielőbbi megindításában érdekeltek, szerintük a gázból származó javak elosztásának előfeltétele a ciprusi konfliktus rendeződése (Kacziba 2013). Az exportlehetőségek kiaknázása még ennél is összetettebb probléma. Egyfelől kérdéses a kivitel irányának és felvevőpiacának meghatározása. Kézen fekvő lenne a ciprusi gázt az energiaéhségtől szenvedő Törökország irányába szállítani, amely ráadásul relatíve közel van, tehát a kivitel alacsony beruházási költségekkel járna. Ezt a technikai és üzleti értelemben ideálisnak tekinthető verziót ugyanakkor politikai problémák gátolják: Nicosia és Ankara akut konfliktushalmaza ellehetetlenít bármiféle energetikai együttműködést. Emiatt a görög cipriótáknak tervek az előző évtizedben elsősorban az EU piacait vették célba. Az Európa irányába történő export nehézségei azonban szintén jelentős kihívásokkal küzdenek. Akár gázvezetéken, akár cseppfolyósított (LNG) formában történő szállítás esetén gondot okoznak a hatalmas távolságból, a magas beruházási költségekből, valamint a politikai vitákból következő kockázatok. Szintén probléma, hogy a ciprusi gáz jelenleg feltárt mennyisége önmagában nem teszi lehetővé a gazdaságilag megtérülő európai kivitelt, ami kooperációra és kompromisszumokra kényszeríti Nicosiát. Ennek jeleként az utóbbi években a görög cipriótáknak stratégiai partnerséget kötöttek Izraellel és Görögországgal, feltárási és kitermelési licenceket biztosítottak európai és amerikai gázvállalatoknak (pl. ExxonMobil, Nobel Energy, Chevron, ENI, Total), illetve aktív szerepet játszottak a regionális gázüzlet beindulását célzó Kelet-Mediterrán Gázfórum (2020) megalakításában (Egeresi 2019; Kacziba 2013; Pénzváltó 2021). Mivel a gyakorlatban a ciprusi–török katonai aszimmetriát ezek a szövetségek sem tudják ellensúlyozni, ezért a legutóbbi exportelképzelések inkább egy regionális gázbiztonságot elősegítő tervet realizálnak, amelyben a ciprusi gáz reálisan inkább egyiptomi, izraeli és jordán piacokra, illetve a regionális cseppfolyósító

üzemek valamelyikébe kerülhet (Kacziba 2021). Utóbbi már egy jóval realistább elképzelés, ugyanakkor továbbra sem talál megoldást a ciprusi kitermelést ellehetetlenítő török magatartásra. Noha a 2022. februárjától alakuló új biztonsági és energetikai környezetben a görög cipriótáknak lehetőséget látnak (Tugwell & Georgiou 2022), Törökország számottevő geopolitikai súlya, illetve a török–izraeli kapcsolatok javuló tendenciája továbbra sem kedvez a ciprusi földgáz kitermelésének és európai értékesítésének.

A viták technikai részleteinek középpontjában ismételten a tengerfelületekhez kapcsolódó területi viták állnak. A konfliktus a 2010-es évek elején került napirendre, amikor a Ciprus környéki kizárólagos gazdasági övezetek egyes részeit mind a görög ciprióták, mind a török ciprióták, mind pedig a törökök saját felségterületüknek nyilvánították. A vitát a nemzetközi jog szabályozásai figyelembevételével sem sikerült megoldani: a UNCLOS III[23] nevű releváns tengerjogi egyezmények ugyanis a tengerparti sávtól számított 200 tengeri mérföldben határozták meg a kizárólagos gazdasági övezet határát, azaz a kontinentális talapzatban rejlő természeti kincsek kizárólagos kiaknázási zónáját (Kariotis 2007). Hasonlóan az Égei-tengerhez, a szabályozás a Törökország és Ciprus közötti tengerfelületeken sem érvényesülhet, hiszen a sziget és a török szárazföld közötti 80-100 km-es távolság nem teszi lehetővé a partmenti államok 200-200 tengeri mérföldre vonatkozó területi igényeinek maximális kielégítését. A probléma megoldására alkalmazott középvonal, azaz a két partmenti állam között meghúzott felezővonal elviekben megoldaná a vitát, Törökország és a Ciprusi Köztársaság azonban eltérő álláspontot alakított ki a felezési pontok határainak kérdésében is. A török álláspont szerint a középvonalat szemközti kontinentális talapzatok között lehet kijelölni, azaz szigetek nem rendelkezhetnek kizárólagos gazdasági övezetekkel, csak parti vizekkel (Siousiouras & Chrysochou 2014). Az UNCLOS szabályozása ezzel ellentétben a Ciprusi Köztársaság álláspontját támasztja alá, az egyezmény 121. cikke ugyanis kimondja, hogy szigetek – az emberi megtelepedésre vagy gazdasági élet fenntartására alkalmatlan zátonyok kivételével – kiindulópontként szolgálhatnak a parti vizek és kizárólagos gazdasági övezetek határainak kijelölésekor. Noha a vita kapcsán a nemzetközi szabályozás egyértelműen a ciprusi felet támogatja, a tényleges rendezést ugyanakkor ellehetetleníti, hogy Törökország az UNCLOS egyezményeket nem írta alá, így annak betartására sem kötelezhető. Az eltérő álláspontok következménye egy számottevő tengerjogi konfliktus, amely jelen-

[23] United Nations Convention on the Law of the Sea – Az Egyesült Nemzetek tengerjogi egyezménye, elérhető: https://eur-lex.europa.eu/HU/legal-content/summary/united-nations-convention-on-the-law-of-the-sea.html, utolsó hozzáférés: 2022. december 20.

tős átfedéseket eredményez a török és a ciprusi területi követelések között. Az átfedéseket a 7. ábra szemlélteti, jellemző, hogy a Ciprusi Köztársaság a vitatott területeken nem tud és nem is próbál aktív feltárásokat végezni.

7. ábra: Kizárólagos gazdasági övezetek és feltárási blokkok határai

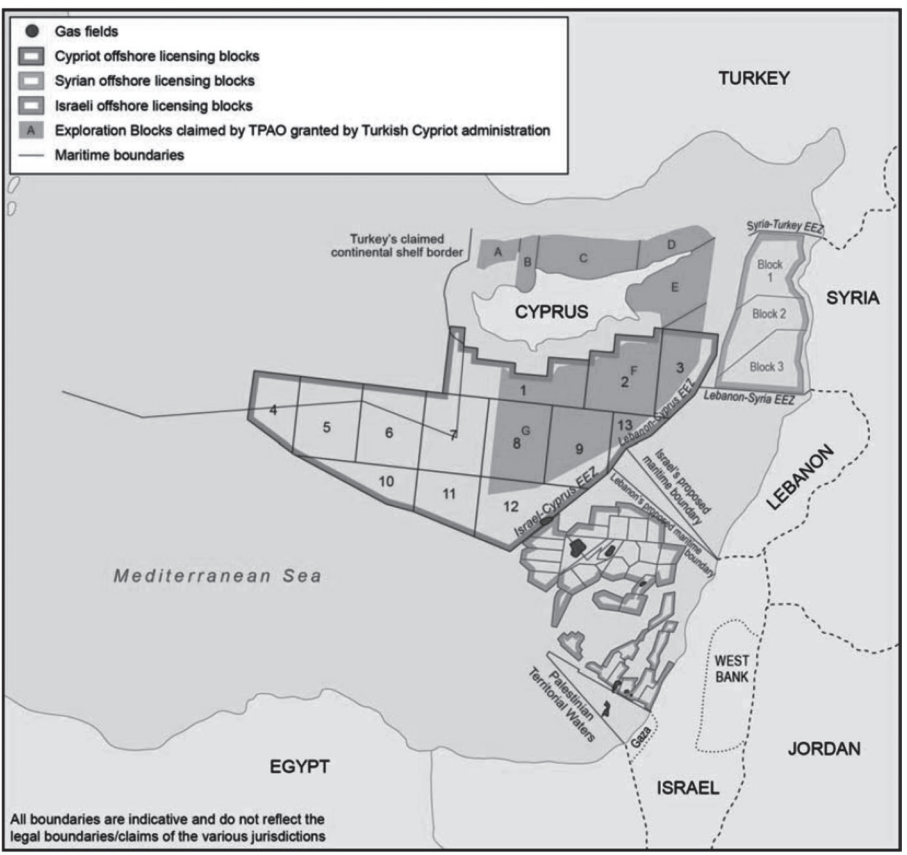

Forrás: Darbouche *et al.* 2012.

A Törökország és Ciprusi Köztársaság közötti vitákat tovább bonyolítják az „ÉCTK" követelései. Jellemző, hogy ebben az esetben Törökország tartózkodik a szigetekre vonatkozó alapelvek alkalmazásától, tehát elismeri a török ciprióták kizárólagos gazdasági övezetekre vonatkozó területi követeléseit. Ankara az ellentmondásokat az UNCLOS 280. cikkére hivatkozva próbálja feloldani, amely szerint a felmerülő viták rendezését a kérdésben érdekelt felek kötelesek az általuk választott bármely békés eszközzel lehetővé tenni. Török és török cip-

rióta vonatkozásban erre 2011-ben került sor, amikor a két fél egy kontinentális talapzat elhatárolásáról szóló megállapodást írt alá (Republic of Türkiye 2011). A megállapodás különlegessége, hogy az nem pusztán az „ÉCTK" által ellenőrzött területekkel határos tengerfelületeken alakított ki (török cipriótá által követelt) feltárási blokkokat, hanem a déli országrésszel szomszédos vizeken is (7. ábra). A török magyarázat szerint erre azért volt szükség, mert a ciprusi konfliktus rendeződéséig a cipriótá közösségeknek azonos arányú részesedés jár a sziget környékén elhelyezkedő természeti kincsekből, tehát az északi országrész jogot formálhat egyes déli területeken elhelyezkedő területekre is (Erciyes 2019). Fontos hangsúlyozni, hogy az egyezmény nem csak elvi követelést jelent, mivel a török cipriótá által követelt tengerfelületekre vonatkozóan Lefkoşa kizárólagos feltárási licencet biztosított a Török Kőolajipari Vállalatnak (Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı – TPAO) (Ioannidis 2014). Mivel a vállalat által a vitatott hovatartozású mezőkbe küldött feltáróhajókat a török haditengerészet egységei kísérik, ezért az előző években többször feszült helyzetek alakultak ki a Ciprustól délre elterülő tengeri területeken (Kambas 2019; Kareklas 2011; Nedos 2019).

Bár a fejezet elsősorban Ciprus geopolitikai adottságait tekinti át, az erőforrások elemzésekor szükséges röviden áttekinteni az USA és Oroszország fölgázvitában betöltött szerepét is. Elsősorban azért, mert a két nagyhatalom kérdésben képviselt álláspontját – saját stratégiai érdekeik mentén és a ciprusi konfliktus komplex dinamikáival kiegészülve – a sziget környékén talált gázvagyon mennyisége határozta meg. Ahogy a fejezet bevezetőjéből kiderült, a sikeres ciprusi gázfeltárások után az USA az elsők között aktivizálta magát, az amerikai Noble Energy pedig az első vállalat lett, amely licencszerződést kapott az Afrodité mező feltárására. Az USA a későbbiekben az ExxonMobil és a Chevron révén is képviselte magát a ciprusi gázüzletben, egyúttal az izraeli–ciprusi–görög energiatengely mögött is egyértelműen Washington állt. Az Obama-adminisztrációt váltó Donald Trump kormányzata ebben elődje stratégiáját folytatta, és mind külpolitikai aktivitásaival, mind pedig hazai jogszabálymódosításaival ösztönözte a térségbeli izraeli–ciprusi–görög, és természetesen amerikai védelmi, energetikai és politikai együttműködéseket (Yegin 2022). Washington támogató hozzáállása 2022 januárjáig tartott, az orosz–ukrán háború új biztonsági környezetében pedig megváltozott. Ebben az időszakban a Biden-adminisztráció ugyan fenntartotta Görögországgal és Izraellel kialakított szoros kapcsolatát, visszavonta ugyanakkor a Ciprus számára kedvező EastMed gázvezetékkel kapcsolatos korábbi támogatását. Az amerikai magyarázat szerint a kelet-mediterrán térséget Görögországgal összekötő, 1900 km hosszúságúra

tervezett tengeralatti gázvezeték megépítése és fenntartása túl költséges és kockázatos, ráadásul a vezeték Washington eredeti terveivel ellentétben nem a fenntartható zöldenergiai átmenetet, illetve a térségbeli kooperációt és megbékülést segítette, sokkal inkább új feszültségek forrásává vált (Krasna 2022).

Bár az amerikai külügy morális és technikai aggályokkal magyarázta a gázvezeték építésével kapcsolatos amerikai támogatás visszavonását, a háttérben azonban nyilvánvalóan a török–amerikai kapcsolatok javítására tett kísérletek húzódtak meg. Mivel Törökország az Oroszországgal és Ukrajnával kapcsolatos nemzetközi fellépés homlokterébe került, ezért Washington kétségkívül azonosította a török–amerikai viszonyt terhelő problémákat, és Ankara számára kedvező irányú változásokat foganatosított a kevésbé fajsúlyos esetekben. A limitált előnyöket biztosító ciprusi gázfeltárások jó eséllyel ebbe a kategóriába estek, hiszen az egyébként is elhúzódó és konfliktusokat okozó kitermelés nem biztosított az amerikai külügy számára megfelelő mértékű hasznot. Érdekes, hogy más indokok és dinamikák alapján, de Moszkva is ezért maradt távol a Ciprus gázüzlettől. Ebben az esetben a ciprusi gázüzlettől való látványosabb távolmaradás 2014 környékén kezdődött, amikor nyugati szankciók által sújtott Oroszország számára egyre fontosabbá vált Törökország. A törökök óriási felvevő piaca mellett elsősorban az országon keresztülfutó tranzitlehetőségek vonzották az oroszokat: a Gazprom végül csak hosszú egyeztetések után 2016-ban kapta meg az engedélyt a Török Áramlat gázvezeték első, 2018-ban pedig a második ágának kiépítésére (Geropoulos 2018; Pinchuk 2016). Mivel az Északi Áramlattal kapcsolatos politikai viták, illetve az ukrajnai tranzitútvonallal kapcsolatos problémák vitális jelentőségűvé tették a Török Áramlat megépítését, ezért Moszkva is eleget tett a török igényeknek, és távolmaradt az Ankara által sérelmezett, és egyébként is kevés haszonnal kecsegtető, ráadásul az európai forrásokat diverzifikáló ciprusi gázüzlettől (Kacziba 2021).

Konklúzió

Amr Mussza egykori jordániai külügyminiszter érzékletes kijelentése szerint Észak-Ciprus 1974-es török megszállásának világpolitikai jelentőségét az különböztette meg Kuvait 1991-es iraki okkupációjától, hogy *„sajnos, Ciprus olaj helyett csak narancslevet volt képes felmutatni"* (idézi: Stavris 2012, 89). A kijelentés rávilágít Ciprus 2010 előtt tapasztalható gyengeségeire: ugyan stratégiai elhelyezkedése felértékelte a sziget jelentőségét, az ott található természeti erőforrások a helyi felhasználáson legfeljebb az ókorban (réz) mutattak túl. Ez a

helyzet a 2010-es évektől kezdett megváltozni, amikor a feltárt gázvagyon miatt Ciprus önmaga jogán is felkerült a regionális térképre, és sikerrel befolyásolt egyes térségbeli kooperációkat és energetikai folyamatokat. A változást jelzi, hogy a korábban érdektelenséget mutató nagyhatalmak is elkezdtek részt vállalni a sziget energetikai folyamataiban, Ciprus jelentősége tehát a geostratégiai orientációk „piacán" felértékelődött. A felértékelődés ugyanakkor viszonylagos. Egyrészt azért, mert a Ciprus környékén feltárt gázkincs összértéke globális viszonylatban limitált, az általa biztosított haszon emiatt nem tudja ellensúlyozni a legfontosabb versenytárs, Törökország által nagyhatalmaknak biztosított előnyöket. Másrészt azért, mert a ciprusi konfliktus komplex összetevői az egyébként limitált gázmennyiség kitermelését is hátráltatják, így a befektetett erőforrások megtérülése kérdéses. A felfedezett földgázvagyon tehát alapvetően pozitívan változtatott a sziget geopolitikai értékén, az évszázadok óta rögzült törvényszerűségeken azonban érdemben nem tudott változtatni.

A KONFLIKTUS GEOSTRATÉGIAI ÖSSZETEVŐI: EMBERI TÉNYEZŐK

2020 januárjában egy szokványos narratívától eltérő esszé jelent meg a Cyprus Mail hasábjain (Panayiotides 2020). Az írás szokatlan módon a ciprusi konfliktusban elkövetett görög ciprióta hibákra koncentrált, elsősorban Makariosz elnök azon ballépéseire, amelyek lehetővé tették a sziget megosztottságának kialakulását. Az esszé tételesen áttekintette a konfliktus legfontosabb történelmi fordulópontjait és ismertette Makariosz azokkal kapcsolatos reakcióit. A szerző egyik legfontosabb konklúziója az volt, hogy a ciprusi tragédia legfőbb okozója a „*karizmatikus, de destruktív*" elnök, aki kompromisszumképtelenségével minden esetben az eszkaláció, nem pedig a megoldás irányába kormányozta az eseményeket. Az írás szerint Makariosz túlzott önbizalma a britek, a török cipriótá, az amerikaiak és a görögök viszonylatában is károsnak bizonyult: „*[e]z az önbizalom [ugyanis az elnököt] rendszeresen arra késztette, hogy túlbecsülje képességeit a problémák megoldására és Ciprus politikai jövőjének befolyásolására*" (Uo.). A szerző meglátása szerint ugyanezen túlzott önbizalom az egyéni döntéshozó politikai hibáit ellensúlyozó fékek és ellensúlyok rendszerének működését is ellehetetlenítette, és lehetővé tette, hogy Ciprus politikai ügyeiben közel 30 évig az alapvetően hibás politikai ítélőképességgel rendelkező Makariosz mondja ki az utolsó szót (Uo.). Ennek az eredménye az egyre komplexebbé váló ciprusi konfliktus lett, amelynek kialakulásában és elmélyülésében a külső hatalmi tényezők szerepvállalása mellett Makariosz egója is döntő szerepet játszott.

Noha az imént idézett esszé sarkalatos véleménye vitatható, kétségtelen, hogy a konfliktusok kialakulásában és folyamatában megkerülhetetlen szerepet játszanak az emberi tényezők. Ezek a tényezők a geopolitika szintjén is számottevő jelentőséggel bírnak, hiszen egy földrajzi tér demográfiai jellemzői vagy döntéshozói körülményei meghatározzák a velük szemben kialakított geostratégiai orientációk irányait. Ugyanez vonatkozik a ciprusi konfliktusra is, a szigetért való versenyfutást ugyanis nemcsak fizikai és természeti indikátorok befolyásolták, de egyes demográfiai és etnográfiai adottságok is. A sziget

vonatkozásában kialakított geostratégiai orientációkra ezek közül elsősorban a helyi népesség összetétele, nyelvi, vallási és kulturális karaktere volt markáns hatással. Érdekes, hogy ezek karakterek – érthető módon – az előző évszázadok regionális és helyi változásait tükrözték, azaz magukon hordozták mindazon etnikai, nyelvi, kulturális és vallási jellegzetességeket, amiket az ókori görögök, frankok, velenceiek, oszmánok vagy britek a szigetre hagyományoztak. Görögország és Törökország esetében ez természetes köteléket alakított ki a ciprusi népcsoportok irányában, egyúttal lehetőséget adott beavatkozásuk legitimálására. Az emberi tényezők tehát számottevő szerepet játszottak a külső tényezők geostratégiai orientációinak kialakításakor, jellemzőiket ezért szükséges ebben a fejezetben röviden ismertetni.

Demográfia

Az emberi tényezők vizsgálatakor az egyik legszembetűnőbb sajátosság a multietnikumú demográfiai összetétel. Ez a földrajzi elhelyezkedésből, a regionális kereskedelemben betöltött szerepből és az állandó birodalmi jelenlétből egyaránt következő jellegzetesség: az uralkodórétegek cserélődése, az ezzel párhuzamos migrációs hullámok, valamint az állandó kereskedelmi tevékenység révén Cipruson egy sajátosan vegyes népesség alakult ki. Az oszmán hódításig ez a kozmopolita népesség megmaradt, a szigeten görögök, arabok, zsidók, örmények, grúzok, núbiaiak, indiaiak, etiópok, cigányok, törökök, egyiptomiak, latinok – és folytathatnánk a sort – éltek egymás mellett, kihasználva a nemzetiségi tarkaság minden lehetséges gazdasági és kulturális előnyét (Varnava 2009). A meglehetősen színes összkép a török hódoltság mintegy 300 éve alatt vált kissé árnyaltabbá. Ez elsősorban a Cipruson is bevezetett millet rendszernek volt köszönhető, amely miatt az egyéni és csoportos önmeghatározás vallási alapúvá vált, ezáltal fokozatosan integrálva és szűkítve az egyes etnikai csoportok különbözőségét (Uo.). Az oszmán okkupáció legfontosabb hozadéka mindazonáltal nem a kozmopolitizmus visszaszorulása, sokkal inkább egy számottevő török népesség megjelenése volt, ezen muszlim vezető réteg ugyan széleskörű önkormányzati jogokat biztosított a Cipruson élő kereszténynyeknek, azonban három évszázadon keresztül kisebbségként kormányozta a többséget.

Az oszmán uralom alatt (1570–1878) jellemző demográfiai viszonyok viták tárgyát képezik. Mértékadó vélemények szerint a periódus kezdetén Ciprus lakossága 200 000 fő körül mozgott, ez a szám a magas adók, természeti katasztrófák és migrációs tendenciák miatt a 18. századra végére körülbelül 100 000

főre csökkent. Mivel a két időpont között bekövetkező változások elsősorban a keresztény lakosságot érintették hátrányosan, ezért a muszlimok lakosságon belüli relatív aránya növekedett. A trend kiolvasható a 3. táblázatban szereplő becslésekből, amelyek közül néhány a 18. század végére már muszlim többséget feltételez.

3. táblázat: Demográfiai becslések az oszmán uralom időszakában

Forrás	*Periódus*	*Muszlimok*	*Keresztények*
Evliya Çelebi	1670-1675	30 000	150 000
Coronelli	1691-1695	28 000	160 000
Drummond	1745	150 000	50 000
Kyprianos	1777-1788	47 000	37 000
De Vezin	1788-1792	60 000	20 000
John M. Kinneir	1814	35 000	35 000
William Turner	1815	30 000	40 000
Thomas Gordon	1821	35 000	35 000
Spyridon Tricoupis	1821	20 000	80 000
Hivatalos népszámlálás	1831	29 966	58 200
Hivatalos népszámlálás	1841	33 000	75 300
J. Lilburn	1842	30 000	71 000
Niven Kerr	1844	25 000	76 110
Brit konzulátus	1846	35 000	55 000
Epainetos	1861	44 000	121 000
Synvet	1872	55 000	121 750
Mas Latrie	1878	45 000	98 000

Forrás: Hatay 2007 19.

A muszlim többséggel kapcsolatos állítások hitelességét valamelyest árnyalják az 1831-es és 1841-es népszámlálások adatai. Ezek egyrészt egy lassú, de észrevehető népességnövekedésről tanúskodnak, amely arányaiban inkább a keresztény lakosság létszámát növelte. Másrészt azt is jelzik, hogy a keresztények és muszlimok arányszámaiban változások álltak be: 1841-ben a sziget valamivel több mint 108 000 főnyi lakosságából 30,5% volt muszlim, 69,5% pedig keresztény. A változó adatok a korszakban már *Európa beteg emberének* számító Oszmán

Birodalom gyengeségeiről árulkodnak, amelyek különösen kiütköztek a birodalom egyik legszegényebb perifériájának számító Cipruson.

Az 1878-as brit hatalomátvétel után a népesség növekedése, azon belül pedig a keresztények számának emelkedése folytatódott. Az 1960-ig tartó brit uralomról már pontosabb képet kaphatunk, mivel a közel tízévenként lefolytatott népszámlálások már az etnikai arányokat is felmérték.

4. táblázat: Népszámlálások adatai a brit uralom időszakában[24]

Mintavételi év	*Teljes lakosság*	*Görög cipriótak számaránya*	*%*	*Török cipriótak számaránya*	*%*
1881	186 173	137 631	73,9	45 458	24,4
1901	237 022	182 739	77,1	51 309	21,6
1921	310 715	244 887	78,8	61 339	19,7
1931	349 000	276 572	79,5	64 238	18,5
1946	450 114	361 199	80,2	80 548	17,9
1960	573 566	442 138	77,1	104 320	18,2

Forrás: Hatay 2007 22.

A táblázat által felvázolt közel 80 év alatt Ciprus lakossága jelentős növekedésnek indult, 1881–1960 között pedig 208%-kal növekedett. A növekedésben különösen szembeötlő a görög ciprióta lakosság nagyobb arányú emelkedése. Míg számarányuk a periódus alatt 221,2%-kal növekedett, addig a török cipriótáké „csak" 129,4%-kal. Az eltérő növekedést több tényező együttes hatása eredményezte, a folyamatban szerepet játszottak a szórványosan előforduló megkeresztelkedések, a különböző időszakokban bekövetkező török ciprióta kivándorlási tendenciák, illetve a görög és keresztény bevándorlás is. A török kivándorlási hullám elsősorban az 1878-as brit hatalomátvétel után és az első világháború alatt volt jellemző, előbbi esetben a szigetet kormányzó oszmán vezető réteg, utóbbi esetben a kötelező brit állampolgárságot elutasító törökök hagyták el Ciprust. A görög és keresztény bevándorlás az első világháború és a török függetlenségi háború időszakára jellemző, ebben az időszakban az üldöztetések és az 1923-as lausanne-i lakosságcsere-egyezmény eredményeként kisázsiai görögök (és örmények) telepedtek meg a szigeten. A görög betelepedés az 1930-as években felerősödő pánhellén nacionalista mozgalmak hatására folytatódott és vett új lendületet (Papadakis 2005).

[24] Az 1960-as adatok már a függetlenség elnyerése után kerültek feljegyzésre.

A függetlenség 1960-as kikiáltását követően három fontosabb demográfiai trendet különböztethetünk meg. Az első szembetűnő jellegzetesség, hogy a konfliktus eszkalálódása ellenére a sziget lakossága jelentősen növekedett. Bár ennek pontos arányairól a két országrész kettészakadása miatt nem kaphatunk pontos képet, ugyanakkor egyértelmű, hogy mind délen, mind pedig északon az 1990-es évektől jelentős népességnövekedés következett be. A sziget összlakossága a századforduló környékén átlépte az 1 milliós lélekszámot, 2011-ben pedig meghaladta az 1 126 000 főt (CYSTAT 2023; DEVPLAN 2020). A görög cipriótáké és a déli országrész az 5. és 6. táblázat adatai alapján megtartotta előnyét a török cipriótákkal és az északi oldallal szemben, a 2010-es évek végére ugyanakkor a növekedési rátája jelentősen lassult. Ez nagyban köszönhető a születésszám csökkenésének, valamint a 2014-es ciprusi gazdasági válság következtében lassuló külső bevándorlásnak is.

5. táblázat: Népszámlálások adatai 1960 után: Ciprusi Köztársaság

Mintavételi év	*Mennyiség*	*Változás*
1960	442 138*	–
1974	505 000*	+14,2%
2001	689 565 (64 811**)	+36,5%
2011	840 407 (170 383**)	+21,8%
2018	875 900 (155 600**)	+4,2%

*: görög ciprióták számaránya;
**: állampolgársággal nem rendelkezők száma
Forrás: CYSTAT 2023.

6. táblázat: Népszámlálások adatai 1960 után: Ciprusi Köztársaság török ciprióta lakossága és az „ÉCTK"

Mintavételi év	*„ÉCTK" lakossága*	*Változás*
1960	104 320*	–
1974	118 000*	+13,1%
1996	200 587 (36 127**)	+69,9%
2006	265 100 (87 069**)	+32,1%
2017	375 000 (160 000**)	+41,4%

*: 1960-ig a Ciprusi Köztársaság török ciprióta lakosságának számaránya;
**: „állampolgársággal" nem rendelkezők száma
Forrás: Hatay 2007, 29–30.

A népességnövekedés mellett a második látványos trend a népesség térbeli szeparációja. Míg az előző évszázadok során Ciprus multietnikumú népei egymással keveredve éltek, addig az 1960-as évektől kezdődően megindult a görög és török cipriótа népesség földrajzi elhatárolódása, a sziget etnikai határainak gyökeres átalakulása. A folyamat az 1963–1964-es közösségközi harcokkal vette kezdetét, az 1974-es eseményekkel folytatódott és az 1975-ös lakosságcsere révén vált véglegessé. A folyamat eredményeként szinte a nullára redukálódott a görög cipritóták északi és török cipriótаk déli jelenléte, a két etnikum földrajzi elhelyezkedésének évszázadokig jellemző diverzitása pedig lényegében megszűnt (Asmussen 2008). Erre utal, hogy a 2011-es népszámlálás szerint megközelítőleg 1400 török cipriótа élt a Ciprusi Köztársaság által ellenőrzött területeken, míg az „ÉCTK" által kontrolált északi országrészben 2014-es adatok szerint 343 görög cipriótа maradt, többségük a Karpaz-félszigeten (CYSTAT 2023; Daglioglu 2015).

Bár a görög cipriótа és török cipriótа népesség szeparálódása az 1960-as értelemben vett államalkotó népek homogenizációjához vezetett, a sziget de facto multikulturális jellege megmaradt. Az 5. és 6. táblázat adataiból érzékelhetően kirajzolódik ugyanis egy harmadik, és relatíve új trend: mind északon, mind pedig délen jelentősen nőtt az állampolgársággal nem rendelkező, de életvitelszerűen ott tartózkodók aránya. 2011-es adatok szerint a Ciprusi Köztársaság lakosságának 20,3%-a volt külföldi állampolgárságú, közülük a legtöbben Görögországból (29 321), az Egyesült Királyságból (24 046), Romániából (23 706), Bulgáriából (18 536), a Fülöp-szigetekről (9413) és Oroszországból (8164) érkeztek (CYSTAT 2023). Bár az állandó tartózkodási engedéllyel rendelkezők aránya – elsősorban a 2014-ben bekövetkező gazdasági válság hatására – 2018-ra 17,7%-ra csökkent, ugyanakkor továbbra is jelentős hányadát képviselik a déli országrész lakosságának, egyúttal fenntartják annak multikulturális karakterét (Uo.). Az etnikai heterogenitás az „ÉCTK" területén is jellemző, ehelyütt azonban a természetes bevándorlás mellett jellemzővé vált a törökországi törökök szándékos betelepítése is. A kontrolált migráció hagyományosan az egyik legszenzitívebb témája béketárgyalásoknak, a többségében vallásos és politikailag konzervatív anatóliai törökök betelepítését ugyanis nemcsak délen, de sok esetben északon is ellenzik. A betelepítés pontos arányairól nehéz képet kapni, hiszen a törökországi törökök egy része állampolgárságot kapott, másik részük katonai szolgálati idejét tölti a szigeten, megint mások ideiglenes jelleggel, például vendégmunkásként vagy tanulóként érkeznek. Mete Hatay adatai alapján 1974–2011 között 76 181 török bevándorló kapott észak-ciprusi „állampolgárságot", így már Cipruson született leszármazottaikkal együtt bőven meghaladják

a 100 000 főnyi nagyságrendet. Az állampolgársággal nem rendelkezők aránya szintén jelentős, és az előző népszámlálások adatai alapján folyamatosan növekszik. A hivatalos adatok alapján 1996-ban 30 702, 2006-ban 70 525, 2011-ben pedig 80 550 török állampolgár tartózkodott az „ÉCTK" területén, amelybe nem tartoztak bele az ott állomásozó török katonák, a szolgálatra őket elkísérő családtagok viszont igen (Hatay 2017). A növekedés a 6. táblázat adatai alapján ezt követően is folytatódott, ami azért rendkívül fontos fejlemény, mert Hatay imént idézett publikációja szerint 2014–2015-től ugrásszerűen nőtt a kiadott észak-ciprusi „állampolgárságok" aránya. Végezetül érdemes megjegyezni, hogy törökökön kívül természetesen egyéb külföldi állampolgárságúak is tartózkodnak életvitelszerűen az északi országrészben. A 2011-es népszámlálási adatok alapján 15 215 fő érkezett Törökországtól eltérő államokból, elsősorban az Egyesült Királyságból és Bulgáriából, a felsőoktatásban tanulók esetében pedig számottevő arányban afrikai országokból (Devplan 2020).

Etnográfia

A demográfiai jellemzők természetesen számottevően befolyásolták a ciprusi konfliktust, és nemcsak a helyi ellentétek kialakulásában játszottak szerepet, de Görögország és Törökország involválódását is legitimizálták. A két ország hagyományosan a Cipruson élő görögök és törökök érdekeire hivatkozva avatkozik be a sziget belügyeibe, a stratégiai vagy biztonsági megfontolások hangoztatása helyett szerepvállalásukat a nyilvánosság előtt általában a ciprusi „testvérek" védelmével magyarázzák. Amellett, hogy a beavatkozások motivációja általában politikai alapú, fontos rámutatni, hogy a görög és török retorika etnográfiai tényeken is alapul. Bár ezek az etnográfiai jellemzők sokszor túlzottan egyoldalúan csak a „görögségre" vagy „törökségre" koncentrálnak – és kifelejtik a legalább ennyire fontos „ciprióta" jelleget –, ugyanakkor jelzik, hogy mindkét ciprusi etnikum elengedhetetlennek tartja az anyaországgal való politikai, gazdasági és kulturális kapcsolattartást és azonosulást. Ez utóbbi rendkívül fontos, hiszen a multikulturális múltból és történelmi tapasztalatból következően Cipruson nem a vallási, nyelvi vagy kulturális különbségek okoztak feszültségeket, hanem az, hogy Görögország és Törökország a szigetre exportálták vitáikat. Ez a külső ellentét könnyen táptalajt talált a görög és török identitással is rendelkező cipriótákban és – brit közreműködéssel – felnagyította az etnográfia különbségeket.

Ezek a különbségek a következőkben azonosíthatók. A török cipriótа lakosság részben az oszmán hódoltság időszakában szigetre érkezett muszlim vallású népcsoportokból, részben az iszlámra áttért őslakosság leszármazottaiból tevődik össze. Vallási tekintetben 99%-uk az iszlám szunnita ágához tartozik, a kemalista ideológia népszerűsége miatt azonban elterjedt a valláselhagyás és a szekuláris világnézet (Papadakis 2005). Nyelvük természetesen török, ugyanakkor dialektusában eltér a törökországi standardtól, inkább Taurusz-hegységben beszélt verzióra hasonlít és számos oszmán, görög, olasz és angol maradvány-, illetve jövevényszóval rendelkezik (Dodd 2010). A görög cipriótáknak etnikai térképének összeállítása kissé bonyolultabb. Az ő esetükben a ciprusi évszázadok migrációs folyamatai jelentősebb nyomot hagytak: a mai görög cipriótáknak az ókori görögök, a középkor alatt ide érkező latinok (frankok, genovaiak, velenceiek), a térségbeli kereskedőnépek, az oszmán hódoltság alatt kompaktabbá váló keresztény közösségek, valamint a brit gyarmati időszak alatt megkeresztelkedett törökök leszármazottai mind szerepet játszottak a jelenkori viszonyok kialakulásában (Papadakis 2005). A közösség körülbelül 89%-a ortodox, körükben ezen kívül még római katolikus, protestáns, valamint kisebb arányban iszlám, zsidó, maronita és egyéb térségbeli vallásúak is megtalálhatók (Varnava 2009). A beszélt nyelv tekintetében a görög cipriótа dialektus is eltér az irodalmi újgörögtől, inkább a Krétán beszélt nyelvjáráshoz hasonlít, és ebben az esetben is tartalmaz jövevényszavakat.

A fenti különbségek ellenére a ciprusi közösségek számos azonos vonással rendelkeznek. Mivel a sziget lakossága az 1960-as évek elejéig egymással keveredve, többségében vegyes etnikumú településeken élt, ezért természetszerűen kialakultak hasonló szokások, kulturális jellegzetességek. A Cipruson beszélt dialektusok sajátossága, hogy gyakorta használ egymás nyelvéből kölcsönzött szavakat, a vezetéknevekben sokszor visszaköszönnek a másik etnikai csoport történelmi jelenlétének bizonyítékai. A közös jellemvonások a két világháború közötti időszakban váltak kulturálisan, majd politikailag is körvonalazható nacionalista irányvonallá, amikor a brit gyarmati uralom ellenében baloldali és liberális tömegmozgalmak kezdték propagálni a cipriótа közösségek közös értékeit és érdekeit. A mozgalom sajátossága ugyanakkor az, hogy nem pusztán britellenes éllel, de a fokozódó görögországi és törökországi befolyás ellen is tiltakozott, a közös cipriótа jelleget azokkal szemben próbálta meghatározni. Ennek megfelelően a (görög és török) cipriótáknak azonosságukat nyelvük és kultúrájuk sajátos ciprusi jellegzetességeiben, kiterjedt szekularizmusukban, illetve a politikai, vallási és társadalmi konzervativizmus hiányában vélték felfedezni (Doob 1986). Bár a ciprusi konfliktus éveiben a cipriótа nacionalizmus jelen-

tősen vesztett népszerűségéből, a 2000-es évek elejétől a sziget újraegyesítésével kapcsolatos törekvések egyik legfontosabb ideológiai bázisává vált és a nemzetközi békeépítés segítségével szélesebb társadalmi elfogadottságot tudott kialakítani.

Míg a „cipriotizmus" a ciprusi közösségek hasonlóságait, addig a görögországi és törökországi nacionalizmusok azok különbségeit kívánták felerősíteni. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a két ország nemcsak egymásra, de a ciprusi etnikumok közös mozgalmaira is versenytársként tekintett, azok ideológiai expanzióját saját beavatkozásának fenntartása és legitimációja érdekében korlátozni kívánta. Görögország ebben a vonatkozásban a sziget ókori hagyományaira és görög ajkú többségi lakosságára épített, az anyaország aktív szerepvállalását a szigeten élő hellén diaszpóra védelmével, egyúttal nemzeti és kulturális azonossággal magyarázta. Utóbbi okfejtésnek árulkodó elemei az „anyaország" és a „diaszpóra" kifejezések: Görögország az eltérő dialektust beszélő, közel-keleti és brit gyarmati vonásokat egyaránt magára öltő görög cipriótákra ugyan ciprusi többségként, a hellén nemzeten belül azonban kisebbségként tekintett (Papadakis 2005). Ebben a viszonyrendszerben Görögország feladata a ciprusi görögök védelme, míg a görög cipriótákkal szembeni elvárás Athén beavatkozásának elfogadása és támogatása volt. Hasonló logikán alapult Törökország narratívája is. Ankara a szigetet földrajzi, történelmi, gazdasági, valamint stratégiai értelemben az anatóliai szárazföld részének, a Cipruson élő török ajkúakat pedig a török nemzet szerves tagjainak tekintette. Ebben a retorikában érezhetően nem a ciprusi törökök képezték a kisebbséget, hanem a szigeten élő keresztény görög ciprióták. Ez a logika tökéletesen tükröződik a török nyelvhasználatban is, amely a görögországi görögökre a *yunan* kifejezést, míg a ciprusiakra ugyanazt a *rum* elnevezést használja, amit a Törökországban élő görög kisebbségek esetében alkalmaz. A török megközelítésben tehát a ciprusi görög lakosság nem a helyi többséget reprezentálta, hanem az Anatólia területén élő görög kisebbség ciprusi tagjait (Uo.).

Görögország és Törökország befolyása a konfliktus éveiben politikai, gazdasági és kulturális jegyeket is magára öltött. Ehelyütt az etnográfiai jellemzőkre koncentrálva megállapítható, hogy a regionális hatalmak beavatkozása kettős identitás kialakulásához vezetett: a helyi lakosság jelentős része a lokális, ciprusi önmeghatározás mellett görögnek vagy töröknek is tekinti magát. A konfliktusban alkalmazott görög és török retorika utóbbiakat felerősítve szándékosan próbálta az etnográfiai különbségeket felerősíteni és egy alapvetően anyaországokhoz kötődő kulturális viszonyrendszert felépíteni. Ennek egyik magától értetődő eleme a történelemszemlélet exportja volt, amely tulajdonképpen a

görögországi és törökországi nacionalista ideológia kritika nélküli átvételét jelentette.

Athén és Ankara beavatkozása természetesen a kultúra más területein is kézzelfogható volt. A nemzeti jelképek tekintetében talán a legkézenfekvőbb példa a nemzeti lobogók kérdése: az 1960-ban létrejött Ciprusi Köztársaság lobogóját már csak a déli oldal használja, ők is csak a görög zászlóval párhuzamosan. Az északi oldal – jelezve az 1960-as állapot diszkontinuitását – az „ÉCTK" zászlaját használja, szintén a török lobogóval együtt (Doob 1986). A kettős zászlóhasználat természetesen mindkét oldalon a duális identitás belső és külső hirdetésének legszembeötlőbb eszköze, ugyanakkor egyben jelzés is a másik félnek: bármely incidens esetén nemcsak az adott közösséget éri támadás, de a mögötte álló anyaországot is. Hasonló jelleggel működnek bizonyos állami irányítással kialakuló és a köznyelvbe beépülő terminusok is. Példának okáért, délen általánosan elterjedt szokás az északi török oldalról bármely kontextusban átmeneti állapotként, megszállt, okkupált területről, illegális zónáról, pszeudoállamról beszélni, ezzel is tagadni annak legitimitását. A török ciprióták ugyanakkor szintén másodlagos jelentéstartalmakkal felruházott elnevezéseket használnak az általuk ellenőrzött és a déli görög terület megkülönböztetésére. Az önmegnevezés esetében a függetlenség 1983-as egyoldalú kikiáltása óta elterjedtek a különállást reprezentáló kifejezések, míg a demarkációs vonal déli oldaláról Görög Ciprióta Adminisztrációként vagy ciprusi görög közösségként szokás beszélni, ezzel is érzékeltetve az 1960-as állam felbomlásának tényét.

A sziget demográfiai és etnográfiai felépítése tehát egy olyan stratégiai adottság volt, amelyet a bilaterális feszültségekkel rendelkező Görögország és Törökország messzemenően ki tudott használni. Fontos kiemelni azonban, hogy ez a hozzáállás sok esetben nemcsak az egyes etnikumok között, de azokon belül is ellentéteket okozott. A cipritóták nem mindig vették jónéven a külső beavatkozást, és tökéletesen tisztában voltak annak konfliktusgeneráló hatásaival. A görögök közötti ellentéteket vizsgálva megállapítható, hogy azok elsősorban kulturális jellegűek. A görögországi görögök nyelvük, tradicionalizmusuk, a kozmopolita múlt, valamint a brit gyarmati örökségből adódó kultúrájuk miatt gyakran lenézik a görög cipriótákat, s azzal vádolják őket, hogy csak akkor „igazi" görögök, ha valami miatt szükségük van Görögország támogatására. A másik oldalon a görög ciprióták saját nyelvüket felsőbbrendűnek tekintik a Görögországban beszélt újgöröggel szemben, azt állítva, hogy a ciprusi görög dialektus etimológiailag közelebb áll az ókorban beszélt „tiszta" görög nyelvhez. „Tisztább" görögségük bizonyítékaként tekintenek népszokásaikra, hagyományaikra és értékeikre. Büszkék brit alapokon nyugvó közigazgatásukra, nyugati

szokásaikra és angol nyelvtudásukra, a görögországi görögöket pedig elítélik korrupt és rendezetlen állami viszonyaik, fejletlen infrastruktúrájuk, korántsem hatékony oktatási rendszerük és balkáni szokásaik miatt. Ami ennél is fontosabb: sokan árulóként tekintenek Görögországra, amiért az több ízben cserbenhagyta ciprusi görög testvéreit, mi több, a Makariosz elnök elleni 1974-es puccsal kiprovokálta a sziget északi részének török okkupációját (Doob 1986).

A törökországi törökök és a török cipriótá kapcsolatát szintén beárnyékolják bizonyos előítéletek. A görögöknél is említett kulturális különbségek mellett – és azoknál jóval nagyobb súllyal – a törökök esetében problémát jelent Ankara mindenre kiterjedő észak-ciprusi befolyása. Politikai szempontból számottevő feszültségforrás az északon állomásozó mintegy 40 000 török katona és az 1974 után betelepített, 100 000 főt biztosan meghaladó anatóliai telepes jelenléte (Kyriakou & Kaya 2011). Utóbbiak lélekszáma hivatalos adatok hiányában nehezen követhető, mindazonáltal a 2011-ben elvileg 294 906 lakosú északi országrész lakosságának még a török ciprióta hatóságok adatai alapján is körülbelül 30%-át tették ki (DEVPLAN 2020). Ez a politikai következményei mellett egyéb problémákat is szül. Az aluliskolázott telepesek a török cipriótá számára elfogadhatatlanul alacsony áron is munkát vállalnak, kiszorítva ezzel az amúgy is súlyos munkanélküliséggel küzdő helyieket számos gazdasági területről. Utóbbi jelenség a török cipriótá nagyarányú kivándorlásához vezet (Hatay 2007). Szintén problémát jelent, hogy a török cipriótá az atatürki elvekhez sokkal inkább ragaszkodva jóval szekularizáltabbak Törökországból beköltözött társaiknál, azokat vallási fanatikusoknak bélyegzik, akik viszont hitetlenséggel vádolják a helyieket. Az ellentéteket csak erősítik a török cipriótá „kormányok", akik Ankarával a hátuk mögött sok szempontból pozitívan diszkriminálják a török telepeseket. A helyzetet jól példázzák Rauf Denktash egykori török cipriótá elnök szavai, aki szerint nincs különbség egy török cipriótá kivándorlása és egy anatóliai török betelepítése között, hiszen „*egy török elmegy, és egy másik jön helyette*" (Papadakis 2005, 108; 114).

A népcsoporton belüli ellentétek a ciprusi konfliktus szempontjából legalább annyira fontos stratégiai tényezőnek bizonyultak, mint a görög–török ellentétek. A cipriótá önmeghatározás az újraegyesítési törekvések záloga, egy bizonyos fokú közös tudat és együttműködési hajlandóság ugyanis elengedhetetlen az egységesülő ciprusi állam működéséhez. A 2020-as török cipriótá elnökválasztás után előtérbe kerülő megoldási alternatíva érdekes módon pont a kettős identitás összetevőinek párharcára reflektál: az újraegyesítési koncepció a közös cipriótá tudatra, míg a kétállami megoldás lehetősége a szeparált és a másik felet kizáró görög vagy török identitásra építve kívánja rendezni a sziget konfliktusát.

Konklúzió

Fentiekből kitűnhet, hogy a sziget demográfiai és etnográfiai összetétele jelentősen befolyásolta a beavatkozó hatalmak geostratégiai orientációit. Ezek közül elsősorban Görögország és Törökország emelhető ki, hiszen a nyilvánvaló etnikai, nyelvi, kulturális és vallási kötelékek természetes kapcsolatot alakítottak ki a görögök és a görög cipritóták, illetve a törökök és a török cipriótak között. A pánhellén és pántörök kapcsolatok ellenére az is egyértelmű, hogy a két regionális hatalmat nem pusztán a testvérnépek iránti felelősségvállalás vezérelte, a ciprusi konfliktus évtizedei alatt védelmi, biztonságpolitikai, politikai és gazdasági megfontolások is szerepet játszottak beavatkozásukban. Ez az aktív szerepvállalás a cipriótа közösségek szempontjából több alkalommal terhesnek bizonyult, és népcsoporton belüli feszültségeket eredményezett. Noha a demográfiai és etnográfiai viszonyok elsősorban Görögországot és Törökországot érintették, közvetve szerepet játszottak a nagyhatalmak Ciprus-politikájának kialakításában is. Az amerikai geostratégiai orientációt a ciprusi konfliktus emberi tényezői elsősorban a görög–török konfliktus miatt érintették, ebben Washington a cipriótа ügyekre a regionális vitákat bonyolító és elmélyítő tényezőként tekintett. Hasonló a helyzet az orosz esetben, ahol a ciprusi közösségek viszonyai – a görög cipriótа esetében érvényesülő hagyományos ortodox vallási kötelékeken vagy gazdasági lehetőségeken túl – főként a görög–török kapcsolatokat befolyásoló dinamikák miatt érdekesek.

A KONFLIKTUS GEOSTRATÉGIAI ÖSSZETEVŐI: STRUKTURÁLIS TÉNYEZŐK

A kötetben tárgyalt regionális és nagyhatalmi szereplők közül egyedül Oroszország nem képes katonai értelemben kiaknázni a sziget stratégiai adottságait. Az Egyesült Királyság, Törökország és Görögország – de jure vagy de facto módon, de – mind ki tudják használni a Ciprus által biztosított stratégiai előnyöket, erre utal, hogy utóbbiak mindegyike a mai napig katonai kontingenseket állomásoztat a szigeten. Bár az Egyesült Államok nem tartozik az 1960-ban meghatározott garantőr államok körébe, ugyanakkor közvetlen jelenlétéhez erre nincs is szüksége, hiszen a szuverén brit bázisterületek amerikai igénybevételét az Egyesült Királyság és az USA közötti megállapodások szabályozzák. Az ezek által biztosított lehetőségeket az USA légiereje és hírszerzési szolgálatai az előző évtizedekben igénybe is vették, az elsüllyeszthetetlen anyahajó stratégiai adottságait tehát Washington is ki tudta használni. A sziget iránt élénk érdeklődést tanúsító külhatalmak közül emiatt csak egyetlen államnak, Oroszországnak nincsen közvetlen, katonai erők állomásoztatását is lehetővé tevő „bejárása" a szigetre. Ezt Moszkva évtizedek óta sérelmezi, és folyamatosan napirenden tartja a témát (Shentov *et al.* 2020). Ennek egyetlen kézzelfogható eredménye az a 2015-ben kötött tengerészeti egyezmény volt, amelynek értelmében az orosz flotta kötelékébe tartozó hadihajók is kiköthettek a dél-ciprusi kikötőkben (Stergiou 2019). Mivel ez a lehetőség nem biztosított széleskörű mozgásteret az oroszoknak, ezért Moszkva más megoldási alternatívákat keresett.

Ezek közül az alternatívák közül az emberi tényezők által kialakított strukturális viszonyok biztosították a legtöbb mozgásteret. Példának okáért a ciprusi pártrendszerben tradicionálisan előkelő szerepet játszó eurokommunista AKEL-lel kialakított baráti viszony elősegíthette az orosz érdekképviseletet, hiszen a legrégebbi görög ciprióta politikai párt az 1940-es évek óta szoros orosz kapcsolatokkal rendelkezik. A konfliktus előző évtizedeiben hasonló lehetőséget biztosított a Ciprusi Nemzeti Gárda állandó fegyver- és munícióigénye, amelyet Törökország NATO-ban betöltött jelentős befolyása miatt nem mindig sikerült nyugati forrásokból kielégíteni. A szovjet és orosz fegyveripar emiatt

időről időre megpróbálta betölteni a keletkező űrt, amely természetesen növelte Moszkva Ciprussal kapcsolatos manőverezési képességeit. Utóbbiak mellett az oroszok az előző évtizedben elsősorban a gazdasági lehetőségeket tudták kihasználni. A sziget által biztosított kedvező adózási feltételek jelentős orosz tőkét csábítottak a szigetre, amely a 2010-es években az építőiparban, az ingatlanpiacon és a turizmus területén is jelentős orosz expanziót eredményeztek.

Ezek az átmeneti orosz sikerek jelzik, hogy a geostratégiai orientációkat a fizikai és természetes adottságokon, illetve az emberi tényezőkön túl konstruált indikátorok is befolyásolják. A fent kiemelt orosz példa rámutat ezen indikátorok jelentőségére: Oroszországnak elsősorban az biztosított geopolitikai előnyt, hogy befolyást alakított ki a ciprusi politikai és gazdasági rendszerben, a fegyverexport területén pedig megbízható partnernek bizonyult. Moszkva ezeket a lehetőségeket kihasználva a szigettel kapcsolatos ügyek alakításának aktív részesévé vált, tehát konkrét területszerzés vagy támaszpontok létrehozása nélkül is képes volt az érdekérvényesítésre. Noha továbbra is célja maradt a közvetlen (katonai) jelenlét de jure kieszközlése, ugyanakkor annak hiányában geostratégiai orientációit a valós befolyás kialakítására alkalmas strukturális tényezőkre és szektorokra koncentrálta. A fejezet a továbbiakban ebből a tanulságból indul ki, és bemutatja azokat a szigeten kialakult politikai, gazdasági és katonai struktúrákat, amik jellemzőire a külhatalmi tényezőknek stratégiaalkotásuk folyamatában szükségszerűen reagálniuk kell.

Politikai viszonyok

Az 1960-ban elfogadott alkotmány értelmében a Ciprusi Köztársaság elnöki rendszerű polgári demokrácia, amelyben a végrehajtóhatalom feje a széles jogkörökkel rendelkező államfő. Az elnököt közvetlen és titkos szavazás útján a görög ciprióta közösség választja, kétfordulós rendszerben, öt éves időintervallumra. A törvényhozó hatalom letéteményese az egykamarás képviselőház, amelynek létszáma az 1985-ös alkotmánymódosítás értelmében 80 fő. A testületben 56 helyet foglalnak el a görög ciprióta képviselők, 24-et pedig a konfliktus miatt távolmaradó török közösségnek tartanak fenn. A képviselőház tagjait négy évre választják, közvetlenül, titkos és 18. életév felett kötelező szavazással, arányos választási rendszerben (Forgács 2002). A belpolitikai erőviszonyokban hagyományosan hangsúlyos szerepet tölt be a képviselőház elnöke. Ez a törvényhozási folyamatban képviselt funkciója mellett alkotmányos szerepköréből is következik: az államfő akadályoztatása vagy halála esetén a képviselőház

vezetője válik a végrehajtó hatalom fejévé, elnöki teendőit azonban csak az államfő visszatéréséig vagy az új választásokig láthatja el.

A déli országrészben hagyományosan stabil, de élénk belpolitikai tevékenység zajlik, amelynek a kormány mellett fő mozgatórugói a politikai pártok. A jelenlegi pártpalettán egyaránt találunk hagyományos és új szerveződéseket. A jelenleg is aktív és fajsúlyos pártok közül a legrégebbi a Ciprusi Dolgozó Nép Haladó Pártja[25], röviden az AKEL. A párt előképének az 1926-ban alapított Ciprusi Kommunista Párt (KKK) tekinthető, amely azonban nem támogatta Görögország és Ciprus egyesítését (enoszisz), emiatt népszerűsége az 1940-es évek elejére jelentősen visszaesett. Az új köntösben átszervezett kommunista AKEL 1941-ben alakult meg, és a második világháború időszakában elsősorban antifasiszta célkitűzésekkel és a britek háborús törekvései támogatásának programjával tért vissza. A háború utáni időszakban az AKEL jelentős befolyást szerzett a sziget szakszervezeteiben, a klasszikus hidegháború, illetve a gyarmati harcok időszakát erre a bázisra és Moszkva támogatására építve élte túl. Marxista-leninista vonásait a függetlenség kikiáltása után eurokommunista irányvonallal váltotta fel, amely sajátos szövetséget hozott létre a jobboldalról támadott ciprusi elnök, Makariosz, illetve a Moszkva által támogatott AKEL között. Makariosz halála után az AKEL fenntartotta szoros kapcsolatát a liberális, centrista és mérsékelt erők koalíciójával, és Szpirosz Kipriánu 1977-es elnökké választása, illetve egy évtizedes hivatalban maradása is nagyban az AKEL és a DIKO együttműködésén alapult. 1988-ban a budapesti Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen diplomázott Georgiosz Vasziliou bár egyéni jelöltként, de egyértelműen az AKEL támogatásával került az elnöki székbe. A párt a DISY 1993–2003 közötti kormányzása idején az Európai Unióhoz való csatlakozás kérdésében konszenzusra jutott a kormánypárttal, támogatta a csatlakozást. Több évtizedes ellenzéki pozíciót követően az AKEL 2008-ban, Dimitrisz Hrisztofiasz vezetésével került kormányra, akit az elnökválasztás második fordulójában 53,4% szavazattöbbséggel választottak Ciprus államfőjének. A párt kormányzó erőként egy föderációban egyesült, független, demilitarizált államban próbálta meg Ciprust újraegyesíteni, a korábbiakhoz képest azonban új elemet jelentett a rotációs elnökség javaslata, ami engedékenyebb politikát tükrözött a török féllel szemben. A párt a 2013-as elnökválasztáson súlyos vereséget szenvedett, amely elsősorban a kormány meggondolatlan és túlköltekező gazdaságpolitikájával, valamint a szigetre begyűrűző pénzügyi válság negatív hatásaival magyarázható.

[25] Αλορζωηηθό Κόκκα Εργαδόκελοσ Λαού (Anorthotiko Komma Ergazónemu Láu) – AKEL

Az AKEL mellett a ciprusi pártrendszer másik néppártnak tekinthető szerveződése a Demokratikus Tömörülés. A jobbközép-konzervatív DISY-t[26] 1976-ban Glafkosz Kleridesz alapította, akinek elnöklete alatt a tömörülés a legnagyobb jobboldali párttá nőtte ki magát. 1981 és 1993 között a képviselőház legjelentősebb ellenzéki pártja, 1993–2003 között pedig Glafkosz Kleridesz vezetése alatt kormánypárt volt. Kleridesz elnökségének idején fogadta el az EU Ciprus tagfelvételi kérelmét, a 2004-es csatlakozás azonban már a DIKO és Tasszosz Papadópulosz elnöki ciklusának idején következett be. A párt hagyományosan újraegyesítés-párti politikát folytat, ugyanakkor az AKEL-hez képest progresszívebben fogalmazza meg a görög ciprióták követeléseit, a fő ellenséget – és így a legfontosabb tárgyalópartnert is – Ankarában látja. Az AKEL kormányzási időszakában, legnagyobb ellenzéki pártként a DISY használta ki leghatékonyabban a kommunisták elleni társadalmi elégedetlenséget, amelynek segítségével a 2013-as elnökválasztást meggyőző többséggel nyerte. Bár a párt által delegált államfő, Nikosz Anasztasziadesz a ciprusi kérdés ügyében a kompromisszumkészebb politikusok közé tartozott, azonban sem a 2013–2018 közötti kormányzási periódusban, sem az 55,9%-os többséggel megnyert és 2018 márciusában induló második kormányzási időszakában nem sikerült áttörést elérnie. Míg kormányzásának elejét a gazdasági válság megoldásával kapcsolatos sikerek jellemezték, addig a 2010-es évek végétől inkább korrupciós botrányok fémjelzik elnökségét.

A demokraták és szocialisták egyesülésével létrejött Demokratikus Pártot 1976-ban Szpirosz Kipriánu alapította. A DIKO[27] politikájának homlokterében a szociális centrizmus áll, egy olyan program képviselete, amelyben az emberi jogok, a gazdasági erőforrások, a kulturális értékek a társadalom minden egyes tagját megilletik. A párt hagyományosan jobb-középre pozícionálja magát, politikája azonban gyakran baloldali irányból definiálható. A DIKO egyik legsikeresebb időszaka 2003 februárja és 2008 februárja között volt, amikor Ciprus elnökét Tasszosz Papadópulosz személyében a párt delegálta, és akinek vezetésével az ország az EU tagja lett. A DIKO ugyanakkor a biztos EU tagság tudatában és a jobb tárgyalási pozíció reményében az Annan-terv elvetése mellett kampányolt. Sikeres fellépésük eredményeként a ciprusi konfliktus legígéretesebb megoldási kísérlete elbukott, amely nemcsak belföldön, de a nemzetközi színtéren is visszatetszést keltett. A párt az AKEL és a DISY kormányzási periódusaiban (2008–2013; 2013–2018; 2018–2023) gyakran a „mérleg nyelveként”

[26] Δεκοθραηηθός Σλαγερκός (Dimoratikosz Szinajermosz) – DISY
[27] Δεκοθραηηθό Κόκκα (Dimokratikó Kómma) – DIKO

funkcionált, Nikolasz Papadópulosz vezetésével és a harmadik legnépszerűbb ciprusi pártként olykor a baloldal, máskor a jobboldal felé orientálódott.

A ciprusi pártrendszerben hagyományosan a negyedik legnépszerűbb erőnek a Szociáldemokrata Mozgalom tekinthető. Az EDEK[28] eredetileg szocialista pártként jött létre, a pártot Makariosz egykori orvosa, Vaszosz Liszaridisz alapította 1969-ben. A hidegháború alatt a párt szoros kapcsolatot ápolt az el nem kötelezett mozgalommal, élesen támadta mind a görögországi katonai juntát, mind pedig a ciprusi szélsőjobboldali szerveződéseket (Christophorou 2008). Az 1990-es években az EDEK megkísérelte az AKEL és a DISY között fennálló politikai centrumot betölteni, ennek érdekében több kisebb szerveződést magába olvasztott, másokkal pedig szövetségre lépett. A kísérlet tulajdonképpen elbukott, az AKEL ugyanis balról, a DIKO pedig a centrum irányából vont el szavazatokat. A párt 2010 februárjáig az AKEL koalíciós partnere volt, amely két miniszteri pozíció mellett a képviselőház elnöki székét is az EDEK-nek juttatta. A párt vezetője, Jannisz Omirou 2011 és 2016 a képviselőház elnökeként először az AKEL, ezt követően a DISY harcos ellenzékévé vált, előbbit a ciprusi konfliktusban betöltött engedékeny hangvétele, utóbbit gazdaságpolitikája és korrupciós botrányai miatt kritizálta (Kahveci 2013).

A négy „nagy" párton kívül számos egyéb formáció befolyásolta a ciprusi pártrendszer fejlődését. Az előző két évtized pártalapításait vizsgálva megállapítható, hogy a képviselőházi küszöbértéket utóbbiakon túl egyes „zöld", liberális és szélsőjobboldali pártok érték el. A „zöld" pártok közül a Környezetvédők Mozgalma Polgári Együttműködés (KOSP[29]) 2001 óta delegál képviselőt a ciprusi képviselőházba. Frakciójuk lassan, de biztosan növekedett az előző évek során, 2001-ben egy képviselőt, 2016-ban kettőt, a 2021. évi választásokon pedig már három képviselőjüket választották meg. A liberális pártok közül figyelemre méltó sikert a 2018-ban alapított Demokratikus Szövetség (DiPa[30]) aratott, amely a 2021. évi választásokon rögtön négy képviselőházi helyet szerzett, ezzel beérve a szintén négy pozíciót szerző EDEK-et. A választáson utóbbiak mellett az ultranacionalista Nemzeti Népfront (ELAM[31]) is négy parlamenti pozíciót szerzett, ami jelzi, hogy a konzervatív, jobboldali DISY előző két kormányzási ciklusának hiányosságai nemcsak a centrum és a baloldal, de a szélsőjobb szavazóbázisát is erősítették (Katsourides & Kosta 2023).

---

[28] Κηλήκα Σοζηαιδεκοθρανώλ ΕΔΕΚ (Kinima Sosialdimokraton EDEK)
[29] Κίνημα Οικολόγων Συνεργασία Πολιτών – KOSP
[30] Δημοκρατική Παράταξη (Dimokratiki Parataxi) – DiPa
[31] Εθνικό Λαϊκό Μέτωπο, Ethniko Laiko Metopo – ELAM

A belpolitikai viszonyok vizsgálata mellett érdemes röviden a külpolitikai stratégiáról is szót ejteni. A Ciprusi Köztársaság külpolitikáját hagyományosan az el nem kötelezettség, a multilateralizmus, illetve a reaktivitás jellemezte. Utóbbiak közül a reaktivitás szorul némi magyarázatra. A Ciprusi Köztársaság létrehozása külső nyomásgyakorlás eredményeként valósult meg, a britek, görögök és törökök egyezkedését a ciprióta közösségek kevéssé tudták befolyásolni. Ez az állapot 1960 után is fennmaradt, hiszen az állandó közösségközi viták és konfliktusok automatikusan beemelték a térségbeli regionális hatalmakat a ciprusi kérdésbe, ezzel háttérbe szorítva a sziget közösségeinek véleményét és kezdeményezőképességét. A görög ciprióta külpolitika 1963 és 2004 között kis túlzással csak az események lekövetőjeként tudott érdemben bekapcsolódni a Ciprussal kapcsolatos nemzetközi döntésekbe, kisebb-nagyobb eredményeit elsősorban külső tényezők segítségével és közreműködésével tudta elérni. Noha az egyes kormányok konkrét módszerei eltértek egymástól, Nicosia külpolitikai céljainak homlokterébe 1974 után a török okkupáció felszámolása, valamint a török ciprióta különállás illegitimitásának fenntartása került. Céljai megvalósítására ugyanakkor limitált lehetőségei voltak, multilaterális alternatívái elsősorban az ENSZ-hez kapcsolódtak, államközi kapcsolatai pedig jobbára a görögökre, britekre, szovjetekre/oroszokra, amerikaikra és néhány arab államra koncentráltak. A korlátozott lehetőségek a 2004-es európai uniós csatlakozásukkal szélesedtek: a Ciprusi Köztársaság az EU tagállamaként egyfajta diplomáciai védőernyőt kapott Törökország ellenében. Az uniós csatlakozás ugyanakkor nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket, a ciprusi konfliktus ügyében a görög cipriótákat nem tudták mozgósítani az európai magországokat és nem voltak képesek felszámolni az ország kettéosztottságát.

Ez az alapvetően introvertált görög ciprióta külpolitika a 2010-es években vált energikusabbá és proaktívabbá (Christodoulides 2020). A váltást több, egymással párhuzamosan lezajló folyamat tette lehetővé. A külső tényezők közül a kelet-mediterrán térség relatív értékének felértékelődését emelhetjük ki: az arab tavasz eseményei, a földgázfeltárások eredményei, illetve a török külpolitika nacionalista fordulatát követően a legkeletibb európai uniós tagállam relatív értéke növekedett. Az új helyzetben a ciprusi külpolitika aktív résztvevőként és érintett félként tudott a térségben megjelenni, ráadásul uniós vétójoga lehetőséget biztosított a régióhoz kapcsolódó ciprusi érdekek „europanizációjára". A belső változások fontos eleme, hogy a 2010-es évek elejére a ciprusi külpolitika kitapasztalta az EU gyakorlati működésének sajátosságait, illetve megtalálta azon területeket, ahol a befolyásolni tudja Brüsszel irányelveit (Ioannides 2021). A folyamatot nagyban segítette, hogy a korábban jellemző politikai váltógazda-

ság a 2010-es években visszaszorult, Nikosz Anasztasziadesz kormányai pedig 2013 elejétől két cikluson keresztül is lehetőséget kaptak az ország külpolitikai irányvonalának finomhangolására. Ezek a külső és belső folyamatok átalakították a korábban reaktivitáson alapuló görög cipriótа külpolitikát, megnövelték kezdeményezőkészségét és bővítették partnerségi viszonyait (Tziarras 2019). A 2018–2022 között regnáló ciprusi külügyminiszter, Níkosz Hrisztodulídisz[32] szerint ez a proaktívabb külpolitika három pilléren nyugszik. Az első a kelet-mediterrán térség, illetve a tágabb Közel-Kelet országaival kialakított aktívabb szerepvállalásra törekszik: Görögországon, Izraelen és Egyiptomon túl a Perzsa-öböl menti államokkal is szívélyes kapcsolatokat kíván kialakítani. A második pillér az uniós szerepvállalásra fókuszál, Ciprus érdekeinek védelmét aktív tagsági részvétel révén kívánja elérni, az EU kelet-mediterrán stratégiáit Nicosia igényeinek megfelelően akarja alakítani. A harmadik pillér az ENSZ BT állandó tagjaira koncentrál, az amerikaiak, oroszok és britek mellett jó kapcsolatot kíván kialakítani a franciákkal és kínaiakkal is (Christodoulides 2020).

Az „ÉCTK" politikai struktúráinak vizsgálatakor szükséges röviden áttekinteni az északi országrész szeparatista törekvéseinek legfontosabb állomásait. Ennek kezdődátuma kétségkívül 1974, az ekkor bekövetkező török intervenció/invázió után ugyanis egy évvel, 1975-ben alakult meg a „Török Cipriótа Szövetségi Állam". Az újonnan alakult entitás még nem önálló, független államként definiálta magát, hanem a létrehozandó ciprusi föderáció török tagjaként. Ennek egyik eredménye, hogy az „Alkotmányozó Nemzetgyűlés" hosszas viták után egy déli országrészhez hasonló, erős elnöki hatalommal rendelkező kormányzati struktúrát alakított ki (Dodd 1993). Ez az átmeneti rendszer 1983-ig maradt érvényben, a közösség önrendelkezési jogának nemzetközi elutasítására válaszul a török cipriótаk ez év novemberében deklarálták az „ÉCTK" függetlenségét. Az 1984 júniusában elkészült, 1985 májusában pedig népszavazással is megerősített alkotmány nagyvonalakban megegyezett a korábbi Szövetségi Állam alaptörvényével, az új „köztársaság" unitárius állam maradt, immáron parlamenti struktúrával, de továbbra is erős elnöki jogkörökkel. Az „ÉCTK" esetében a végrehajtói hatalmat az elnök a Minisztertanáccsal közösen gyakorolja, amelyben a miniszterek mellett megjelent a miniszterelnöki pozíciói is. A miniszterelnök személyét az elnök nevezi ki, ugyanakkor a pozíció az alkotmány értelmében a közvetlen választáson legtöbb mandátumot szerzett párt jelöltjét illeti meg. A déli oldalon nem létező funkció ehelyütt egyértel-

[32] Véleményét azért különösen fontos kiemelni, mert a kézirat zárása után lezajlott 2023 februári választáson Nikosz Hrisztodulídiszt választották meg a Ciprusi Köztársaság elnökének.

műen fékként került be az alkotmányba, és elsősorban Rauf Denktaş török cipriótа elnök erős személyiségét kívánta ellensúlyozni. A törvényhozó hatalom birtokosa ebben az esetben a „Nemzetgyűlés", amelynek 50 tagját közvetlenül, arányos választási rendszerben, öt évre választják, a pártok parlamenti küszöbértéke pedig 5 százalék (Dodd 2010).

A jelenleg fajsúlyos török cipriótа politikai pártok kialakulása az 1970-es és 1980-as években vette kezdetét. Míg a korábbi időszakban elsősorban a ciprusi konfliktushoz kapcsolódó érdekképviselet a közösségen belül egy jobbára egységes politikai formációt tartott fenn, addig az 1970-es évek közepétől az autonómia és az önálló államiság lehetősége már természetszerűen vetette fel a különböző véleményekkel rendelkező pártok megjelenését. Ezek közül kétségkívül a legmarkánsabb hatalommal és befolyással a Nemzeti Egység Pártja rendelkezett. Az UBP-t[33] 1975 októberében Rauf Denktaş alapította, a párt eredeti programját a kemalista ideológia, a konzervatív megközelítés és a baloldallal szembeni fellépés jellemezte. Az újonnan alakult párt 53,7%-os szavazattöbbséggel nyerte az 1975 júniusában rendezett első nemzetgyűlési választásokat. A gyors siker tökéletesen tükrözi az északi országrész politikai viszonyait: az 1976-ban 130-140 ezer fős lakosságú Észak-Cipruson a pártpreferenciánál hangsúlyosabb volt a politikus személye, jelen esetben Rauf Denktaş országos tekintélye, amely gyors sikert biztosított a nemrégiben alakult pártnak (Dodd 1993). Ezt a sikert a további évtizedekben végig sikerült megőrizni, a párt egészen 2005-ig kormányozta az „ÉCTK"-t. A hosszú kormányzási periódus hátterében nemcsak Denktaş népszerűsége, de az általa kiépített klientúrarendszer és járadékgazdaság is állt (Isachenko 2012). Utóbbiakon túl a párt erejét az Ankarával kialakított harmonikus kapcsolat is biztosította, amely Ankara oldaláról politikai, gazdasági és katonai segítségnyújtásban, az UBP részéről pedig a törökországi direktívák fenntartás nélküli elfogadásában öltött testet. Törökország pártra gyakorolt befolyása a ciprusi kérdésben képviselt álláspontra is kiterjedt, amelynek eredményeként az UBP által delegált államfők kormányzási periódusaiban (Rauf Denktaş, 1983–2005; Derviş Eroğlu, 2010–2015; Ersin Tatar, 2020–) általában kompromisszumképtelenebbé vált a török cipriótаk béketárgyalássokkal kapcsolatos álláspontja.

Az UBP egyik tradicionális vetélytársa az 1970-ben alapított Török Köztársasági Párt. A CTP[34] baloldali elköteleződésű, antiimperialista tömörülés, amely a ciprusi kérdésben a kétállami megoldás helyett a föderális megoldási alternatí-

[33] Ulusal Birlik Partisi – UBP
[34] Cumhuriyetçi Türk Partisi – CTP

vát támogatja. A CTP szoros kapcsolatot ápolt a görög ciprióta AKEL-lel, ami évtizedekig támadási felületet biztosított az ellenfelek, főként az UBP számára. A populista támadások gyakorta kiélezték a politikai vitákat a CTP és az UBP, illetve azok vezetői, Özker Özgür és Rauf Denktaş között. Az UBP mellett a CTP Törökországot is gyakran éles kritikával illette, sérelmezve asszimilációs törekvéseit, a konfliktus megoldását hátráltató hozzáállását vagy az északon állomásozó török katonák számát (Ekici 2019). A párt évtizedekig tartó ellenzéki pozíció után 2005-ben delegált először államfőt, Mehmet Ali Talat vezetésével 2010-ig kormányozta az északi területeket. Noha Talat alapvetően mérsékelt és kompromisszumkész Ciprus-politikát képviselt, progresszív hozzáállását az Annan-terv utáni bizalomvesztés időszakában kevéssé tudta kihasználni.

Az államfőket delegáló pártok nyomvonalán haladva a következő említésre méltó formáció a Közösségi Felszabadítás Pártja[35]. A szociális és társadalmi kérdésekre fókuszáló párt a kemalista ideológia liberális és demokratikus alapelveire koncentrált, alapvetően a baloldali és a centrum szavazóinak próbált alternatívát biztosítani. A párt 1976-os alapítása után rögtön a nemzetgyűlési szavazatok 20%-át nyerte el, amely a következő években is jellemző maradt, ugyanakkor jelentős emelkedést nem tudott felmutatni. A helyhatósági választásokon azonban sikeresen szerepeltek, példának okáért a párt által delegált Mustafa Akıncı 1976 és 1990 között végig Nicosia északi részének (Lefkoşa) polgármestere tudott maradni. A politikus aktív szerepet játszott a párt megújulásában is: 2007-ben több párt egyesülésével jött létre a Közösségi Demokrácia Pártja[36]. A szociáldemokrata orientáltságú TDP aktívan támogatta Mustafa Akıncı elnökválasztási kampányát, amelynek segítségével Lefkoşa egykori polgármesterét a szavazatok 60,5%-ával az ÉCTK államfőjének választották. Noha Akıncı békepárti és kompromisszumkész vezetőként került az elnöki székbe, ugyanakkor az óriási várakozásokkal ellentétben nem tudott áttörést elérni. Sikertelenségének számos belföldi és nemzetközi vonatkozása volt, amelyek közül kiemelten fontos volt Ankara és Akıncı alapvetően hűvös és feszültségektől sem mentes kapcsolata.

A török ciprióta oldalon önálló külpolitikai stratégia kialakítására csak korlátozott lehetőségek kínálkoznak. Általánosságban elmondható, hogy a függetlenség 1983-as egyoldalú kikiáltása óta a török ciprióta „külpolitika" célja az országrész különállásának és szuverenitásának nemzetközi legitimációja, illetve a Ciprusi Köztársaság felbomlásának elismertetése. Ez az egyébként kevéssé

[35] Toplumcu Kurtuluş Partisi – TKP
[36] Toplumcu Demokrasi Partisi – TDP

sikeres program bizonyos időszakokban (pl. Mehmet Ali Talat elnöki periódusa 2005–2010 között vagy Mustafa Akıncı elnöksége idején 2015–2020 között) kiegészül a ciprusi konfliktus rendezésére vonatkozó valós igényekkel. Ezekben az időszakokban ugyan fennmaradt a különállást hangsúlyozó külpolitikai retorika, ugyanakkor aktív és tettre kész lépések történtek a sziget újraegyesítésével kapcsolatban. Utóbbiakat nagyban korlátozza, hogy a legszorosabb külkapcsolati viszony természetesen Törökországgal alakult ki, amely a belpolitikai és gazdasági folyamatok mellett az „ÉCTK" külpolitikai mozgásterét is befolyásolja. Ankara észak-ciprusi politikai jelenlétének legfontosabb érdekérvényesítő szervei a Lefkoşában működő török nagykövetség, valamint az 1997-ben létrejött úgynevezett Társulási Tanács. Utóbbiak politikai szerepvállalásának és befolyásának az országrészben állomásozó 30-40 ezer török katona ad nyomatékot, amely a török cipriótá védelmének biztosítása mellett természetesen a török érdekérvényesítést is segíti. A politikai pártok közül hagyományosan az UBP tekinthető a török (geo)politikai érdekek észak-ciprusi képviselőjének, a baloldali és centrum kormányzatok kapcsolata Ankarával általában kritikusabb időszakokat eredményez. A török cipriótá nemzetközi kapcsolatainak egyéb viszonylatait természetesen jelentősen korlátozza az elismertség hiánya. Ez ugyanakkor manapság már korántsem jelent teljes izoláltságot, Észak-Ciprus politikai és gazdasági interakciói a 21. században egyértelműen frekventáltabbá és széleskörűbbé váltak. Az országrész megfigyelő státuszt kapott az Iszlám Konferencia Szervezetében (OIC), a nyugat-ázsiai Gazdasági Együttműködés Szervezetében (ECO), valamint a Nemzetközi Vöröskereszt és a Nemzetközi Vörös Félhold Mozgalomban (ICRC). Bár a Ciprusi Köztársaság európai uniós csatlakozása óta az északi országrészben szüneteltetik az acquis communautaire (közös vívmányok) bevezetését és használatát, azonban a török cipriótá közösség többször is részesült uniós támogatásokból. A multilaterális szerveződések mellett a bilaterális kapcsolatok tekintetében is pozitív változás érzékelhető. A Ciprusi Köztársaságban vagy Törökországban fenntartott nagykövetségeiken keresztül több állam de facto konzuli szolgáltatásokat biztosít az északi országrészben, míg az „ÉCTK" Törökországon kívül még 20 országban tart fenn reprezentatív irodákat, köztük Budapesten is. Ezek a képviseletek jelzik, hogy a török cipriótá kormányzatok „külpolitikája" a béketárgyalások intenzitásától függetlenül állandósította az „ÉCTK" nemzetközi legitimálását, illetve a két országrész különállásának elismertetését célzó stratégiát.

Gazdasági szerkezet

A sziget gazdasági szerkezetét a fizikai és emberi tényezők, valamint a természeti erőforrások mellett a konfliktusföldrajz keretei is meghatározzák. Az 1974-es események háborús pusztításai és az ország kettéosztottsága természetesen mélyreható változásokat eredményezett, és jelentősen átalakította Ciprus hagyományos gazdasági arculatát. A konfliktus nemcsak a ciprusi gazdaság kettéválását eredményezte, de új gazdasági központok és szektorok kialakulásához is vezetett. Bár a sziget gazdasági teljesítőképességének jelentős része 1974 előtt északon helyezkedett el, a déli országrész a nemzetközi segélyek és tudatos újjáépítési stratégia révén gyorsan pótolni tudta a hiányosságokat, amelynek eredménye egy alapvetően jól teljesítő, de főként a tercier szektorra épülő gazdaság lett. A háború utáni rekonstrukció egyszerre fókuszált a megrongált és okkupált infrastruktúra újjáépítésére és pótlására, valamint a magánszektor feltőkésítésére. Ennek megfelelően az 1975–1976-ban indított első helyreállítási program 34 millió ciprusi fontot fektetett az ipari, mezőgazdasági, közlekedési, illetve lakhatási infrastruktúra helyreállítására és pótlására (Ekici 2019). A következő években folytatódó fejlesztési programok révén a legtöbb stratégiai szempontból fajsúlyos infrastruktúrát sikerült pótolni: Limasszolban, később pedig Larnakában mélyvízi kikötő épült, Larnakában és Páfoszban nemzetközi repülőtér létesült, a déli partvidéken modern hotelek és turistaszállások épültek. Az állami nagyberuházások mellett a görög ciprióta kormányzatok tudatosan próbálták ösztönözni a magánszektor megerősödését, a vállalkozások indulását kedvező hitelekkel és adózási kedvezményekkel ösztönözték. A vállalkozásösztönzés pozitívan befolyásolta a gazdasági szektorok fellendülését. A mezőgazdasági területen a citrustermelés, az ipari szférában az építőipar, a szolgáltatószektorban a turizmus és a banki szolgáltatások váltak húzóágazatokká. Egyfajta görög sajátosságként a magánszektor egyik legnagyobb befektetőjévé a Ciprusi Ortodox Egyház vált, amely az ország legnagyobb földbirtokosaként jelentős veszteségeket könyvelhetett el az északi országrész okkupálásakor. Az egyház 1975 után tudatosan próbálta meg veszteségeit befektetésekkel pótolni, ami jelentős belföldi tőkeinjekciót biztosított a termelési ágazatban, illetve a banki és pénzügyi szolgáltatások területén. A gyorsütemű felépülést szintén ösztönözte a külföldi tőke intenzív ütemű bevándorlása, amelynek legfőbb hajtóereje a turizmus, valamint a termékek és szolgáltatások exportja volt. A turizmus súlyát jól jellemzi, hogy míg 1977-ben a teljes exportbevétel 30%-a, addig 1986-ban már 60%-a származott a turisztikai ágazatból (Strong 1999). Az idegenforgalmi szektor gazdasági jelentősége a következő évtizedekben tovább növekedett,

2016-ra már körülbelül a GDP 21,4%-át reprezentálta (Antonaras 2018). Az 1980-as évektől a turisztika mögé felsorakoztak a pénzügyi és a hajózási szolgáltatások, amelyek a kedvező törvényi és adózási környezetre építve elsősorban közel-keleti és kelet-európai befektetőket vonzottak.

8. ábra: A Ciprusi Köztársaság gazdasági szerkezete, 1960–2020 (%)

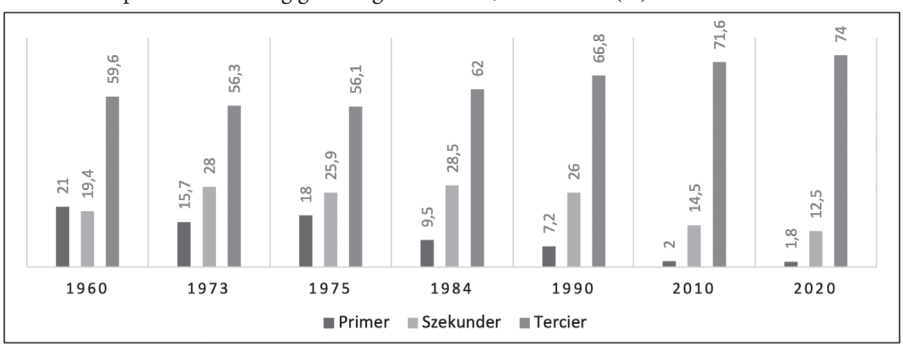

Forrás: Theophanous 2016.

Ezek a változások nagyban átalakították a déli országrész gazdasági szerkezetét. Míg korábban a mezőgazdaság és az ipar részesedése az adottságokhoz képest kiegyensúlyozott volt, addig az átalakuló és modernizáló ciprusi gazdaságban először a primer, később pedig a szekunder szektor szerepe csökkent, míg az egyébként is hangsúlyos tercier szektor fokozatosan túlterjeszkedett (8. ábra). A szolgáltatások területén a turizmus mellett a pénzügyi és offshore szolgálatások biztosították jelentős mennyiségű tőke beáramlását. A libanoni polgárháború miatt ellehetetlenülő offshore szolgáltatások az 1980-as évek első felében kezdtek átköltözni Ciprusra, ahol a görög ciprióta kormányzat felismerte az abban rejlő pénzügyi lehetőségeket és kedvező adózási és törvényi hátteret biztosított felvirágzásához. Az offshore szolgálatások súlya az évtized közepétől folyamatosan növekedett: 1985-ben az exportbevételek 13%-át, míg 1993-ban már 33%-át biztosította (Strong 1999). A regisztrált offshore vállalatok száma szintén rohamosan növekedett, míg 1984-ben számuk alig haladta meg a 3000-et, 1994-ben már több, mint 17 000 működött az országban, a külföldi tulajdonú cégek száma 2011-re pedig meghaladta a 21 000-et (Pegasiou 2013; Strong 1999).

A sokszor kétes pénzügyi machinációk révén átforgatott vagyonok az offshore szolgáltatásokat biztosító közvetítők mellett elsősorban a ciprusi pénzintézeteknek kedveztek, és egy túlméretezett bankszektor kialakulásához vezettek (Botos 2013). A helyzetet jól jellemzi, hogy 2011-ben az országban működő 23 bank összesített betéti állománya a ciprusi GDP 835%-át tette ki (Pegasiou

2013). Bár nemzetközi összehasonlításban más országok (például Luxemburg, Málta, Írország) is rendelkeztek hasonló aránytalanságokkal, Ciprus esetében a sérülékenységet nagyban fokozta a bankok kockázatelemzéseinek rugalmassága, a fedezet nélküli hitelek kibocsátása, illetve a kétes eredetű betétek felhalmozódása. A 2010-es évek elején utóbbiak mellett a ciprusi bankok görögországi kötvényvásárlásai jelentettek jelentős kockázatot. Az ország két legnagyobb bankjának számító Bank of Cyprus és Laiki Bank még a görög gazdasági válság legnehezebb éveiben is milliárdos nagyságrendben vásárolt görög államkötvényeket, amely a Görögországnak biztosított európai adósságleírások után közel 4,5 milliárd euró veszteséget eredményezett (Botos 2013). A 2011-es nominális GDP negyedének megfelelő összeg elvesztése önmagában is a bankszektor összeomlását okozta volna, a déli országrész strukturális visszásságai (túlméretezett közszféra, magas költségvetési kiadások, szürkegazdaság, ingatlanbuborék) azonban felerősítették a problémákat és 2012-re egy kiterjedt gazdasági válságot idéztek elő.

A válságból való kilábalásra biztosított 10 milliárd eurós európai segélycsomag tudatosan próbált a szolgálatói szektor túlterjeszkedésére és általában véve ciprusi gazdaság strukturális problémáira reflektálni. Az Európai Bizottság, az Európai Központi Bank és a Nemzetközi Valutaalap a segélycsomag folyósításáért cserébe komoly reformokat várt el, ezek a bankrendszer megregulázása, a közszféra méretének csökkentése és a szürkegazdaság felszámolása mellett természetesen az offshore lehetőségek felszámolását is követelték. A gazdasági racionalitás mellett a reformokat Oroszország ciprusi térnyerése is motiválta, hiszen a válságot megelőző időszakban főként az offshore ügyletek tekintetében egyértelmű volt az orosz üzletemberek extenzív expanziója. Ennek mértékét jelzi, hogy 2010–2020 között az oroszországi külföldi működőtőke-beruházásokban (FDI) Ciprus vezető szerepet szerzett, részesedése a mintavételi időszakban 29 és 37% között mozgott (Central Bank of Russia 2021). A kis szigetországot természetesen nem a görög ciprióta vállalatok beruházásai emelték a legnagyobb oroszországi befektetők sorába, sokkal inkább az orosz bankbetétesek Cipruson átforgatott vagyonai. A helyzetet rendezendő, a Trojka által biztosított 10+7 milliárd eurós[37] mentőcsomag már kifejezetten ügyelt arra, hogy a reformok az offshore üzleteket is érintsék, illetve ellehetetlenítsék. A közös tehervállalás, illetve a szektor megregulázása érdekében a ciprusi képviselőház uniós nyomásra végül elfogadta a 100 000 euró feletti bankbetétek

[37] A segélycsomagból 9 milliárdot az EU, 1 milliárdot pedig a Nemzetközi Valutaalap biztosított, a maradék 7 milliárd euró Ciprusnak saját forrásokból kellett előteremtenie.

megadóztatását, a társasági adókulcs, a kamatjövedelmek adójának, illetve az áfakulcs megemelését.

Mintegy hároméves recesszió után a déli országrész 2015 első negyedévében állt vissza a növekedési pályára, a törékeny sikerek pedig lehetővé tették, hogy Ciprus az előre ütemezett segélycsomagból „csak" 7,3 milliárd eurót használjon fel (IN-Cyprus 2015). A gazdasági talpraállás időszakában, azaz a 2015–2019 közötti időszakban a GDP átlagosan évi 4,5%-kal növekedett, a pozitív eredmények mozgatórugói azonban ismételten a tercier szektor hagyományos ágazatai voltak (The World Bank 2022f). A szolgáltatói szektor túlsúlyának csökkentése mellett a külső befolyás korlátozása is felemás eredményeket produkált. Noha a válság után elfogadott reformprogram érzékenyen érintette a külföldi – köztük orosz – nagybetéteseket, a pénzügyi szektorban kialakított befolyásukat csak az évtized végére tudta némileg korlátozni. Az Orosz Központi Bank számításai szerint a Ciprusra irányuló közvetlen működőtőke-beruházások 2021 elején még mindig az orosz FDI kiáramlás mintegy 40%-át jelentették (178 milliárd USD), míg a sziget déli részéből Oroszországba érkezők a külföldi források 29%-át (156 milliárd USD) (Central Bank of Russia 2021). Ezek az arányok elsősorban a Ciprusról Oroszországba irányuló befektetések esetében mutatnak negatív irányú változást. Míg 2009–2013 között a ciprusi forrású beruházások átlagosan az összes Oroszországba érkező FDI 34%-át tették ki, addig ez az arány 2021 elejére 29%-ra csökkent. Szintén fontos jelzés, hogy a Ciprusi Központi Bank (Central Bank of Cyprus 2021) adatai szerint a nem uniós polgárok tulajdonában lévő bankbetétek értéke a 2012-es 21,5 milliárd euróról 2014-re 11,8 milliárd euróra, 2021 augusztusára pedig 6,2 milliárd euróra csökkent.[38] A nem uniós tulajdonú tőkekivonás tehát a 2020-as évek eléjére jelentős mértéket ért el. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy a negatív irányú változás egyrészt orosz nyomásra történt, másrészt pedig egyelőre nem jelzi egyértelműen Moszkva gazdasági befolyásának csökkenését. Noha az EU és az USA a gazdasági válság óta tartotta nyomás alatt Nicosiát, az offshore üzlet ellehetetlenítését tulajdonképpen Putyin elnök érte el, aki a koronavírus pandémia okozta gazdasági problémák megoldását részben az offshore lehetőségek hazai szabályozásával és korlátozásával próbálta elérni. A 2020-ban hozott módosítások Luxemburg, Málta és Hollandia mellett Ciprust is negatívan érintették, ugyanakkor elsősorban csak a pénzügyi szolgáltatások területén okozták az orosz beruházások csökkenését. A Ciprushoz továbbra is ragaszkodó orosz befektetők alternatív lehetőségként

[38] Ezek az adatok természetesen nem tartalmazzák az orosz betéteseket (kb. 1500-1600 fő), akik a „golden passport" sémában ciprusi állampolgárságot kaptak (Pritchett 2021; Stronski 2021).

az ingatlanpiacban és az építőiparban, valamint a turisztikai ágazatban találtak meg számtásaikat. A görög cipriótа gazdaságnak ezek a külföldi – köztük orosz – beruházások rendkívül fontosak, hiszen a COVID19 pandémia alatt a ciprusi GDP 5%-kal csökkent (2020), az infláció viszont 2020 júliusa és 2021 júliusa között 4%-kal emelkedett (The World Bank 2022c). A válságnak leginkább kitett ágazatok bevételei 2019-2020 között átlag 44%-kal csökkentek: a vendéglátói ágazaté 93%-kal, az ingatlanpiacé 24%-kal, az építőiparé 29%-kal, a nagy- és kiskereskedelem bevételei pedig 30%-kal (Constantinou 2020).

Noha az utóbbi évtizedek válságai megviselték a Ciprusi Köztársaság gazdaságát, azonban a görög cipriótа kormányzatok az állam, a magánszektor és a külföldi befektetők bevonása révén egy európai léptékben is átlagon felüli életszínvonalat biztosító gazdasági teljesítőképességet tudtak kialakítani. Ez a problémákkal terhelt, de relatíve biztos fejlődést biztosító állapot ugyanakkor csak a déli országrészre jellemző, a török cipriótа közösség a jobb kezdeti lehetőségek ellenére egészen a 2000-es évek közepéig súlyos gazdasági gondokkal küzdött. Bár az 1974-es szeparáció után az északi országrész ellenőrizte a turisztikai szállások, a mezőgazdasági termőterületek, illetve az ipari létesítmények jelentős hányadát, azonban a nemzetközi közösség elutasító és izolációs magatartása miatt ezeket az adottságokat nem tudta forintra – pontosabban az északon bevezetett török lírára – váltani (Dodd 1993). Ez a törökországi segélyek mellett az állam túlterjeszkedésének volt köszönhető, amely a nemzetközi lehetőségek elmaradásával párhuzamosan egy klientúrarendszeren és járadékgazdaságon alapuló szisztémát épített ki. Noha az ellentmondásos gazdasági döntéseket sok esetben a szükségszerűség vezérelte, a magánszektor elhanyagolása és az állami pozíciók áruba bocsátása kétségkívül elkerülhető lett volna. Míg a déli országrészben tudatosan próbálták a magánvállalkozások gazdasági hajtóerejét kihasználni, addig északon a kemalista etatizmus elvei érvényesültek, mégpedig az állam lehetőségeinek és szerepének túlértékelésével. A helyzetet jól érzékelteti, hogy az állami irányítás alatt álló török cipriótа bank (KOOPBANK) egyes prioritást élvező szervezeteknek és cégeknek kormányzati biztosítékkal nyújtott hitelkeretet, amely a gyakorlatban tervszerűtlenséghez, tartozások felhalmozásához és természetesen extenzív centralizációhoz vezetett (Ekici 2019). A déli helyzethez hasonlóan a muszlim vallási alapítványok (evkaf) ebben az esetben is kiterjedt vagyonnal rendelkeztek, ugyanakkor – eltérően a déli gyakorlattól – vezetőiket a mindenkori kormányzat nevezte ki. Emiatt az ortodox egyházhoz hasonló önálló, profitalapú szemlélet északon nem alakulhatott ki, a muszlim szervezetek jelentős vagyonuk ellenére nem váltak a magánszektor befektetőivé. A versenyképesség kialakulását szintén jelentősen

hátráltatta, hogy az állami újraelosztás folyamatában a kelleténél hangsúlyosabb szerephez jutott a politikai lojalitás. A török cipriótа kormányok által kiépített klientúrarendszerek a politikai és közszolgálati szférán túl a gazdasági szektorokat is behálózták, priorizálva a politikai szempontból lojális érdekcsoportokat és cégeket (Isachenko 2012).

Noha a központosítás gazdasági szempontból számos, nehezen magyarázható elemet magán hordozott, azonban a nemzetközi lehetőségek beszűkülése szükségszerűvé tette az állami szerepvállalást. Az izoláltság főként a tercier szektort érintette hátrányosan, a turisták elmaradása a 2000-es évek eléjéig egy egyébként profitábilis ágazatot lehetetlenített el, amelyet a gyorsütemben kiépített szerencsejáték és kaszinó üzletág sem tudott pótolni. Utóbbiakra kezdetben az országrész szabályozatlan nemzetközi státusza miatt kiapadhatatlan pénzügyi lehetőségként tekintettek, a nagyüzemi pénzmosás fellegvárává azonban végül a Ciprusi Köztársaság vált, amely az offshore lehetőségek bevezetésével kivette az élét az északi kaszinó-biznisznek. Hasonló helyzetbe került a hajózási ágazat is, amely a nemzetközi elismertség hiánya miatt nem tudta kihasználni sem a földrajzi elhelyezkedés előnyeit, sem pedig a Famagustában rendelkezésre álló mélyvízi kikötőt. Az „ÉCTK" vonatkozásában a 2000-es évek elejéig az építőipar és az ingatlanpiaci beruházások sem tudtak jelentős gazdasági hajtóerőt biztosítani. Míg délen az építőipar fellendülését a menekültek elszállásolásának és a hiányzó infrastruktúrák megteremtésének szükségszerűsége hajtotta, addig északon a délről érkezőket az üresen álló görög cipriótа ingatlanokban szállásolták el, a gazdasági épületek esetében pedig inkább a meglévő létesítmények hasznosítása okozott gondot.

A gazdasági centralizáció és a politikai befolyás túlterjeszkedése mellett a nemzetközi izoláltság is hátrányosan érintette az észak-ciprusi gazdaságot. Fontos ugyanakkor kiemelni, hogy az „ÉCTK" 1994-ig hivatalosan nem állt embargó alatt, ami mind a külföldi működőtőke, mind pedig a külkereskedelem tekintetében biztosított némi mozgásteret. Ezt a mozgásteret az északi hatóságok főként a környékbeli arab országok vonatkozásában tudták kihasználni, amelyek a török cipriótákkal szimpatizálva helyi vonatkozásban jelentős, de regionális léptékben nézve elenyésző nagyságú kereskedelmet folytattak velük. Egyébként is korlátozott szerepüket 1994 után Törökország teljes mértékben átvette, és egészen a 2003-as határnyitásig tulajdonképpen az egyetlen jelentősebb partner maradt. Konkrét szerepvállalása az egyes években természetesen változott, ugyanakkor az 1974 utáni időszakban részesedése mind a kivitel, mind a behozatal tekintetében 50% felett maradt (TRNC Central Bank 2015). Ankara gazdasági befolyása a kereskedelmen túl a pénzügyi hozzájárulások területén is

meghatározó volt. Törökország 1975 után segélyeket és célzott hiteleket biztosított az „ÉCTK"-nak, annak elosztásában azonban a Lefkoşában működő nagykövetségén és segélyirodáján keresztül vezető és koordináló szerepet játszott. A pénzügyi hozzájárulások 1977 és 2015 között az északi GDP átlag 12,8%-át biztosították, 1980-ban például csak 3,5%-át, 2002-ben viszont már 30,2%-át (Ekici 2019). A támogatások az „ÉCTK" közszférájának szinte valamennyi területét behálózzák: az infrastruktúrafejlesztés, a vízgazdálkodás, az energetikai szektor, a légi- és tengeri közlekedés, a közszolgáltatások vagy a kulturális örökségvédelem csak néhány példa a török pénzügyi hozzájárulások felhasználására. Bár Törökország aktív kontrolt gyakorolt az északi országrész pénzügyi szférája felett, a legtöbb esetben nem várta el a hatékonyságot, pontosabban annak hiányát politikai lojalitás esetén nem szankcionálta. A túlterjeszkedett észak-ciprusi közszféra, illetve az ott biztosított bónuszok és jutalmak tökéletes példái ennek: Ankara ugyan sérelmezte a közszféra túlterjeszkedését és költekezését, ugyanakkor politikai lojalitás esetén következmények nélkül hagyta a gazdálkodásbeli hiányosságokat. A hozzáállás az előző évtizedek során a járadékgazdaság klasszikus példáját építette ki az északi országrészben. A török ciprióta kormányok a biztos törökországi támogatások tudatában elhanyagolták a versenyen alapuló innováció fejlesztését, ezáltal messze elmaradtak a Ciprusi Köztársaság gazdasági teljesítménye mögött (Moudouros 2021).

9. ábra: Az észak-ciprusi GDP alakulása 1977–2018 között (millió USD)

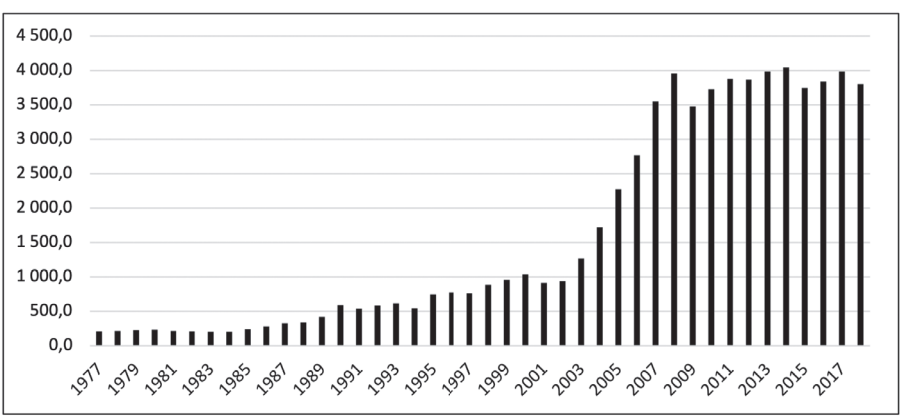

Forrás: DEVPLAN 2020.

A nemzetközi elszigeteltség és a strukturális problémák ellenére az észak-ciprusi gazdaság a 2000-es évek elején számottevő növekedést produkált (9. ábra).

A relatív fejlődés a török gazdaság növekedésének, az Európai Unió aktívabb szerepvállalásának, illetve a demarkációs vonal megnyitásából következő aktívabb áruforgalomnak és turisztikai hozzájárulásnak volt köszönhető. A korszakban az EU a török és arab partnerek mellett a harmadik legfontosabb kereskedelmi partnerré vált, a vendéglátói ágazat bevételei megnövekedtek, az infrastruktúra fejlődött, a közszolgáltatások minősége javult, az észak-ciprusi városok történelmi negyedeit felújították és revitalizálták. A fejlődés egyik számottevő következménye a gazdasági szerkezet átalakulása volt. Míg az 1977–1990 közötti időszakban a mezőgazdasági szektor a GDP átlag 14,8%-át biztosította, addig 2000–2018 közötti periódusban már csak átlag 6,6-ot (DEVPLAN 2020). A változás ebben az esetben is a tercier szektor növekedésének tudható be: 2007-ben már a szolgáltatások adták az észak-ciprusi GDP 69%-át, a szekunder szektor pedig a 22%-át. A déli országrészhez hasonlóan a szolgálatói szektor növekedésében itt is fajsúlyos szerepet játszott a turizmus, ezentúl jelentős tőkebehozatalt az arab és afrikai hallgatókra támaszkodó felsőoktatási szektor, illetve a török befektetőket vonzó ingatlanpiac produkált.

Noha a növekedés több évtizedes lemaradást tudott ledolgozni, a fejlődésbeli mutatókon jelentősen javítottak a török forrású segélyek és hitelek. Utóbbiak súlyos eladósodáshoz vezettek, 2015-ben az „ÉCTK" GDP arányos államadóssága már 173,1% volt (Ekici 2019). A görög gazdasági válság vészterhes időszakait idéző arány 65%-a ráadásul devizából származott, ami a török líra értékcsökkenésével párhuzamosan emelte az államadósság aktuális mértékét (Uo.). A járadékgazdaság szabályszerűségeinek megfelelően a török ciprióta kormányok természetesen Ankara gazdasági védőernyőjének tudatában vették fel ezeket a hiteleket, a biztos pénzügyi hozzájárulás évtizedeinek azonban a koronavírus válság, illetve Törökország állandósuló gazdasági problémái véget vethetnek. Ennek jeleként az északi országrész 2010-től jellemző gazdasági stagnálása a 2020-as évek elejére konzerválódott, a pandémia alatti határzárlatok, a turisták elmaradása, illetve a magasba törő infláció pedig jóeséllyel recesszióba fordíthatják a török ciprióta gazdaságot.

Szociális viszonyok

Rendezetlen konfliktusok esetén természetszerű, hogy a konfrontáció hátrányosan befolyásolja a gazdasági teljesítőképességet és a szociális viszonyokat. Ciprus esetében ez a befolyás szintén megmutatkozik, hatása ugyanakkor ma már korlátozott. A déli országrészben a konfliktus főként az 1970-es évek végéig

okozott súlyos nehézségeket, a körülbelül 180 000 görög cipriótа menekült elhelyezése és ellátása komoly kihívást jelentett, néhány esetben évekig fenntartva az 1974-ben létesülő menekülttáborokat (Panteli 1990). A nehézségek a kormányzati beruházások révén 1976-tól enyhültek, az állam által finanszírozott vagy ösztönzött építkezések pedig nemcsak megfelelő minőségű lakhatáshoz juttatták a menekülteket, de munkát és megélhetést is biztosítottak az északról áttelepítetteknek. Az építőipar fellendülése a gyártási ágazatban is növelte a munkavállalók számát, a terület 1960-ban a munkavállalók 13,1%-át, 1980-ban azonban már 21,2%-át foglalkoztatta (Strong 1999). A beruházások a munkaerőpiacra is pozitív hatást gyakoroltak, míg 1974 augusztusában a munkanélküliségi ráta 29% környékén mozgott, addig 1977-re 3%-ra csökkent, az 1980-as és 1990-es években pedig végig 5% alatt maradt. Noha a gyorsütemű fejlődés magas inflációhoz vezetett, ezt ellensúlyozta a fizetések növekedése, amelynek eredményeként az egy főre jutó jövedelemi arány 1970 és 1980 között 41%-kal emelkedett (Uo.).

10. ábra: Egy főre jutó bruttó nemzeti össztermék (GNP), 1977–2020

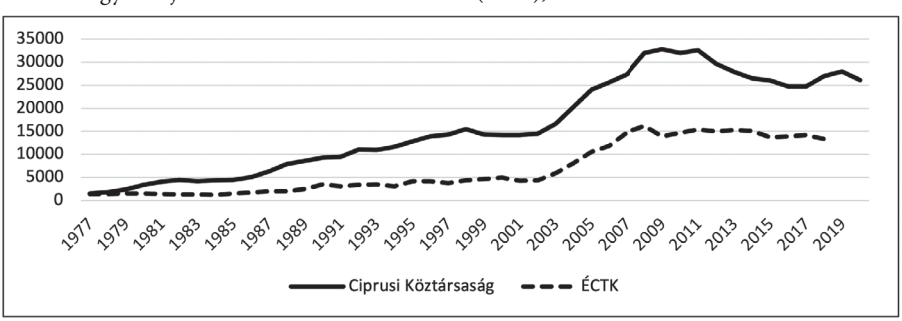

Forrás: DEVPLAN 2020; World Bank 2022c.

A bevételek jelentős emelkedése egy rövid megtorpanás után a 2000-es években tovább folytatódott. Míg 1977-ben az egy főre jutó bruttó nemzeti össztermék 1520 USD volt, 1990-ben pedig 9300, addig 2000-re ez a szám 14 180-ra, 2010-re pedig 32 040-re emelkedett (10. ábra). A rohamos növekedést a szolgáltatói szektor korábban tárgyalt húzóágazatai biztosították, 2009-ben a tercier szektor foglalkoztatta a munkavállalók 74,2%-át, 2019-ben pedig 79,1%-át (O'Neill 2022b). Noha a szolgáltatói szektor válsága nagyban hozzájárult a szociális viszonyok 2010-es évek végén, 2020-as évek elején bekövetkező romlásához, hosszú távon mindenképpen pozitív hatást gyakorolt a fejlődésbeli lehetőségekre. Globális tekintetben 2021-ben a Ciprusi Köztársaság még mindig a 23. helyen állt az egy főre jutó medián jövedelem összehasonlításában, ezzel olyan

államokat megelőzve, mint Dél-Korea, Izrael, Görögország vagy Magyarország[39] (World Population Review 2022). A konkrétumokat nézve a havi bruttó átlagbér a 2003-ban mért 1468 euróról 2019-re 1939 euróra emelkedett, a bruttó megtakarítások nagysága pedig 2011-ben érte el a történelmi maximumot, 4,6 milliárd USD mennyiséggel (Eurostat 2020b; The World Bank 2022f). A bevételek és megtakarítások átlagos növekedése a mélyszegénység felszámolását eredményezte: 2018-ban már csak a lakosság 0,1%-a élt napi 5,50 USD-ból vagy az alatti összegből, összehasonlításképpen ez az arány Magyarországon ugyanebben az évben 2% körül mozgott (The World Bank 2020b). Bár nem ekkora mértékben, de a nemzeti viszonyokhoz arányosított szegénységi küszöb alatt élők arányát is sikerült csökkenteni, míg 2014-ben a lakosság 16,1%-a tartozott ebbe a kategóriába, addig 2018-ban csak 14,1%-uk (Uo.).

A folyamatot nagyban segítette az oktatásra fordított összegek növekedése. A déli országrész 1999-ben a GDP 4,7%-át fordította oktatásra, 2009-ben 7,2%-át, 2018-ban pedig 5,8%-át. Bár az adatok 2009–2018 között csökkenésről tanúskodnak, a ciprusi ráfordítás így is messze meghaladta az EU átlagát, amely 2009-ben a GDP átlag 5,5%-a, 2018-ban 4,6%-a volt (The World Bank 2022d). A fejlesztések révén Ciprus kiemelkedő iskolázottsági arányokat ért el, 2020-ban a 25–54 év közötti lakosság 49,6%-a rendelkezett felsőfokú végzettséggel, ami uniós összehasonlításban a harmadik legmagasabb adatnak tekinthető (Eurostat 2020a). A koronavírus válság időszakában szintén fontosnak bizonyultak az egészségügyi hozzájárulások. Ebben a tekintetben a déli országrész inkább az uniós sereghajtók közé tartozik, az egészségügyre fordított GDP arányos ráfordítások 2014-ben érték el a maximumot 6,9%-kal. A következő években az arány 6,8–6,7% között mozgott, ami néhány tized különbséggel a magyar adatokat tükrözte, ugyanakkor messze elmaradt az uniós átlagtól, ami 10,0 és 9,8% között mozgott (The World Bank 2022a). Fontos kiemelni, hogy a szerényebb mértékű egészségügyi ráfordítás nem feltétlenül jelzi az egészségügy színvonalának romlását, a ciprusi lakosság eleve kisebb, korfáját tekintve pedig az európai átlagnál fiatalabb.[40] Ezt jelzi a születéskor várható átlagos élettartam folyamatos növekedése is, ami a Magyarországon 2019-ben becsült 76 évet már 1987-ben elérte, a 2010-es évek végére pedig 80,9 évvel messze meghaladta azt (The World Bank 2022e).

Összességében elmondható, hogy az előző évtizedek pozitív szociális fejlődést eredményeztek: a UNDP adatai alapján a déli országrész humán fejlettségi

[39] Vö. (Kákai 2020)

[40] Cipruson a 65 év felettiek aránya 2019-ben 14% volt, az EU átlag pedig 20,7% (O'Neill 2022).

mutatói 1980 és 2019 között 32%-kal javultak, az utóbb említett 2019-es évben globális összehasonlításban a 33. legmagasabb adatot produkálták (UNDP 2020). A sikereket ugyanakkor beárnyékolják a 2010-es években bekövetkezett válságok, amelyek a korábbi évek kiugróan magas növekedési ütemét visszaterelik a természetes fejlődési tendenciák irányába. Erről tanúskodik például, hogy a ciprusi GDP 2013-ban és 2019-ben is 6,3%-kal csökkent, a munkanélküliségi ráta 2010-2020 között átlag 10,3% környékén mozgott, a bruttó megtakarítások pedig a 2011-es 4,58 milliárd USD maximumról 2019-re 1,94 milliárd USD-re csökkentek (O'Neill 2023; The World Bank 2021b, 2021a).

Az „ÉCTK" által kialakított szociális környezet ugyan elmaradt a déli országrész viszonyaitól, azonban a 2010-es évek közepére bőven meghaladta az el nem ismert „országoktól" elvárható állapotokat. A terület globális kontextusba helyezve a közepes jövedelmi kategóriába sorolható, ahol az egy főre jutó bevételek bizonyos években elérték, sőt meghaladták az Európai Unió sereghajtóinak átlagjövedelmét. Utóbbira jó példa, hogy 2016-ban az egy főre jutó bruttó nemzeti jövedelem (GNI) Észak-Cipruson 13 902 USD volt, míg Magyarországon 12 686 USD (Ekici 2019). Bár a török líra jelentős értékvesztése, valamint a COVID-19 pandémia az utóbbi években rontott ezen a pozitív mérlegen, az „ÉCTK" a korábbi évtizedek viszonyaihoz képest így is jelentős fejlődést könyvelhetett el. A változás történeti referenciapontja ebben az esetben is az 1970-es évek második fele. A háborús események lezárulta után a török ciprióta adminisztráció előnyösebb adottságokkal indult, hiszen – a megszállást megelőző időszak adatait figyelembe véve – az okkupált északi részen helyezkedett el a turistaszállások 65%-a, az épülő hotelek és szállások 87%-a, a bányák és bányászati eszközök 56%-a, a haszonállat állomány 41%-a és a mezőgazdasági termőterületek 47%-a (Panteli 1984). Ahogy korábban kifejtésre került, az alapvetően előnyösebb adottságokat ugyanakkor nem sikerült kihasználni: az elismertség hiánya mind a nemzetközi kereskedelmet, mind pedig a korábban húzóágazatként funkcionáló turizmust ellehetetlenítette. Utóbbira jó példa, hogy a nem török állampolgárságú beutazók száma először 1982-ben lépte át a 20 ezret, a turisztikai bevételek pedig először 1986-ban haladták meg az 50 millió USD-t (DEVPLAN 2020).

A gazdasági lehetőségek szűkülését nehezítette, hogy az északi országrész a foglalkoztatási ágazatok átalakulása, valamint az újonnan betelepülők miatt jelentős munkaerőtöbblettel találta szembe magát. A többlet egyrészt a körülbelül 30 000-35 000 ezer délről érkező török ciprióta menekültből, másrészt a következő években Törökországból érkező mintegy 60 000 törökországi bevándorlóból tevődött össze (Ekici 2019). A foglakoztatási nehézségeket északon sem

az építőipar, sem pedig a szolgálatói vagy magánszektor nem tudta megoldani. A munkanélküliség növekedésével járó veszélyeket az északi vezetés így a közfoglalkoztatás extenzív kiterjesztésével, illetve földosztással kívánta elkerülni, utóbbi elsősorban az anatóliai betelepülőknek biztosított lakhatást és megélhetést. A közszféra kiterjesztésének részeként 1974 és 1983 között állami vállalatok sora jött létre, amelyek az ipar, a mezőgazdaság és a szolgáltatói területen is biztosították az állam elsőségét, illetve ezáltal a közfoglalkoztatottak számának drasztikus emelkedését. Bár 1986-ban számos vállalatot privatizáltak, a reform után továbbra is az állam maradt a legnagyobb foglalkoztató, a munkaerőpiac körülbelül egyharmadát felszívva (Ekici & Guven-Lisaniler 2015). A központi beavatkozás hatására a magánszektor az 1970-es évek után is csak gyenge növekedési ütemet produkált. A terület 90%-át mikro- és családi vállalkozások tették ki, az 50 főnél többet alkalmazó vállalkozások az 1990-es évek közepén is csak a magánszektor munkavállalóinak 22%-át foglalkoztatták (Uo.). A terület ráadásul az alacsony bevételi lehetőségek és a szerény eltartóképesség miatt a munkavállalókkal kapcsolatos kiadások minimalizálására törekedett, amely nemcsak alacsony béreket, de sok esetben a társadalombiztosítási járulékok figyelmen kívül hagyását is eredményezte. A magánszektor gyenge teljesítőképességének két számottevő következménye lett. Az első, hogy a munkavállalók vagy a közszférát, vagy a külföldi munkavállalást preferálták. A közszféra népszerűségét a kiszámítható megélhetés, a magasabb fizetések és bónuszok, illetve az előmeneteli lehetőségek biztosították. A külföldi munkavállalás tekintetében a 2000-es évek határnyitásával megnőtt a déli országrészben munkát vállalók száma, amely ugyan magasabb fizetést biztosított, azonban északon bejelentett munkakört és így társadalombiztosítási hozzájárulást nem. A második fontos következmény, hogy a magánszektor alacsonyabb juttatásait elsősorban az anatóliai törökök vállalták, akik jóval kevesebb munkabérrel, hosszabb munkaidővel és rosszabb munkakörülményekkel is vállalták a magánszektor által biztosított lehetőségeket. A fenti kettősség a 2000-es évek elejéig fennmaradt, ekkor az építőipar és a turizmus relatív élénkülése előnyösebb lehetőségeket biztosított a magánszektorban is. 2003-ban a közszféra már csak a munkavállalók 19,6%-át foglalkoztatta, míg az építőipar 17,5%-át, az üzleti szolgáltatások 15,6%-át, a mezőgazdaság 15,1%-át, a turizmus és kereskedelem pedig együttesen 11,4%-át (Oktay 2005).

A változások a 2003-as Annan-terv, a külföldi támogatások, illetve a határnyitások pozitív eredményeit jelzik. A korszakban jelentősen nőttek a török ciprióták bevételei: az egy főre jutó bruttó nemzeti össztermék az 1995-ben mért 4176 USD-ről 2005-re 10 567 USD-re nőtt, 2008-ban pedig 16 158 USD-

vel tetőzött. A háztartások életkörülményein szintén segített, hogy a török líra (átmeneti) stabilizációja révén jelentősen csökkent az infláció, az 1978–2003 közötti átlagos évi 62,2%-os árnövekedést 2004–2017 között átlag 9,6%-ra sikerült szorítani. Szintén pozitív hatást gyakoroltak a turizmus emelkedő bevételei: míg 1978 és 2003 között a turizmus évi nettó árbevétele átlag 119,2 millió USD volt, addig 2004–2017 között ez a szám átlag 507,7 millió USD volt (DEVPLAN 2020). A korszakban az élet- és lakókörülmények is nagyban javultak. Míg korábban a közszféra óriási kiadásai elvonták a forrásokat az infrastruktúrafejlesztéstől, addig a 2000-es években részben saját, nagyobb részben külföldi forrásból városrehabilitációk, útépítések, közszolgáltatási reformok történtek. Ugyanebben az időszakban török akkreditáció révén a felsőoktatás is virágzásnak indult. A 2015–2016-os akadémiai évben már összesen 84 561 felsőoktatási hallgató tanult az északi egyetemeken, ennek 56%-a (46 917) volt török állampolgárságú, 28%-a (23 918) pedig harmadik országból érkező (Baykan *et al.* 2018). Utóbbiak aránya magasnak tekinthető a 2017-ben 286 257 lakossal rendelkező északi országrészben, különösen annak tekintetében, hogy az itt szerzett diplomák nemzetközi elismertsége egyébként viták tárgyát képezi (DEVPLAN 2020).

A szociális viszonyok látványos javulása a 2010-es években lelassult, majd stagnálásnak indult. Az okok és magyarázatok keresésekor a 2008-as gazdasági világválság, a Ciprusi Köztársaság pénzügyi összeomlása, a török líra értékének romlása, valamint a 2020-tól begyűrűző pandémia sorolhatók fel. Utóbbi tényleges hatásairól jelen sorok írásakor keveset tudni, mindenképpen jelzés értékű azonban, hogy az 1998–2007 között mért átlag 7,5%-os évi GDP növekedés már 2008–2018 között évi átlag 1,9%-ra csökkent, ezt követően pedig a turizmus ellehetetlenülése miatt valószínűleg tovább gyengült (Uo.). A folyamat egyik látványos következménye a munkanélküliségi ráta emelkedése volt, az egyébként kevéssé hiteles hivatalos adatok szerint 2008–2018 között aránya átlag 8,7% volt (Uo.). A munkanélküliség különösen a szolgáltatói és az építőipari szektort érintette, utóbbiban magas volt a Törökországból érkezett vendégmunkások és a szegényebb anatóliai betelepültek száma. A közszférát előnyben részesítő foglalkoztatáspolitika negatív következményeként szintén kiemelkedő volt a fiatalok munkanélküliségi aránya. A 15–24 év közöttiek munkanélküliségi rátája 2009-ben 31,4%, 2012-ben 24%, 2015-ben pedig 19,6% volt. Fontos kiemelni, hogy az utóbbi két mintavételi évben az egyébként magas észak-ciprusi adatok mind az európai átlagnál (2021: 23,5%; 2015: 22,5%), mind pedig a görög cipriótáénál (2012: 26,5%; 2015: 32,3%) jobbak voltak (Ioannou & Sonan 2016). A gazdasági nehézségeket szintén elmélyítette a török líra leértékelődése, amely 2016-ban 10,2%-os, 2017-ben 14,7%-os, 2018-ban pedig már 30%-os inf-

lációt eredményezett. Az áremelkedés különösen a legszegényebbeket érintette hátrányosan, a 2018-ban 499 USD-re emelt minimálbér növekedése ugyanis korántsem fedezte az árdrágulásból következő kiadásokat (DEVPLAN 2020). Összegezve tehát megállapítható, hogy a 2000-es évek elején jelentős fejlődést biztosító gazdasági növekedés közel egy évtizedig tartott ki, ezt követően a hazai reformok hiánya, illetve nemzetközi folyamatok eredményeként elpárolgott. Emiatt a török ciprióta lakosság a 2020-as évek elejét jóval kiszolgáltatottabb helyzetben várta, a szociális biztonság meggyengülése pedig természetesen politikai preferenciáit is nagyban befolyásolta.

Katonai erő

Az államok katonai erejét vizsgáló BICC[41] intézet jelentése szerint Ciprus 2020-ban a világ 13., Európa 4. legmilitarizáltabb állama volt (Mutschler & Bales 2020). A sziget különösen a lakosságszámhoz viszonyított katonai állomány és az egy főre jutó nehézfegyverek tekintetében teljesített kimagaslóan. A Világbank adatai szerint a Ciprusi Köztársaság aktív fegyveres erőinek létszáma 2000-ben 10 000 fő, 2021-ben pedig 16 000 fő környékén mozgott, így az aktív állomány létszáma nagyjából a lakosság 1,5-1,6%-át fedte le (The World Bank 2020a). Összehasonlításképpen ez az arány Magyarország esetében 2018-ban 0,4-0,5% volt, míg Izraelben és Örményországban 1,7%. Ez a relatíve magas aktív állomány természetesen kiegészült a veszélyhelyzet esetén bevethető tartalékosokkal, amelynek létszáma körülbelül 50 000 fő (European Defence Information 2022). A fegyveres erők közül hagyományosan az egyik legfontosabb és legütőképesebb erő a Ciprusi Nemzeti Gárda, amelynek létszáma 2021-es adatok alapján 12 000 fő (IISS 2022). Ennek a létszámnak jelentős részét sorkatonák biztosítják, amely a 18 év feletti férfiak számára állampolgári kötelezettség, időtartama pedig 2016 óta 24 helyett 14 hónap (Psyllides 2016). A nemzeti gárda magában foglalja a szárazföldi erőket, a légierőt és a haditengerészetet is. A szárazföldi csapatok 1 gyalogsági és 4 gépesített gyalogsági dandárból, 1 páncélos és 1 logisztikai támogató dandárból, valamint a különleges, a tüzérségi és a műszaki alakulatok parancsnokságaiból, illetve a katonai rendőrségből épülnek fel. Az utóbbiakat összefogó főparancsnokság Nicosiában található, és a Védelmi Minisztérium kötelékébe tartozik. A Nemzeti Gárda jelenlegi helyzete természetesen az államkudarc utáni átalakulásokat tükrözi: az 1960-

[41] Bonn Internetional Centre for Conflict Studies

ban elfogadott alkotmány értelmében a szárazföldi hadsereget képező testület 60%-át görög, 40%-át pedig török cipriótа katonákkal töltötték volna fel, ez az összetétel ugyanakkor sohasem valósult meg, kezdetben közösségközi viták, később pedig a két népcsoport konfliktusa és szeparálódása miatt.

A szárazföldi erők vegyes fegyverzettel rendelkeznek: görög, szovjet, csehszlovák, brit vagy francia gyártmányú fegyverek egyaránt részét képezik a görög cipriótа arzenálnak. Ezek közül az 552 páncélozott harcjármű érdemel említést, amelyből 134 (82 db T-80U; 52 db AMX-30B) közepes/rendszeresített harckocsi (MBT); 72 db EE-9 Cascave felderítő páncélvadász; 43 db páncélozott gyalogsági harcjármű (BMP-3); 295 db páncélozott szállító harcjármű (168 Leonidas, 127 VAB); és 8 db többcélú páncélozott jármű (BOV M16 Milos) (IISS 2022). Kiemelhetők még a 2021-ben 456 db-ra kalkulált önjáró vagy vontatott tüzérségi egységek, amelyek közül 60 db 155 mm-es (24 NORA B-52; 12 Mk F3; 12 Zuzana; 12 TR-F-1) űrméretű (Uo.). A görög cipriótа kormányzat emellett számíthat az 1960-ban aláírt Szövetségi Szerződés kereteiben Cipruson állomásozó görög erőkre (ELDYK[42]) és azok hadászati felszereléseire is. Utóbbiak létszáma hivatalosan maximum 950 fő lehet, az ENSZ jelentései azonban még 1994-ben is megközelítőleg 2000 görög katona állomásozott a déli országrészben (Security Council 1994).

A görög cipriótáк haditengerészeti súlya eltörpül a kereskedelmi hajózásban betöltött szerepük mellett. A Ciprusi Nemzeti Gárda kötelékébe tartozó haditengerészeti parancsnokság, illetve a parti- és kikötőőrség összességében véve 21 hadihajóval rendelkezik, ezek közül a 62 méter hosszú *Commodore Andreas Ioannides* és a hasonló méretekkel rendelkező *Alasia* képez fajsúlyosabb tűzerőt (Defense Update 2018). A görög cipriótа haditengerészet főparancsnoksága a Larnakától nyugatra elhelyezkedő Evangelosz Florakisz Haditengerészeti Bázis, emellett kisebb állomáshelyek működnek Limasszolban és Páfoszban. A Ciprusi Köztársaság a légierő tekintetében is csak limitált kapacitásokkal rendelkezik. A Ciprusi Nemzeti Gárda Légi Parancsnokságának kötelékébe 2020-ban hivatalos adatok szerint 1 szállítórepülőgép, 1 kiképzőrepülőgép, 20 helikopter és 4 izraeli gyártmányú drón tartozott. Utóbbiak közül jelentősebb harci értéket 11 kiöregedőben lévő Mi-35P típusú helikopter képez (IISS 2022). A görög cipriótа légierő központi támaszpontja a Páfoszi Nemzetközi Repülőtér mellett található Andreasz Papandreu Légibázis, emellett a Nicosia déli részén elhelyezkedő Lakatámiában állomásoznak kisebb egységek.

[42] Ελληνική Δύναμη Κύπρου (Elliniki Dynami Kyprou) – ELDYK

Az „ÉCTK" katonai és biztonsági feladatait a „Török Cipriótа Védelmi Erő" látja el. Bár a pontos létszám természetesen nem nyilvános, a testület kötelékébe körülbelül 3000 aktív fegyveres[43] tartozik, a tartalékosok létszáma nagyjából 15 000 főre tehető (Uo.). Az északi országrészben a sorállomány szintén a 18 év feletti férfiakra terjed ki, a kötelező szolgálati idő 8-15 hónap. A szervezet valamennyi fegyveres testületet magánban foglalja, így négy gyalogezred, a légügyi parancsnokság, a partiőrség, a különleges műveleti erők és a logisztikai egységek mellett a rendőrség egységeit is ellenőrzi. A Védelmi Erők főparancsnoksága Kiréniában helyezkedik el, felszereltségét tekintve inkább könnyű fegyverzettel és kisebb tűzerőt képviselő tüzérségi egységekkel rendelkezik. A török cipriótáknak nincs különálló haditengerészeti egysége, a „Védelmi Erők" kötelékébe pusztán egy kisebb, partiőrségként funkcionáló flottilla tartozik. Hasonlóan szerény kapacitásokkal rendelkezik a török cipriótа légierő, amelynek fő erejét két Eurocopter AS532 Cougar típusú helikopter jelenti (Aeroflight 2018). Az egység parancsnoksága Kiréniában található, az országrész két nagyobb repülőtere közül elsősorban a Geçitkale (Lefkoniko) használatos katonai célokra.

A cipriótа közösségek jól érzékelhető katonai gyengeségeiket regionális partnerek involválásával próbálják ellensúlyozni. A görög cipriótаk ezt manapság már inkább védelmi együttműködésekkel kívánják biztosítani, az ELDYK korábban jellemző több ezer fős jelenléte az uniós csatlakozás után részben okafogyottá vált. Ugyanakkor csak részben, hiszen a kizárólagos gazdasági övezetekhez kapcsolódó delimitációs viták szükségessé tették a fokozottabb haditengerészeti és légtérvédelmi jelenlétet, amelyek hiányosságait a görög cipriótаk fejlesztésekkel és kooperációkkal igyekeznek pótolni. Erre jó példa, hogy az utóbbi években a szigettől délre eső tengeri utak ellenőrzésében a görög, a brit és újabban a francia haditengerészet is részt vett (Geropoulos 2017). Emellett az Andreasz Papandreu Légibázison hagyományos vendégnek számító görög légierő gépei mellett megjelentek a francia vadászgépek és szállítórepülők is. A földgázfeltárások után egyre szorosabbá váltak a görög cipriótа–izraeli védelmi együttműködések jeleként az izraeli légierő gépei segédkeztek a ciprusi kizárólagos gazdasági övezetek feletti légtér ellenőrzésében, helikopteres és drón irányítást végző egységei pedig a szigeten gyakorlatoztak (Blitt 2019; Zaken 2012). Ahogy a haditengerészeti bázisok esetében, úgy a légitámaszpontok kapcsán is állandóan felmerül az amerikai vagy orosz jelenlét biztosítása. Görög cipriótа források szerint az oroszok a legtöbb magasszintű találkozó

[43] A forrás ebbe a létszámba nem számolja bele a török cipriótа rendőrség egységeit, amivel kiegészülve a fegyveres erők száma magasabb.

alkalmával felhozzák egy állandó légibázis létesítésének lehetőségét, ennek engedélyezését azonban Nicosia konzekvensen elhárítja (Famagusta Gazette 2013). Az oroszokkal ellentétben Washington az amerikai bázisok létesítését kevésbé szorgalmazza. Ez alól kivételt a 2018-as év jelentett, amikor a szíriai orosz és a földközi-tengeri török előretörés ellensúlyozása kapcsán felmerült egy amerikai bázis ciprusi kialakításának lehetősége (Osborn 2018). A kérdés végül hamar lekerült a napirendről, ami azonban nem feltétlenül a határozott orosz és török tiltakozásnak tudható be, sokkal inkább annak a ténynek, hogy az amerikai légierő egyébként is használhatja az Akrotíri brit bázist, ráadásul az északi Geçitkale reptéren is többször megfordultak gépei (Talmon 2005).

A török ciprióták szintén szerénynek tekinthető katonai kapacitásait Törökország pótolja. A kooperáció jelentőségét jól szemlélteti, hogy a sziget északi részén állomásozó török haderő önmagában is meghaladja a görög ciprióta hadsereg létszámát és erejét. A török ciprióta hatóságok saját bevallása szerint az eredetileg 40 000 fővel rendelkező török haderő az 1990-es években 17 000 fős nagyságrendre csökkent. Az ENSZ megbízhatóbbnak tekinthető jelentése szerint 1994 környékén a szigeten állomásozó török haderő létszáma körülbelül 30 000 fő volt. A török hadsereg jelenlegi erejét nehéz pontosan megítélni, független források 30 000-40 000 főben határozták meg a lehetséges skálát (Özertem 2021; Tocci 2002). Az IISS (2022) számításai szerint ez a létszám 920 db páncélozott harcjárművel és 656 db önjáró vagy vontatott tüzérségi egységgel egészül ki, amely közül legalább 287 db közepes/rendszeresített harckocsi (M48A5T1).

Ciprus északi részének tengerfelületeit (de facto) szintén Törökország ellenőrzi, ugyanakkor az ebben résztvevő hadihajók számáról és erejéről nem állnak rendelkezésre hivatalos információk. Jól kivehető trend azonban a térségben járőröző török hadihajók számának emelkedése. A növekedést jelzi, hogy a 2006-ban, a NATO kereteiben létrejövő *Operation Mediterranean Shield* elnevezésű műveletben – hivatalosan – egy török tengeralattjáró, egy fregatt és két járőrhajó teljesített szolgálatot, amely arány 2018-ra legalább két tengeralattjáróra és 14 különböző nagyságú hadihajóra emelkedett (Gurcan 2018). A tengerjogi viták elmélyülése és a térségben állomásozó török hajók számának emelkedése többször felvetette egy észak-ciprusi török haditengerészeti bázis kiépítésének lehetőségét. A Famagusztában vagy Güzelyurtben (Morfou) létesítendő bázis logisztikai és geopolitikai célokat egyaránt szolgálna. Logisztikai szempontból a térségben állomásozó török hajók kiszolgálása lenne a legfontosabb előnye: bár a török flotta regionális állomása hagyományosan Merszin és Iskenderun, az itt található kikötők főként polgári szolgálatásokat biztosítanak. Fajsúlyo-

sabb feladatok elvégzésre alkalmas és kizárólag katonai célokat szolgáló haditengerészeti kikötő meglehetősen messze, a légvonalban 400 km-re fekvő a Marmaraszi-öbölben (Aksaz) található, ez a jelentős távolság pedig operatív és logisztikai korlátokat támaszt. Egy Észak-Cipruson létesített bázissal ezek a korlátok jelentősen csökkennének, ráadásául geopolitikai előnyöket is biztosítanának, elsősorban a görögök, britek és oroszok (Tartusz) ellenében.

Ankara a szigeten állandó jelleggel nem állomásoztat katonai repülőgépeket, az előző évtizedek tapasztalata alapján általában nagyobb válságok alkalmával, átmenetileg érkeztek F16-os gépek a Geçitkale (Lefkoniko) repülőtérre (Clogg 2013). A gépek állomásoztatásának hiánya gyakorlati okokkal magyarázható: Ciprustól légvonalban 160 km-re helyezkedik el az Incirlik Légibázis, ami Törökország egyik legnagyobb és legmodernebb légitámaszpontjaként tökéletesen ellátja és végrehajtja a sziget északi részén szükségessé váló légtérvédelmi feladatokat. Mivel ez a gyors reagálóképesség nem jellemző a helikopterekre és drónokra, ezért ilyen típusú légijárműveket Törökország az „ÉCTK" légitámaszpontjain is állomásoztat. A ciprusi török alakulatok hozzávetőlegesen 30 helikopterrel rendelkeznek, a Geçitkale repülőtéren pedig legalább 6 Bayraktar TB2 drón teljesít szolgálatot (IISS 2022).

A sziget katonai viszonyainak vizsgálatakor elengedhetetlen a Ciprusi Brit Erők vizsgálata. A Brit Védelmi Minisztérium felügyelete alá tartozó területek szuverén bázisterületnek minősülnek, azaz az Egyesült Királyság felségterületeként funkcionálnak. A bázisterületek Akrotíri és Dhekélia köré koncentrálódnak, ezeken kívül a britek körülbelül 40 kisebb létesítményt ellenőriznek, többségüket a Tróodosz-hegységben, Limasszol és Nicosia környékén. A brit bázisokon megközelítőleg 3500 katonai és 7000 civil személyzet dolgozik, a főparancsnokság jelenleg Episzkopiban található (Uo.). Noha a brit hadsereg egységei vegyes összetételben állomásoznak a szigeten, a bázisterületek legfontosabb funkciója egyértelműen a felderítői és légi feladatok ellátásához köthető.

A brit légierő egységeinek Akrotíriban létesített légitámaszpont ad otthon. A bázist 1974 után, a Brit Védelmi Minisztérium tulajdonában lévő Nicosiai Nemzetközi Repülőtér pótlására fejlesztették tovább, manapság pedig a NATO egyik legfontosabb térségbeli bázisaként funkcionál.[44] A támaszponton állomásozó gépek számáról és összetételéről természetesen nem érthetők el pontos információk, azonban az itt állomásozó repülőszázadok összetételéből hozzávetőlegesen körvonalazható az Akrotíri légierő nagysága. A ciprusi bázis ha-

[44] Megjegyzendő, hogy a Ciprusi Köztársaság alapító szerződésében az Egyesült Királyság lemondott a szuverén bázisterületekhez kapcsolódó tengeri és légi területekről, azzal a kikötéssel, hogy a ciprusi ellenőrzésű területeken a brit áthaladást mindenkoron biztosítani szükséges.

gyományosan a brit Királyi Légierő 84., illetve a 903. expedíciós légiszázadának állomáshelye. Utóbbiak a 2014 augusztusában induló *Operation Shader* elnevezésű, Iszlám Állam elleni hadműveletekben 10 Tornado GR4 és 9 Typhoon FGR.4 vadászgéppel, 2 Hercules C3 szállítógéppel, 2 A330 MRTT tankergéppel, valamint 4 egyéb típusú felderítőgéppel vettek részt (Uo.). Fontos kiemelni, hogy az itt felsorolt légierő az Akrotíriben időszakosan jelenlévő erők töredékét képezi. Példának okáért az ISIS elleni hadműveletekben más brit repülőszázadok szállítógépei (pl. Atlas C1, C-17A Globemaster) és helikopterei (pl. Chinook HC.4) is részt vettek, de itt állomásoztak az amerikaiak U2-es felderítőgépei és 2019-től F35-ös vadászgépei is. Ezek az erők a térség egyik legfajsúlyosabb bázisává emelik az Akrotíri légitámaszpontot, egyúttal egyfajta védelmi ernyőt biztosítanak a görög cipriótáknak, akik aktívan együttműködnek a szigeten állomásozó britekkel. Fontos hangsúlyozni azonban, hogy ez a védelmi ernyő ugyanakkor nem Törökország ellen, inkább a ciprusi konfliktusban nem érdekelt, külső veszélyforrások ellenében biztosítanak védelmet.[45]

A légitámaszponton túl a britek az előző évtizedekben számos radarállomást is működtettek a szigeten, például a Mount Olimposzon, Ayios Nikolaosban, Yerolakkosban, a Cape Greconál, Zygiben, Archangelosban, Episkopiban, Akrotíriben vagy Dhekéliában. Bár ezek közül már többet üzemen kívül helyeztek, az állomások a hidegháború előtt és után is jelentős szerepet töltöttek be, tulajdonképpen a NATO „szemeként és füleként" funkcionáltak a régióban. Az 1947-ben Palesztinából átköltöző brit (radar)felderítés – illetve az UKUSA egyezmény keretein belül a szuverén bázisokon tevékenykedő amerikai NSA és CIA – a következő évtizedekben figyelemmel kísérte, és sok esetben lehallgatta a Kelet-Mediterráneum és a Közel-Kelet országaiban zajló légi- és tengeri forgalmat, illetve rádió- és telekommunikációt. A britek és az amerikaiak a radarállomások segítségével naprakész információkkal rendelkeztek a ciprióták közötti, a görög–török, az arab–izraeli és az arab–arab konfliktusokról, egyúttal figyelemmel kísérték például a jordániai Fekete Szeptember (1970), az iraki–iráni háború (1980–1988) vagy a szovjet–afgán háború (1979–1989) eseményeit. A radarállomások hatótávolsága ugyanakkor messze túlmutatott ezeken az országokon, és a Szovjetunió déli részén zajló atomkísérletekről legalább annyira pontos képet tudott adni, mint az iráni iszlám forradalomról.[46]

[45] Ilyen veszélyforrásnak minősültek például a szíriai vadászgépek, amelyek a polgárháború alatt többször tesztelték a Cipruson állomásozó brit légierő reagálóképességét (Lásd például Cenciotti 2013).

[46] A ciprusi állomások igazi hatótávolságát talán Dag Hammarskjöld ENSZ főtitkár rhodéziai (ma Zambia) légiszerencsétlensége (1961) körvonalazza legjobban. A szerencsétlenség pillana-

A következő évtizedekben a szigeten működtetett technika még szofisztikáltabbá vált, és meglehetősen visszatetsző módon – ahogyan erről a Wikileaks dokumentumok beszámoltak – az Egyesült Államokkal szövetséges országok viszonylatában (pl. Törökország vagy Németország esetében) is hasznosításra került (Georgiou 2011).

tában az eseményektől 5340 km-re található ciprusi (yerolakkosi) radarállomás tisztán hallhatóan egy másik, térségben tartózkodó repülőgép adását vette, amelynek pilótája az „I've hit it" üzenetet jelentette a földi kiszolgálóknak. Az NSA által lehallgatott adás – illetve az azt követő meddő nyomozás – számos hihető és kevésbé hihető elméletet szült a főtitkár gépének lelövésével kapcsolatban, ezeknél azonban jelen téma esetében sokkal fontosabb a ciprusi radarállomás hatótávolsága, amely úgy tűnik már az 1960-as években képes volt arra, hogy a szubszaharai régióban zajló kommunikációt is effektíven lehallgassa.

KÖVETKEZTETÉSEK

Az előző fejezetek során részletesen áttekintésre kerültek azok a tényezők, amelyek a Ciprussal, illetve az ott kialakult konfrontációval kapcsolatos külhatalmi stratégiák irányait befolyásolják. A felvázolt geopolitikai indikátorok egy meglehetősen heterogén összképet körvonalaztak: egyes adottságok minden elemzett hatalmi szereplő számára hangsúlyosnak bizonyultak, más tényezők ugyanakkor még Görögország és Törökország ingerküszöbét sem érték el, de legalábbis a stratégiai prioritásaik szintjéig nem jutottak el. Jelen kötet amellett érvel, hogy a ciprusi konfliktus kialakulása, formálódása és máig tartó rendezetlensége ok-okozati összefüggésben van ezekkel a heterogén jellemzőkkel, hiszen a sziget komplex stratégiai jellemzői egyszerre növelték és csökkentették Ciprus regionális jelentőségét. Ez a kettősség magyarázza a szigettel kapcsolatos hatalmi ambíciókat, egyúttal rávilágít arra, hogy ezek az ambíciók miért váltak fontosabbá a helyi közösségek akaratánál és érdekeinél. A geostratégiai szignifikancia és inszignifikancia tehát egyszerre befolyásolta a sziget történelmét, és hagyta rajta bélyegét a ciprusi konfliktus előző évtizedein. Utóbbiak részletesebb kifejtésével ez az utolsó, következtetések című fejezet foglalkozik. Megjegyzendő, hogy az elemzés ebben az esetben szükségszerűen szubjektív, ugyanakkor természetesen törekszik a lehető legobjektívabb konklúzió levonására. A kiindulópont ebben az esetben az, hogy Ciprus geostratégiai szempontból számottevő adottságai konfliktusgeneráló szerepet játszottak, míg a marginális tényezők lehetővé tették a helyi érdekek negligálását. A kettő elegye alakította ki a konfliktus nemzetközi vetületének dinamikáit, amelyek nem a konfliktus megoldását segítették elő, hanem a sziget de facto felosztását és a rendezetlenség fennmaradását okozták.

7. táblázat: A ciprusi konfliktus geostratégiai tényezői és az azokat priorizáló nemzetközi szereplők

Geostratégiai tényezők		*Központi jelentőségű geostratégiai indikátorok*	*A központi jelentőségű indikátorokat geostratégiai prioritásként kezelő aktorok*
Fizikai tényezők	Elhelyezkedés	A sziget földrajzi lokációja és az abból következő előnyök és kockázatok	Görögország, Törökország, Egyesült Királyság, USA, Oroszország
	Tengeri és vízi utak, légtér	A kizárólagos gazdasági övezetek és a nemzeti légtér határai	Görögország, Törökország
Természeti erőforrások	Energia	Feltárt és feltárás alatt álló fölgázmezők és az abból következő előnyök	Görögország, Törökország, USA
Emberi tényezők	Demográfia Etnográfia	Görög és török népcsoporti viszonyrendszer	Görögország, Törökország
Strukturális tényezők	Politikai viszonyok	Helyi belpolitikai viszonyrendszerek	Görögország, Törökország, Oroszország
	Gazdasági szerkezet	Helyi gazdasági lehetőségek	Görögország, Törökország, Oroszország
	Katonai erő	A szigeten állomásozó katonai egységek kapacitásai	Görögország, Törökország, Egyesült Királyság, USA, Oroszország

Saját szerkesztés. Forrás: Szilágyi 2018, 317; Dias Mendes 2005, 222.

A részletek kifejtését a központi jelentőségű indikátorokkal kezdve megállapítható, hogy a 7. táblázat összegzése alapján a kötet által vizsgált 16 geostratégiai tényező közül 9-et tekintett valamely elemzett külhatalmi szereplő geostratégiai prioritásnak. A fizikai tényezők közül egyértelműen az *elhelyezkedés* tekinthető a legfontosabb tényezőnek, ez az indikátor mindegyik hatalmi szereplő számára számottevő jelentőséggel bírt. Ezek közül a szereplők közül a britek és az amerikaiak biztosították a legkönnyebben ciprusi jelenlétüket. Mindkét esetben a szuverén brit bázisterületek adtak erre lehetőséget, amelyet nemcsak London, de különböző egyezmények okán (pl. UKUSA) Washington is ki tudott használni. Noha Oroszország az előző évtizedek során folyamatosan

próbált állomásoztatási jogot szerezni a szigeten, ugyanakkor ezt mind a helyi közösségek, mind azok nemzetközi patrónusai konzekvensen elutasították. Míg az elhelyezkedéssel kapcsolatos fokozott brit, amerikai és orosz érdeklődést a Szuezi-csatorna, a Közel-Kelet, illetve a térség jelentősebb államainak, kereskedelmi útvonalainak, nyersanyaglelőhelyeinek és konfliktuszónáinak közelsége indokolta, addig a görögök és a törökök esetében egyéb tényezők is szerepet játszottak.

Görögország számára a sziget lokációja elsősorban védelmi szempontból hangsúlyos. Athén biztonságpolitikai logikájának megértéséhez fontos adalék, hogy a görög védelempolitika 1974 után főként a keleti és délkeleti veszélyekre fókuszált, és paradox módon elsősorban a NATO szövetséges Törökország által támasztott kihívásokra koncentrált. Athén hozzáállását a nacionalista álmok (enoszisz), az ütköző geopolitikai érdekek, illetve az 1923-as lausanne-i békeszerződés után kialakított és időközönként megreformált nemzetbiztonsági koncepciók definiálták (Mazis 2005). Ezek a koncepciók a görög–török katonai erőegyensúly és a ciprusi görögség védelmén túl kiemelt szerepet szántak a török szárazföldhöz közel eső – főként égei-tengeri – szigeteknek. Ezek a szigetek – amelyek többsége a lausanne-i és az 1947-es párizsi béke után görög szuverenitás alá került – egyrészt lehetővé tették a környékbeli tengerfelületek ellenőrzését és kisajátítását, másrészt egyfajta előretolt védelmi vonalként védelmezték a görög szárazföld fajsúlyosabb stratégiai pontjait, kikötőit és városait. A görög–török „katonai aszimmetria" csökkentésében Ciprus az égei-tengeri szigetekhez hasonló szerepet töltött be és – a görög elképzelés szerint – Anatólia délkeleti partvonalára is kiterjesztette volna Athén katonai ellenőrzését. Bár ez a török oldalról inkább bekerítésnek tűnt, az 1993 novemberében létrehozott görög–ciprusi közös védelmi térség létrehozása elsősorban a pánhellén biztonságpercepció növelésére szolgált, hadászati értelemben pedig a jóval nagyobb katonai potenciállal rendelkező Törökország erőinek mennyiségi és területi megosztását kívánta elérni (Forgács 2000). Ciprus európai uniós tagságának „kierőszakolása" (2004) ugyanezen stratégia megreformált változatának tekinthető, és illeszkedik a görög külpolitika azon törekvéseihez, amelyek a török fenyegetést az önálló európai védelmi potenciál létrehozásával, illetve Törökország szomszédaival kialakított baráti kapcsolatokkal kívánták ellensúlyozni.

Nem meglepő módon, utóbbi jellemzők Törökország számára is felértékelték a sziget lokációját. Míg Görögország a legközelebb eső görög terület, Kasztelórizo esetében is több mint 260 km-re helyezkedik el Ciprustól, addig Anatóliát csak egy 70-90 km széles tengerszoros választja el a szigettől. Ez a fizikai közelség – illetve természetesen a török ciprióta népesség – Ankara számára

felértékelte a sziget jelentőségét, és azt az illúziót keltette, hogy Törökországnak nemcsak joga, de nemzetbiztonsága és tengeri határainak védelme miatt kötelessége is beavatkozni Cipruson. Ennek megfelelően a ciprusi kérdés az 1950-es évek óta *nemzeti ügy* Törökországban, egy olyan nemzet- és védelempolitikai alaptézis, amelyet pártállástól függetlenül minden török kormány elsődleges regionális kérdésnek tekintett, és tekint ma is (Ozer 2020). A török álláspont abból a megközelítésből indul ki, hogy a sziget az anatóliai kontinentális talapzat meghosszabbodott nyúlványa, Ankara érdekszférájának szerves része, amely demográfiai, történelmi, kulturális és földrajzi alapon nyugvó stratégiai megfontolások okán Törökország külpolitikájának és nemzetbiztonságának elválaszthatatlan alkotóeleme (Bryant & Hatay 2015).

A nemzetbiztonság ebben az esetben is kulcsszó, hiszen a sziget elhelyezkedése nemcsak Ankara ambícióit, de félelmeit is motiválta. Ebben a vonatkozásban az 1950-es évektől a török nemzetbiztonsági stratégia egyik legfontosabb kritériuma a sziget egyoldalú görög ellenőrzésének megakadályozása, az *enoszisz*, azaz Görögország és Ciprus egyesülésének prevenciója volt. A görög annexió – vagy a független ciprusi állam egyoldalú görög ellenőrzése – egyszerre reflektált a görög–török bilaterális kapcsolatok feszültségeire, valamint Törökország regionális „népszerűtlenségére". Görög–török viszonylatban Ankara tudatosan próbálta elkerülni, hogy az égei-tengeri szigetek és Kréta mellett Ciprus is görög ellenőrzés alá kerüljön, ezzel pedig a jelenleginél jóval fajsúlyosabb földközi-tengeri mozgásteret biztosítson Athénnak. Regionális viszonylatban Törökország egy törökellenes koalíció kialakulásától tartott, amelynek létrehozásában az 1980-as évek végétől a 2000-es évek közepéig elsősorban Görögország játszotta a kezdeményező szerepet, és együttműködőkészséget talált például az örményekben, szírekben vagy a kurdokban. Törökország múltbéli konfliktusait és jelenkori vitáit látva nem meglepő, hogy a regionális biztonsági konstellációban Ciprus is jelentős szerepet játszik: Grúzián kívül a török ciprióta bábállam szinte az egyetlen olyan „szomszéd", amellyel Ankarának nem voltak vagy jelenleg nincsenek bilaterális konfliktusai. Az észak-ciprusi török jelenlét nélkül ez a kör jobbára bezárulna, javítaná Törökország térségbeli ellenfeleinek pozícióit, és a szigeten állomásozó körülbelül 30 000-40 000 török katona, illetve az őket kiszolgáló tengeri és légi eszközök hiányában külső védelem nélkül hagyná Délkelet-Anatólia stratégia pontjait. A ciprusi török támaszpontok utóbbiak közül az Iskenderuni-öböl térségében található jelentősebb városok (Merszin, Tarszusz, Adana, Ceyhan, Iskenderun), energetikai és hadászati létesítmények védelmét (is) szolgálják, és egyfajta külső határvédelmi mechanizmusként funkcionálnak (Uo.).

A fizikai tényezők esetében *a tengeri és vízi utakkal, illetve a légtérrel* kapcsolatos adottságok is számottevő szerepet játszanak. A kérdéskört stratégiai prioritásként kezelők száma ez esetben jelentősen csökken: Görögországon és Törökországon kívül ugyanis a többi szereplő csak retorikai értelemben bonyolódik bele ezekbe a területi vitákba. Athén és Ankara esetében a helyzet ennél ismételten komplexebb, hiszen a két ország az égei-tengeri területi viták kivetüléseként, azok keleti nyúlványaként tekint a ciprusi felségjogokkal kapcsolatos nézeteltérésekre. A nemzetközi jog eltérő értelmezésén túl ezeknek alapvetően két mozgatórugójuk van: az „ÉCTK" státuszával kapcsolatos nemzetközi jogi viták, illetve a 2010 óta bekövetkező földgázfeltárások. Az első esetben nyilvánvaló, hogy Törökország az „ÉCTK" függetlenségére vonatkozó elismerése szükségszerűen a felségjogokra is kiterjed, amely a konfliktus földrajzi fókuszát a tengeri és légi területekre is kiterjeszti. Ugyanez a logika determinálja Görögország – és egyébként minden más állam – hozzáállását is: az „ÉCTK" függetlenségének elutasításából egyenesen következik a felségjogokra vonatkozó török követelések elutasítása. A pángörög együttműködésen túl Görögország számára ez saját konfliktusai szempontjából is vitális jelentőségű: egy esetleges ciprusi rendezés által kieszközölt, felségjogokra vonatkozó kompromisszumos megoldás a görögök számára elfogadhatatlan lenne, hiszen az az Égei-tengeren is jogalapot biztosíthatna a török követeléseknek.

A felségjogokhoz köthető prioritások másik mozgatórugója a térségben található fölgázmezőkhöz kapcsolódik. Ahogy korábban kiemelésre került, Ciprus méretéhez és lakosságszámához viszonyítva relatíve nagy tengerfelületek felett szerzett joghatóságot (UNCLOS), amelyek szerepe az előző évek során felértékelődött, hiszen a területen regionális értelemben jelentős nagyságú földgázt tártak fel. Ez a térségbeli szereplők közül leginkább Törökországot zavarja, hiszen Ankara saját földközi-tengeri feltárásai eddig nem vezettek eredményre, így a tengeri és légtér viták lehetőséget biztosíthatnak a feltárások ciprusi környéki kiterjesztésére. Fontos ugyanakkor hangsúlyozni, hogy a török taktika nem feltétlen a térségben található gázmezők kisajátítására irányul, sokkal inkább a görög cipriótá feltárásainak blokkolására (Kacziba 2020c, 2020a).

Ez az Égei-tengeren bevált taktika ugyanakkor már nem csak a görögöket és a görög cipriótákat érinti. A két regionális hatalmon túl az USA is geostratégiai prioritásként kezeli az *energiai* tényezőket, ráadásul utóbbiakon és a térségbeli szomszédokon (Izrael, Egyiptom) túl a kötet által külön nem tárgyalt Franciaország (Total), Olaszország (ENI), Katar (Qatar Petroleum) és Dél-Korea (KOGAS) is részévé vált a ciprusi gázüzletnek. Fentiek közül az összes szereplőt természetesen a földgázkitermelésből származó haszon motiválja,

ebből következően – Ankarával ellentétben – a kitermelés mielőbbi beindításában érdekeltek. A kezdeti lelkesedést ugyanakkor a török magatartás, és általában véve a ciprusi konfliktus üzleti tevékenységet ellehetetlenítő hatásai nagyban aláásták. A vállalatok szintjén erre utal egyes kitermelési engedéllyel már rendelkező cégek távozási szándéka, akik manapság már nem a felfedezett gázmennyiség limitálsága, inkább a kitermelés akadályoztatása miatt bizonytalanodnak el (Orphanides 2015). Ennél problematikusabb, hogy az előző évtized gázvitái után az USA is taktikát változtatott, erre utal a korábbiakban tárgyalt EastMed gázvezeték támogatásának megvonása (Krasna 2022). Noha ezt Washington a zöldenergiai átmenet elősegítésével indokolta, egyértelmű, hogy az USA és Törökország egyébként is rögös viszonyrendszerének nem tenne jót a gázvezeték amerikai segítséggel történő kiépítése. Egyébként érdekes módon hasonló haszon- és veszteségszámítások befolyásolták az oroszok ciprusi gázüzlethez való viszonyulását is. A 7. táblázat az energiára vonatkozó összesítéséből jól láthatóan hiányzik Oroszország, ami azért különösen érdekes, mert a ciprusi gazdaságban kialakított megkülönböztetett pozíciókat felhasználva az orosz gázipari vállalatok egyébként jó eséllyel pályázhattak volna feltárási jogokra. Moszkva 2014-ig egyébként meg is próbált kisebb-nagyobb szerepet vállalni a ciprusi gázüzletben, tudatos távolmaradása csak ezután következett be. Ennek oka a Törökországon átvezető Török Áramlat gázvezeték megépítésének szükségessége volt, amely a nyugati szankciók következtében Moszkva számára vitális jelentőségűvé vált és jelentősen javított Ankara alkupozícióin. Moszkva – ismerve Törökország görög ciprióta gázfeltárásokhoz fűződő viszonyát – ezen a ponton választási kényszerbe került: vagy részt vállal a ciprusi gázüzletben, és ezzel maximalizálja ciprusi gazdasági befolyását, de kockáztatja a Törökországgal kapcsolatos terveit, vagy megvalósítja a Balkán irányába megálmodott déli gázkorridort, de feladja a sziget földgázüzletében adódó lehetőségeket. A ciprusi gázüzlet által biztosított egyébként is kétséges lehetőségek, illetve a Török Áramlat kiépítése közül Oroszország természetesen az utóbbit választotta, amely így a nyugati érdekszférán belül hagyta a ciprusi gáz kitermelésének lehetőségét, ugyanakkor végsősoron lehetővé tette a Török Áramlat kiépítését (Kacziba 2021).

Míg az elhelyezkedés, a tengeri és légi határok, illetve az energetika jelentős hatást gyakoroltak a nemzetközi szereplők geostratégiai koncepcióira, addig az emberi tényezők jobbára csak Görögország és Törökország esetében számítottak döntésbefolyásoló tényezőnek. Bár Washingtonban a relatíve nagy befolyással rendelkező görög lobbi, Moszkvában pedig az ortodox „testvériség" politikai berögződései valamelyest hatást gyakorolnak a döntésekre, az emberi ténye-

zők végsősoron azonban nem tartoznak a fajsúlyos geopolitikai indikátorok közé. Más a helyzet Görögországban és Törökországban, ahol *a görög és török népcsoporti viszonyrendszer* geostratégiai prioritásként érvényesült. Ez tulajdonképpen magától értetődő reakciónak tekinthető, a szigeten élő görög vagy török etnikumok védelme és érdekeinek képviselete ugyanis természetszerűen merül fel a görög vagy török vezetőkben. Fontos ugyanakkor rámutatni, hogy a népcsoportok közötti szoros kapcsolat sok esetben túlmutatott a cipriótákérdekképviseletén és akkor is fennmaradt, amikor a köteléket a sziget közösségei egyébként lazítani kívánták. Az egyenlőtlen viszonyrendszert jelzi, hogy mindkét népcsoporti kapcsolat esetében megszokott Görögországról vagy Törökországról *„anyaországként"* beszélni (Papadakis 2005). Ankara Ciprus-politikáját különösen jól szemlélteti az az évtizedek óta használt analógia, amely Törökország és Ciprus viszonyát az anya-gyermek kapcsolattal (motherland-babyland) azonosítja, a sziget belügyeibe való beavatkozást pedig a jószándékú iránymutatás retorikájával próbálja legitimizálni (Tastekin 2015). Görög esetben ez a konkrét analógia ma már elmarad, ennek oka azonban Görögország konfliktusgeneráló szerepe, amelynek egyik, de nem egyetlen példája az 1974-es puccs, illetve az abból következő belső feszültségek. A görög cipriótákés a görögök, illetve a törökök és a török cipriótákközötti viszonyrendszer tehát korántsem problémamentes. Ennek oka, hogy Athén és Ankara beavatkozása csak látszólag különbözik más nemzetközi tényezők viselkedésétől, a két regionális hatalom geostratégiai prioritásait ugyanis elsősorban saját érdekei és hatalmi ambíciói orientálják, amelyben a cipriótaközösségek tényleges érdekképviselete csak akkor érvényesül, amikor az egybecseng Görögország és Törökország saját érdekeivel.

Míg az emberi tényezők csak Görögország és Törökország esetében érték el a stratégiai prioritások területét, addig a strukturális tényezők már a nemzetközi szereplők szélesebb körét érintették. A *helyi belpolitikai viszonyrendszerek* esetében ismételten természetes Athén és Ankara szerepvállalása, hiszen a mindenkori cipriótapolitikai elitek szoros kapcsolatban álltak görög és török megfelelőikkel, a nemzetközi térre vonatkozó fajsúlyosabb döntéseiket azokkal egyeztetve és azok segítségévével érték el. Ez a görög cipriótákesetében a 2004-es uniós csatlakozás után némileg megváltozott, hiszen a ciprusi politikai elit lehetőségei mind európai, mind pedig regionális viszonylatban javultak. Noha az Európai Parlamentben Máltához hasonlóan Ciprus is csak hat képviselőt delegál, az EU szokásos vezetői egyeztetései lehetőséget adnak a görög cipriótáknak némi politikai befolyás kialakítására. Ez különösen a Törökországgal kapcsolatos ügyek esetében biztosít lehetőséget, a görög cipriótákés

vétójoga ugyanis Nicosia mozgásterét az uniós döntéshozás befolyásolására is kiterjeszti. Általában véve ennek a limitált, de mégiscsak uniós szerepet biztosító befolyásnak köszönhetően más külső aktorok is érdeklődést tanúsítanak a görög cipriótа belpolitika iránt. A kötet által nem tárgyalt tényezők közül egyes térségbeli országok (Egyiptom, Izrael) mindenképpen ezen tényezők közé tartoznak. Utóbbiaknál fontosabb Oroszország, amely az előző évtizedekben folyamatosan megpróbált valamiféle jogi lehetőséget találni a szigeten történő fizikai jelenlét kieszközlésére, ennek hiányában azonban alternatív megoldásokat keresett. A politikai szférában ez hagyományosan az AKEL-hez kötődik, amellyel Moszkva hagyományosan szoros kapcsolatokat ápol. Bár ideológiai szempontból a DISY és a Vlagyimir Putyin vezette Oroszország között jelentős eltérések mutatkoznak, Moszkva a 2013 és 2023 között hatalmon lévő Nikosz Anasztasziadesszel és kormányaival is szoros kapcsolatot tudott kialakítani. Ez a kapcsolat néhány esetben különösen kellemetlenné vált Nicosia számára, és elsősorban 2022. február után az orosz kapcsolatok tudatos szűkítését eredményezte (Orenstein & Kelemen 2017; Rettman 2018; Stamouli 2022).

Noha a görög cipriótа belpolitika geostratégiai súlya javuló tendenciát mutat, ez kevés hatást gyakorol a török cipriótа politikai viszonyainak nemzetközi megítélésére. Bár az északi országrész politikai folyamatai befolyásolják a béketárgyalásokat, illetve a szigethez kapcsolódó energetikai folyamatokat, az elismerés hiánya továbbra is ellehetetleníti a Törökországtól független nemzetközi interakciókat. Ettől talán egyetlen eltérés azonosítható, mégpedig a török cipriótа vezetők vonatkozásában. A közösség mindenkori vezetője manapság már saját jogán vesz részt az ENSZ által kezdeményezett tárgyalásokon, illetve a konfliktushoz kötődő témákban egyfajta de facto nemzetközi legitimitást szerzett az északi országrész képviseletére. Ez a gyakorlati mozgásér ugyanakkor nem terjed ki a közösség egyéb képviselőire és általában véve a török cipriótа belpolitikai folyamataira. Emiatt az északon lezajló politikai változások a szigeten kívül jobbára csak Törökország és Görögország ingerküszöbét érik el, a Ciprussal kapcsolatos geostratégiai döntéseket pedig csak erősen korlátozottan tudják befolyásolni.

A *helyi gazdasági lehetőségek* tekintetében hasonlóan korlátozott a külhatalmi érdeklődés. Ennek elsődleges oka az erőforrások hiánya, illetve a lehetséges profit limitáltsága, amelyek miatt a ciprusi gazdaság(ok)ban történő nemzetközi szerepvállalás csak néhány szereplőre és szektorra szorítkozik. Az északi országrészben természetesen Törökország a legfontosabb külső szereplő, befolyása szinte a gazdaság minden területére kiterjed. A Ciprusi Köztársaság által ellenőrzött területen a nemzetközi gazdasági szerepvállalás összetettebb, a

külföldi részvétel az előző évtizedekben alapvetően a szolgáltatói szektorban, a hajózási ágazatban és ma már kisebb volumenben az építőiparban összpontosul. A részt vevő nemzetközi tényezők közül Görögország, Oroszország, néhány térségbeli arab állam, az Egyesült Királyság és az utóbbi években Izrael emelhető ki. Noha 2020-ban még mindig Görögország volt a legfontosabb import és exportpartner, Athén szerteágazó gazdasági szerepvállalása a görög gazdasági válság ciprusi vetületei, illetve a politikai kapcsolatok lazulása miatt valamelyest csökkent. Ugyanez a helyzet orosz vonatkozásban, hiszen a 2010-es évekre jellemző óriási pénzügyi (offshore) jelenlét a 2020-as évek elejére visszább szorult. Noha ez csökkenti az oroszok ciprusi mozgásterét, fontos kiemelni, hogy a nyugati bírálatok ellenére az offshore lehetőségeket nem elsősorban a görög cipriótáknak, sokkal inkább az adóelkerülést korlátozni kívánó Moszkva próbálta ellehetetleníteni (Kacziba 2021; Zavyalova *et al.* 2019). Ennek eredményeként az orosz gazdasági befolyás csökkent a szigetországban, amelyet fokoztak az Ukrajna elleni agresszió következtében bevezetett szankciók. A helyzetről sokat elmond, hogy a hasznot korábban lefölöző Anasztasziadesz-kormányzat sérelmezte is az uniós szankciók bevezetését, amely részben valóban az Oroszországból érkező bevételek kiesésére, részben viszont a görög ciprióta szavazók körében gyakorta jellemző orosz-pártiságra reflektált (Glass 2022).

Végül, de nem utolsósorban a *szigeten állomásozó katonai egységek kapacitásai* szintén számottevő geostratégiai tényezőként funkcionálnak. Noha a cipriótáknak katonai ereje korlátozott, a szigeten felhalmozott és felhalmozható erők számottevő jelentőséggel bírnak a kötetben elemzett valamennyi külső szereplő számára. Közülük Oroszországon kívül mindegyik fél állomásoztat különböző nagyságú és funkciójú egységeket a szigeten, amely a helyi erőkkel kiegészülve Ciprust a világ egyik legmilitarizáltabb országává teszi (Mutschler & Bales 2020). Kizárólag a helyi erőviszonyokra fókuszálva megállapítható, hogy a szigeten Törökország rendelkezik a legütőképesebb katonai erővel, amely nemcsak az északi országrész okkupálását teszi lehetővé, de tulajdonképpen a Ciprustól északra elterülő tengerfelületek ellenőrzését is. A helyi kapacitások vizsgálatakor a második helyet kétségkívül az Egyesült Királyság foglalja el, amely ugyan a görög cipriótáknál kevesebb szárazföldi egységgel rendelkezik, a légierő tekintetében azonban messze lekörözi őket. A sort a helyi értelemben jelentős gyalogsági és tüzérségi erővel rendelkező görög ciprióták folytatják, akik ugyan nem vehetik fel a versenyt a török hadsereggel, az általuk ellenőrzött területeken azonban ütőképes védelmi lehetőségekkel és kapacitásokkal rendelkeznek. A katonai erőviszonyok tisztázása a továbbiakban kissé problematikus, mivel az UNFICYP, a török ciprióták, Görögország és az USA szigeten

állomásozó kisebb-nagyobb egységeinek erejét az eltérő funkciók miatt nehéz lenne összevetni.

A helyi erőviszonyok ráadásul kiegészülnek azon erőkkel, amelyek ugyan nem a szigeten tartózkodnak, de az ott kialakuló katonai helyzetet mindekoron befolyásolják. Ebben a tekintetben érdemes egy regionális és egy nagyhatalmi szintet megkülönböztetni. A regionális szint legfontosabb szigethez kapcsolódó eleme a görög–török konfliktus, amelyben Görögország és a görög cipriótá katonai kapacitásai messze elmaradnak a törökök erejétől. Noha ezt effektív diplomáciával és védelmi szövetségekkel kompenzálni tudják, az aszimmetrikus katonai helyzet a geostratégiai koncepcióik egyik legfontosabb mozgatórugójává vált. A nagyhatalmi szint legszámottevőbb jellemzője, hogy Ciprus a nyugati érdekszférába tartozik, a szigeten állomásozó erők tehát Washington és szövetségeseinek térségbeli pozícióit erősítik. Ez a tapasztalat természetesen jelentős hatást gyakorol az USA szigettel kapcsolatos geostratégiai orientációjára, amelyben legalább kettő katonapolitikai érdek azonosítható. Az első, hogy Washington tulajdonképpen a helyi katonai status quo fenntartásában érdekelt, azaz abban, hogy a sziget ellenőrzésének nyugati kizárólagossága megmaradjon, a lehetséges nagyhatalmi vetélytársak katonai értelemben ne tudjanak ciprusi pozíciókat szerezni. A második, hogy az egyébként jelentős mértékben felhalmozott erők kizárólag elrettentési célú alkalmazása fennmaradjon, azaz a szigeten és környékén felhalmozott görög és török erők ne egymás ellenében kerüljenek felhasználásra. Washington Ciprussal kapcsolatos geostratégiai orientációjának ez az egyik legfontosabb mozgatórugója, amely sok esetben ellehetetleníti a cipriótá érdekeinek figyelembevételét.

A katonai jellegű prioritások elemzésekor érdemes röviden kitérni a brit pozíciókra is, noha a kérdéssel foglalkozó szakirodalmak hiányában ezek a megállapítások inkább csak szubjektív reflexiók lehetnek. Az összegzést a legfontosabb prioritással kezdve megállapítható, hogy London a ciprusi pozíciók fenntartását vitális jelentőségűnek tekinti, ez a szigettel kapcsolatos geostratégiai koncepcióinak talán legfontosabb mozgatórugója. Emiatt próbál meg évtizedek óta semleges státuszt kialakítani, amely katonapolitikai döntéseit is befolyásolja. Noha állandóan felmerülő gazdasági problémái (Kákai 2014) ellenére kapacitásai lehetővé tennék, az Egyesült Királyság a szükségesnél nagyobb szárazföldi és haditengerészeti erőket nem állomásoztat a szigeten, ezáltal biztosítva a görög cipriótákkal és törökökkel kialakított törékeny, de pragmatikus viszonyrendszer megőrzését. Utóbbiak miatt a szigeten kialakított brit erők alapvetően funkcionális szerepet töltenek be, és olyan légi- és felderítői funkciókat látnak el, amelyek az Egyesült Királyság mellett a NATO, tehát az

abban részt vevő görögök és törökök érdekeit is szolgálják. Emiatt a brit bázisok földrajzi és funkcionális fókusza is elsősorban a Közel-Keletre és Észak-Afrikára koncentrál, és tudatosan kerüli a ciprusi konfliktusban szenzitívnek számító területeket (pl. a szigettől elterülő északi vizek). Ennek mozgatórugója ismételten az imént kiemelt semlegesség, amely 1974 óta egy íratlan szabályként érvényesül mindazon aktorok viszonylatában, akik a brit jelenlétet valós nyomásgyakorlással tudnák megkérdőjelezni (Ciprusi Köztársaság, Törökország, Görögország). Fontos adalék, hogy a brit pozíciókat Washington érdekei is erősítik, jogi szempontból ugyanis az amerikai fegyveres erőknek jelenleg csak a brit bázisok biztosítják a fizikai jelenlét lehetőségét.

Az előzőekben röviden áttekintésre kerültek azok a konkrét geopolitikai indikátorok, amelyek a ciprusi konfliktus nemzetközi szereplőinek szigettel kapcsolatos stratégiai koncepcióira jelentős hatást gyakoroltak. Az elemzés egy rendkívül heterogén összképet azonosított. Egyrészt a kötet által elemzett 16 geostratégiai tényező (1. táblázat) közül 9 került be külhatalmak prioritásai közé (7. táblázat), ami jelzi, hogy egyes indikátorokat a külhatalmi szereplők központi jelentőségűnek tartanak. Másrészt érdemes rámutatni, hogy az azonosított prioritások száma szereplőként eltérő. A legtöbb esetben Görögország és Törökország szerepel a 7. táblázatban, amely a ciprusi konfliktusban kialakított központi szerepükre reflektál. Bár ez a szerep a konfliktus bizonyos periódusaiban a ciprióta közösségek támogatását is jelentette, a kötet eredményei egyértelműen amellett foglalnak állást, hogy az „anyaországok" geostratégiai koncepciót elsősorban saját érdekeik vezérelték. Szintén érdekes eredmény, hogy az elemzett nemzetközi szereplők közül az Egyesült Királyság és az USA esetében került azonosításra a legkevesebb stratégiai jelentőségű prioritás. Előbbi esetben ez a ciprusi bázisterületek és a semlegességi politika kombinált következménye: a britek a szigeten kialakított ideális pozícióik fenntartása érdekében a lehetőségekhez mérten próbálják elkerülni a ciprusi konfliktushoz kapcsolódó sikamlós ügyeket. Utóbbi esetben az USA legfontosabb térségbeli geostratégiai prioritásai orientálják Washington Ciprus-politikáját: a NATO egységének fenntartása érdekében a legfontosabb cél a görög–török konfliktus eszkalációjának elkerülése volt, emiatt az USA az előző évtizedek során mind Athén, mind pedig Ankara érdekeinek kedvezett. Ennek a balanszírozásnak ugyanakkor egyértelmű vesztesei a ciprióta közösségek voltak. Végezetül érdemes röviden megemlékezni Oroszországról is. Az oroszok jól láthatóan többször szerepelnek a 7. táblázat összesítésében, ami jelzi, hogy de jure és fizikai jelenlét hiányában Moszkva több alternatív és párhuzamos taktikával kíván teret nyerni a szigeten.

Az eredmények tehát egy meglehetősen összetett és ellentmondásos geostratégiai mátrixot körvonalaztak, amelyben a ciprusi konfliktus kialakulását és rögzülését három alapvető tendencia befolyásolta: a sziget stratégiai vonzereje, a cipriótak nemzetközi érdekérvényesítésének hiánya, illetve a mindkét közösségre jellemző strukturális gyengeség. A részletek kifejtését *a sziget stratégiai vonzerejével* kezdve megállapítható, hogy az eltérő prioritások ellenére a nemzetközi beavatkozók mindegyike részt kívánt kiszakítani magának Ciprus stratégiai jelentőségéből. Geostratégiai prioritásaikat minden esetben ez vezérelte és vezérli, bárminemű gazdasági, ideológiai vagy normatív vonzatú (pl. békefenntartás) beavatkozás csak ezen tényezők után következett. A sziget stratégiai jelentősége tehát a külhatalmi szereplők viselkedésének egyik legfontosabb mozgatórugója, amely a sok esetben azonos és egymást kizáró stratégiai célok miatt egyrészt konfliktusgeneráló (pl. Görögország vs. Törökország vagy USA vs. Oroszország vonatkozásában), másrészt a békefolyamatot folyamatosan aláaknázó tendencia.

Ebből a jellegzetességből következik a következő problémás tényező: *a cipriótak nemzetközi érdekérvényesítő lehetőségének hiánya*. Mivel a sziget egyes geostratégiai adottságai szignifikánsak (pl. elhelyezkedés), mások viszont regionális értelemben is marginálisak (pl. népességszám), ezért a beavatkozó külső hatalmak a stratégiai prioritások megszerzése vagy megtartása érdekében könnyűszerrel feláldozzák az egyébként kevésbé jelentősnek tartott tényezőket. Másként megfogalmazva: a többség (pl. görögök, törökök, amerikaiak stb.) számára geostratégiai előnyöket biztosító tényezők birtoklása érdekében a regionális hatalmak elfogadhatónak tartják a kisebbség (görög cipriótak, török cipriótak) igényeinek negligálását. Ez tulajdonképpen ellehetetleníti a cipriótak nemzetközi érdekérvényesítését, hiszen az általuk központinak tekintett célokat vagy a náluk fajsúlyosabb aktorok stratégiai érdekei, vagy pedig saját maguk stratégiai gyengeségei miatt nem tudják érvényre juttatni. Erre számos konkrét eset sorolható a konfliktus történetéből. Önmagában Törökország jelenléte megfelelő például szolgálhat, hiszen a török csapatok jelenlétének nemzetközi jogi visszásságai egyértelműen a görög cipriótak álláspontját támasztják alá, ennek ellenére Nicosia – például a NATO egységének megőrzésének indoka miatt – képtelen effektív módon mozgósítani a nemzetközi közösséget az okkupáció tényének megszüntetésére.

Az érdekérvényesítés lehetőségének ellehetetlenülése párosul *a cipriótak strukturális gyengeségeivel*. Ebben az esetben elsősorban a kemény erővel (hard power) kapcsolatos kapacitások hiányoznak, amelynek leglátványosabb – de nem kizárólagos – következménye a védelmi és elrettentő képességeinek hiánya.

Mivel a sziget közösségei nem rendelkeznek jelentős katonai erővel, illetve a gazdasági területen effektív módon érvényesíthető kapacitásokkal, ezért önálló lehetőségeik a külső beavatkozások korlátozására ismételten marginálisak. Ez a görög cipriótáknak esetében ugyan az uniós csatlakozással némileg megváltozott, fontos azonban, hogy ebben az esetben sem önálló kapacitásokról van szó, hanem külső tényezők esetleges támogatásáról. A kemény erő hiánya tehát fokozza a cipriótáknak külhatalmi kitettségét, a nemzetközi beavatkozók nem kívánatos involválódása esetén pedig a cipriótáknak által foganatosítható retorziók körét jelentősen csökkentik.

Ezen tendenciák kombinált következményei miatt a ciprusiak képtelenek magukat leválasztani a sziget stratégiai előnyeit kihasználni szándékozó külső hatalmakról, és szükségszerűen a regionális érdekellentétek ütközőzónájába kerülnek, mégpedig megfelelő érdekérvényesítési lehetőségek nélkül. Ennek a konfliktusgeneráló folyamatnak legalább három szintje azonosítható. Az első szint a nagyhatalmi réteg, amelyben az USA és a Szovjetunió/Oroszország harmadlagos szereplőként tekint a cipriótákra, regionális érdekeik érvényesítésekor a sziget közösségeinek igényeit először a saját (tehát az amerikai és az orosz), majd a görög és török érdekeknek rendelik alá. A második szint Görögország és Törökország konfliktusa, amelyben a két regionális hatalom ismételten saját és a nagyhatalmak érdekekeit tekinti prioritásnak, és csak ezután veszi figyelembe a sziget közösségeinek igényeit. A harmadik szint a helyi, ciprusi réteg, ahol a cipriótá közösségek egy komplex megfelelési kényszerrel találják szembe magukat, hiszen saját érdekeik mellett a nagyhatalmi és regionális elvárásokra is reflektálniuk kell. Bármely szintről is beszélünk, a ciprusi konfliktusban szereplő aktorok egyes geostratégiai érdekei gyakorta kizárják egymást: példának okáért Törökország szempontjából elfogadhatatlan az enoszisz lehetősége, Oroszország számára Ciprus NATO csatlakozása, az USA számára az oroszok ciprusi jelenlétének legitimálása, a görög ciprióták számára a sziget de jure felosztása. A sor folytatása nélkül megállapítható, hogy ezek az összetett geostratégiai folyamatok a ciprusi konfliktus legfontosabb okozói, és együttesen eredményezik a konfrontáció több évtizede tartó rögzülését és a békefolyamat kudarcát.

Utóbbiból egyértelműen következik, hogy a ciprusi konfliktus megoldása csak a nemzetközi szinteken kialakult konfliktusok és érdekellentétek kezelésével valósítható meg. Ez nem jelenti azt, hogy a konfliktus rendezetlenségében ne lenne egyébként fajsúlyos szerepe a kötet által nem tárgyalt helyi döntéshozóknak és eliteknek. Téves feltételezés azonban az, hogy a ciprusi konfliktusnak kizárólag két résztvevője van, illetve annak dinamikáit kizárólag

az etnikai ellentétek determinálják. Ezek mellett a konfliktusnak jól láthatóan van egy rendkívül hangsúlyos nemzetközi vetülete is, amelyben a görög–török, az orosz–amerikai ellentét legalább annyira konfliktusgeneráló, mint a cipriótá között kialakult viták. A szigeten kialakult gordiuszi csomó feloldását ebből következően a görög és török cipriótá önmagukban nem tudják kieszközölni. Egyrészt azért nem, mert erre nincsenek meg a megfelelő kapacitásaik. Másodszor azért nem, mert a konfliktus regionális és nagyhatalmi vetületeiben nem ők a legfajsúlyosabb konfliktusgeneráló tényezők. Harmadrészt pedig azért, mert a nemzetközi közösség nem biztosítja a megfelelő ösztönzőket a konfliktus rendezéséhez, sem a nyomásgyakorlás, sem a megfelelő gazdasági ellentételezés tekintetében. Ezek hiányában a ciprusi konfliktus a 21. században is egy olyan nemzetközi anomália marad, amely az EU keleti határainak biztonsági környezetét alássa, az európai perifériákon jelenleg formálódó kihívások számát pedig egy egyébként megoldható, annak hiányában viszont eszkalálható befagyott konfliktussal gyarapítja.

IRODALOMJEGYZÉK

Acer, Yücel 2021. Turkey's Legal Approach to Maritime Boundary Delimitation in the Eastern Mediterranean Sea. *Insight Turkey* 23 (1), 99–114. https://doi.org/10.25253/99.2021231.8.

Aeroflight 2018. Turkish Cypriot Security Forces Command. http://www.aeroflight.co.uk/ops/mil/turkish-cypriot-security-forces-command.htm, utolsó hozzáférés: 2022.11.30.

Agapiou, Gina 2022. Cyprus Will Suffer Dire Consequences from Climate Change, Research Shows. *Cyprus Mail*. https://bit.ly/3zT3Br6, utolsó hozzáférés: 2022.12.16.

Antonaras, Alexandros 2018. The Cyprus Tourism Sector and the Sustainability Agenda 2030. *The Cyprus Review* 30 (2), 123–140.

Ármás, Julianna & Nagy, László 2020. Hibrid Hadviselés: A Befolyás Megtartásának-Megszerzésének Új Eszköze a Posztszovjet Térségben? *Honvédségi Szemle* 148 (2), 74–88. https://doi.org/10.35926/HSZ.2020.2.8.

Asmussen, Jan 2004. Cyprus after the Failure of the Annan-Plan. Flensburg. https://www.files.ethz.ch/isn/34229/brief_11.pdf, utolsó hozzáférés: 2022.12.14.

Asmussen, Jan 2008. *Cyprus at War – Diplomacy and Conflict during the 1974 Crisis*. I. B. Tauris, London–New York.

Bahcheli, Tozun 2000. The Potential for Conflicts in Greek-Turkish Relations. *Jahrbuch Für Internationale Sicherheitspolitik*, 1–10.

Ballesteros, Miguel Ángel 2015. Methods for Analysis of Geopolitical Regions (MARG). *Journal of the Spanish Institute for Strategic Studies* 6, 1–43.

Balogh, Ádám 2013. *Fejezetek Görögország újkori történetéből: A Szabadságharctól Napjainking*. Magyarországi Görögök Kulturális Egyesülete – Csongrád Megyei Helyi Csoport, Szeged.

Balzacq, Thierry, Dombrowski, Peter & Reich, Simon (szerk.) 2019. *Comparative Grand Strategy: A Framework and Cases*. Oxford University Press, Oxford.

Barber, James 1973. *South Africa's Foreign Policy 1945–1970*. Oxford University Press, Oxford.

Baykan, Hüseyin, Altınay, Fahriye, Eyüboğlu, Şerife Zihni & Altınay, Zehra 2018. An Evaluation of Higher Education Sector to the Economy. *Quality & Quantity* 52 (1), 59–65. https://doi.org/10.1007/s11135-017-0587-3.

Bernek, Ágnes 2018. Hazánk keleti nyitás politikája és a 21. századi geopolitikai stratégiák összefüggései. *Külügyi Szemle* 17 (2), 122–144.

Birand, Mehmet A. 1985. *30 Hot Days*. K. Rustem & Brother, Lefkosa.

Blitt, Nuphar 2019. IAF Trains in Cyprus. Israeli Air Forces. https://www.iaf.org.il/9076-51105-en/IAF.aspx, utolsó hozzáférés: 2022.11.30.

Bolukbasi, Suha 1993. The Johnson Letter Revisited. *Middle Eastern Studies* 29 (3), 505–525.

Botos, Balázs 2013. A ciprusi gazdasági összeomlás természetrajza. *Külügyi Szemle* 12 (4), 133–148.

Bowlus, John 2020. Eastern Mediterranean Gas: Testing the Field. Berlin. https://ecfr.eu/special/eastern_med/gas_fields, utolsó hozzáférés: 2022.11.25.

BP 2020. Statistical Review of World Energy. https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2020-full-report.pdf, utolsó hozzáférés: 2022.12.05.

Brands, Hal 2015. *What Good Is Grand Strategy? Power and Purpose in American Statecraft from Harry S. Truman to George W. Bush*. Cornell University Press, Ithaca–NY.

Bravos, Thanassis 2006. International Relations and Expediencies in Contemporary Global History. In Stavrou, Theofanis (szerk.) *Modern Greek Studies Yearbook*, University of Minnesota, Minneapolis–Minnesota, 63–90.

Brill, Heinz 1985. Political Geography, Geopolitics, Geostrategy: An Attempt at Systematization. *Strategic Studies* 8 (2), 86–98.

Brooks, Stephen & Wohlforth, William 2016. *America Abroad: The United States' Global Role in the 21st Century*. Oxford University Press, London.

Bryant, Rebecca & Hatay, Mete 2015. Turkish Perceptions of Cyprus: 1948 to the Present. PRIO, Nicosia. https://www.prio.org/publications/9248, utolsó hozzáférés: 2022.12.18.

Brzezinski, Zbigniew 1986. *Game Plan: A Geostrategic Framework for the Conduct of the U.S.–Soviet Contest*. The Atlantic Monthly Press, Boston.

Brzezinski, Zbigniew 1997. *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*. Basic Books, New York.

Bureau of Intelligence and Research 1974. *Foreign Relations of the United States, 1969–1976, Volume XX, Southeast Asia, 1969–1972*. Office of the Historian, Washington. https://2001-2009.state.gov/documents/organization/96606.pdf, utolsó hozzáférés: 2022.11.05.

Byrne, Sean J. 2006. The Roles of External Ethnoguarantors and Primary Mediators in Cyprus and Northern Ireland. *Conflict Resolution Quarterly* 24 (2), 149–72. https://doi.org/10.1002/crq.164.

Cagaptay, Soner 2004. UN Plan Fails in Cyprus: Implications for Turkey, the European Union, and the United States. *The Washington Institute for Near East Policy*. https://www.washingtoninstitute.org/pdf/view/8616/en, utolsó hozzáférés: 2022.11.05.

Caroll, Rory 2004. US Chose to Ignore Rwandan Genocide. *The Guardian*. https://www.theguardian.com/world/2004/mar/31/usa.rwanda, utolsó hozzáférés: 2022.11.06.

CEIC DATA 2022. Cyprus Trade Balance – 1957 - 2022 | MONTHLY | USD MN. https://www.ceicdata.com/en/indicator/cyprus/trade-balance, utolsó hozzáférés: 2022.12.28.

Cenciotti, David 2013. Assad Launched Two Syrian Air Force Su-24 Attack Planes towards Cyprus to Probe British Airbase's Air Defenses. *The Aviationist*, 2013. https://theaviationist.com/2013/09/08/fencer-probe, utolsó hozzáférés: 2022.10.23.

Central Bank of Cyprus 2021. Deposits of Rest of the World Residents Held with MFIS. Monetary and Financial Statistics. https://www.centralbank.cy/en/publications/monetary-and-financial-statistics/year-2021, utolsó hozzáférés: 2022.12.13.

Central Bank of Russia 2021. Direct Investment of the Russian Federation Abroad: Positions by Instrument and Partner Country. https://www.cbr.ru/eng/statistics/macro_itm/svs, utolsó hozzáférés: 2022.12.16.

Christodoulides, Nikos 2020. Cyprus Foreign Policy – The Way Forward Keynote Article. *IN DEPTH* 17 (6), 2–5. http://cceia.unic.ac.cy/wp-content/uploads/IN_DEPTH_2020_17-6.pdf, utolsó hozzáférés: 2022.12.13.

Christophorou, Christophoros 2008. The Evolution of Greek Cypriot Party Politics. In Ker-Lindsay, James & Faustmann, Hubert (szerk.) *The Government and Politics of Cyprus*, 83–106. Peter Lang, Bern.

Clogg, Richard 2013. *A Concise History of Greece*. Cambridge University Press, Cambridge.

Collins, John M. 1973. *Grand Strategy: Principles and Practices*. Naval Institute Press, Annapolis–MD.

Constantinides, Glafkos 2002. CAMP Cyprus Diagnostic – Feasibility Report. Nicosia. https://iczmplatform.org/storage/documents/uePra6EWl4ePnK7zIGpNGO4cY-6T5N7z58dpLbvb1.pdf, utolsó hozzáférés: 2022.12.02.

Constantinou, Constantinos 2020. COVID-19: Impact of the Pandemic on the Cyprus Economy. Nicosia. https://www.pwc.com.cy/en/publications/assets/pwc-covid-19-impact-on-cyprus-economy-may-2020.pdf, utolsó hozzáférés: 2022.11.02.

Coufoudakis, Van 2004. Cyprus – The Referendum and Its Aftermath. *Cyprus Review* 16 (2), 67–82.

Crooms, Hubert R. 2011. *An Unsinkable Carrier: The Midway-Based Forces and the Battle of Midway*.Georgia Southern University, Georgia.

Császár, Zsuzsa, Tarrósy, István, Dobos, Gábor Varjas, János & Alpek, Levente 2022. Changing Geopolitics of Higher Education: Economic Effects of Inbound International Student Mobility to Hungary. *Journal of Geography in Higher Education*, March, 1–26. https://doi.org/10.1080/03098265.2022.2045572.

Csorba, Éva 2022. A ciprusi rendezés lehetőségeinek értékelése az energetikai fejlemények tükrében. *Külügyi Szemle* 21 (3), 84–113. https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2022.3.4.

CYSTAT 2022. Imports, Sales and Stocks of Petroleum Products: November 2022. Statistical Service of Cyprus. https://www.cystat.gov.cy/en/KeyFiguresList?s=34, utolsó hozzáférés: 2022.11.28.

CYSTAT 2023. Population. Republic of Cyprus, Statistical Service. https://www.cystat.gov.cy/en/SubthemeStatistics?id=46, utolsó hozzáférés: 2022.12.03.

Daglioglu, Emre Can 2015. Christians Are Half Citizens in Northern Cyprus. *Agos*, 2015. https://www.agos.com.tr/tr/yazi/10146/kuzey-kibrista-hiristiyanlar-yari-vatandas, utolsó hozzáférés: 2022.12.14.

Darbouche, Hakim, El-Katiri, Laura & Fattouh, Bassam 2012. East Mediterranean Gas: What Kind of Game-Changer? Oxford. https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2012/12/NG-71.pdf, utolsó hozzáférés: 2022.11.28.

Deák, Máté 2014. Apreciación de los espacios aéreos de America del Norte y del Sur desde el punto de vista de la geopolitica Britanica 1919–1839. *Bicentenario: Revista de historia de Chile y America* 13 (1), 5–19.

Deák, Máté 2014. Észak- és Dél-Amerika légtereinek megítélése brit geopolitikai szempontból (1919–1939). In Csóka-Jaksa Helga, Schmelczer-Pohánka, Éva & Szeberényi, Gábor (szerk.) *Pedagógia – Oktatás – Könyvtár: Ünnepi Tanulmányok F. Dárdai Ágnes Tiszteletére*. Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár, Pécs, 417–429.

Deák, Máté 2019. Chile és Bolívia államközi konfliktusainak áttekintése a XIX-XXI. században. In Pap, Norbert, Domingo, Lilón, Szántó, Ákos (szerk.) *A tér hatalma - a hatalom terei: Tanulmánykötet a 70 éves Szilágyi István professzor tiszteletére.* Pécsi Tudományegyetem TTK Földtudományok Doktori Iskola, Pécs, 51–57.

Deák, Máté 2022. Geopolitika, gazdaságpolitika és innováció: Németország légi értelemben vett válaszainak rövid áttekintése ez elvesztett első világháborút követő időszak elszigeteltségéből fakadó kihívásaira (1918–1933). In Bene, Krisztián, Kiss, Márton & Sarlós, István (szerk.): *Konfliktusok interdiszciplináris megközelítésben.* Magyar Hadtudományi Társaság, Pécs–Budapest, 103–118.

Deane, Philip 1977. *I Should Have Died*. Atheneum, New York.

Defense Update 2018. New OPV Joins the Cypriot Navy. 2018. https://defense-update.com/20180103_cypriot_opv.html, utolsó hozzáférés: 2022.11.28.

DEVPLAN 2020. Economic and Social Indicators. TRNC State Planning Organization. https://www.devplan.org/seg-en.html, utolsó hozzáférés: 2022.12.22.

Mendes, Dias & Manuel, Carlos 2005. *Geopolítica: Teorização Clássica e Ensinamentos*. Editora Prefácio, Lisbon.

Dodd, Clement 2010. *The History and Politics of the Cyprus Conflict*. Palgrave Macmillan, New York–London.

Dodd, Clement Henry 1993. From Federated State to Republic 1975–1984. In Dodd, Clement Henry (szerk.) *The Political, Social and Economic Development of Northern Cyprus*. Eothen Press, Huntingdon, 103–135.

Doob, Leonard W. 1986. Cypriot Patriotism and Nationalism. *The Journal of Conflict Resolution* 30 (2), 382–396.

Dorrance, John C. 1990. The Soviet Union and the Pacific Islands: A Current Assessment. *Asian Survey* 30 (9), 908–25.

Drousiotis, Makarios 2006. *Cyprus 1974 – Greek Coup and Turkish Invasion*. Studien zur Archaologie und Geschichte Griechenlands und Zyperns. Band 32. Bibliopolis Mannheim und Möhnesee, Peleus, Berlin.

Egeresi, Zoltán 2017. A centrum nyomában: Geopolitikai gondolkodás és külpolitikai útkeresés Törökországban. *Külügyi Szemle* 16 (4), 64–87.

Egeresi, Zoltán 2019. Kelet-mediterráneumi gázkincs: a ciprusi válság új dimenzióban. *Nemzet és Biztonság* 2, 50–63. https://doi.org/10.32576/nb.2019.2.5.

Ekici, Tufan 2019. *The Political and Economic History of North Cyprus*. Springer International Publishing, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-13479-2.

Ekici, Tufan & Guven-Lisaniler, Fatma 2015. Gender Wage Gap in North Cyprus Labour Market. Konferenciaközlemény: Gender at the Crossroads: Multi-Disciplinary Perspectives. 3rd International Conference on Women's Studies, April 20-22, 2009. Famagusta, North Cyprus.

Ellinas, Charles 2022. Energy and Geopolitics in the Eastern Mediterranean. Washington, DC. https://21stcenturywire.com/wp-content/uploads/2022/10/AC_EastMediterranean.pdf, utolsó hozzáférés: 2022.11.16.

Enerdata 2023. Turkey Makes a 58 Bcm Gas Discovery at the Çaycuma Gas Field in the Black Sea. Enerdata.Net. https://www.enerdata.net/publications/daily-energy-news/turkey-makes-58-bcm-gas-discovery-caycuma-gas-field-black-sea.html, utolsó hozzáférés: 2022.11.16.

ENI 2023. Natural Gas in the Mediterranean Will Support Energy Supply. Eni Cyprus. https://www.eni.com/en-IT/operations/natural-resources/gas-field-cyprus.html utolsó hozzáférés: 2022.11.16.

Erciyes, Çagatay 2019. Legal and Political Framework Turkey's Views and Opinions. In *Hydrocarbon Exploration Activities in the Eastern Mediterranean*. Strategic Technical Economic Research Center – STEAM. https://www.mfa.gov.tr/site_media/html/Maritime-Delimitation-Offshore-Activities-Presentation-17-September-2019.pdf, utolsó hozzáférés: 2022.11.17.

European Defence Information 2022. Cyprus. Armedforces.co.uk. 2022. http://www.armedforces.co.uk/Europeandefence/edcountries/countrycyprus.htm, utolsó hozzáférés: 2022.12.30.

Eurostat 2020a. Share of the Population by Educational Attainment Level and Selected Age Groups, 2020 (%). Statistics Explained. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Share_of_the_population_by_educational_attainment_level_and_selected_age_groups,_2020_(%25).png, utolsó hozzáférés: 2022.12.28.

Eurostat 2020b. Wages and Labour Costs. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Wages_and_labour_costs utolsó hozzáférés: 2022.12.28.

Eurostat 2020c. Water Exploitation Index. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/t2020_rd220/default/table?lang=en, utolsó hozzáférés: 2022.11.16.

Famagusta, Gazette 2013. Cyprus in Talks to Host Russian Air Force. Atlantic Council. https://www.atlanticcouncil.org/blogs/natosource/cyrpus-in-talks-to-host-russian-air-force, utolsó hozzáférés: 2022.11.10.

Finnemore, Martha 1996. *National Interests in International Society*. Cornell University Press, Ithaca–London.

Flanders Marine Institute 2019. Maritime Boundaries Geodatabase: Maritime Boundaries and Exclusive Economic Zones (200NM). https://doi.org/10.14284/386, utolsó hozzáférés: 2022.12.28.

Forgács, András 2000. Görögország és a NATO: a görög nemzetbiztonsági stratégia. *Hadtudomány* 10 (1). https://www.mhtt.eu/hadtudomany/2000/1_1.html, utolsó hozzáférés: 2022.11.28.

Forgács, András 2002. Ciprusi Köztársaság. In Kardos, József & Simándi, Irén (szerk.) *Európai Politikai Rendszerek*. Osiris Kiadó, Budapest, 133–146.

Fouskas, Vassilis 2001. Reflections on the Cyprus Issue and the Turkish Invasions of 1974. *Mediterranean Quarterly* 12 (3), 98–127.

Fredholm, Christer 1972. The North Atlantic: The Norwegian Sea, A Scandinavian Security Problem. *Naval War College Review* 24 (10), 56–64.

French, David 2015. British Intelligence and the Origins of the EOKA Insurgency. *British Journal for Military History* 1 (2), 84–100.

Georgiou, Giorgos 2011. British Bases in Cyprus and Signals Intelligence. *Hellenic Studies* 19 (2), 121–130.

Geropoulos, K. 2018. Russia Resumes Construction of TurkStream Line 2 for Europe. *New Europe*. https://www.neweurope.eu/article/russia-resumes-construction-turkstream-line-2-europe, utolsó hozzáférés: 2022.11.18.

Geropoulos, Kostis 2017. With Turkey Fuming, French Frigate Patrols off Cyprus, Energy Drilling Begins. *New Europe*. https://www.neweurope.eu/article/turkey-fuming-french-frigate-patrols-off-cyprus-energy-drilling-begins, utolsó hozzáférés: 2022.11.19.

Giannakopoulos, Christos, Petrakis, Mike, Kopania, Theodora Lemesios, Giannis & Roukounakis, Nikos. 2012. Projection of Climate Change in Cyprus with the Use of Selected Regional Climate Models. National Observatory of Athens, Institute for Environmental Research and Sustainable Development, Athens. http://uest.ntua.gr/adapttoclimate/proceedings/full_paper/Giannakopoulos_et_al.pdf, utolsó hozzáférés: 2022.11.13.

Given, Michael 2000. Agriculture, Settlement and Landscape in Ottoman Cyprus. *Levant* 32 (1), 209–230. https://doi.org/10.1179/lev.2000.32.1.209.

Glass, David 2022. Cyprus President Cautions EU over Russia Sanctions Impact on Shipping. *Seatrade Maritime News*. https://www.seatrade-maritime.com/regulation/cyprus-president-cautions-eu-over-russia-sanctions-impact-shipping, utolsó hozzáférés: 2022.11.02.

Glied, Viktor 2019. Vízproblémák a 21. században. *Ellensúly: Közéleti folyóirat* 2 (1), 85–97.

Glied, Viktor 2020. Emerging Water Issues in the 21st Century. In Kacziba, Péter & Glied, Viktor *Water Stress: Emerging Challenges of Global Water Scarcity*. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Pécs, 10–31.

Grief, Nicholas 2009. The Legal Principles Governing the Control of National Airspace and Flight Information Regions and Their Application to the Eastern Mediterranean. ERPIC Report, Larnaca. https://erpic.org/wp-content/uploads/2017/02/the-legal-principles-governing-the-control-of-national-airspace-and-flight-information-regions-and-their-application-to-the-eastern-mediterranean-2009.pdf, utolsó hozzáférés: 2022.11.23.

Grygiel, Jakub 2006. *Great Powers and Geopolitical Change*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore.

Gungor, Aysen Pervin 2016. International Water Transfer Project: Turkish Republic of Northern Cyprus Water Supply Project. In *2nd World Irrigation Forum, 6-8 November 2016*. Chiang Mai, Thailand. https://www.icid.org/wif2_full_papers/wif2_w.2.4.04.pdf, utolsó hozzáférés: 2022.11.24.

Gurcan, Metin 2018. Why Turkey Wants a Permanent Naval Base in Northern Cyprus. *Al-Monitor*, 2018. https://www.al-monitor.com/originals/2018/09/turkey-why-ankara-wants-permanent-naval-base-in-cyprus.html, utolsó hozzáférés: 2022.11.23.

Gyorgy, Andrew 1943. The Geopolitics of War: Total War and Geostrategy. *The Journal of Politics* 5 (4), 347–62. https://doi.org/10.2307/2125293.

Haas, Marcel de 2006. *Geo-Strategy in the South Caucasus: Power Play and Energy Security of States and Organisations*. Clingendael – Netherlands Institute of International Relations, Hague.

Hadjicostis, Menelaos 2017. EU Report: Cyprus' Rival Air Traffic Controls Increase Risks. *AP NEWS*. https://apnews.com/article/ca72936536474f778ed511758d63c807, utolsó hozzáférés: 2022.11.24.

Hadjipavlis, Panayiotis 2015. The Geopolitical Importance of the Eastern Mediterranean Airspace. *Eastern Mediterranean Geopolitical Review* 1, 44–60.

Harsch, Michael F. & Headley, Tyler Y. 2015. Life After Genocide: Comparing Bosnia and Rwanda. *Foreign Affairs*. https://www.foreignaffairs.com/articles/rwanda/2015-07-02/life-after-genocide, utolsó hozzáférés: 2022.12.21.

Harvard's Growth Lab 2022. Atlas of Economic Complexity. https://atlas.cid.harvard.edu, utolsó hozzáférés: 2022.11.30.

Hastorun, Sinan 2019. The Mineral Industry of Cyprus. In *2015 Minerals Yearbook – Cyprus*. U.S. Geological Survey. https://www.usgs.gov/centers/national-minerals-information-center/europe-and-central-eurasia#cy, utolsó hozzáférés: 2022.11.02.

Hatay, Mete 2007. Is the Turkish Cypriot Population Shrinking? PRIO, Nicosia. https://www.prio.org/publications/7283, utolsó hozzáférés: 2022.11.08.

Hatay, Mete 2017. Population and Politics in North Cyprus: An Overview of the Ethno-Demography of North Cyprus in the Light of the 2011 Census. PRIO, Nicosia. https://www.prio.org/publications/10961, utolsó hozzáférés: 2022.11.08.

Hermes Airports. 2019. Passenger Traffic LCA and PFO 2018. 2019. https://www.hermesairports.com/corporate/doing-business-with-us/statistics/passenger-traffic, utolsó hozzáférés: 2022.10.12.

Holecz, József 2020. Indirekt Gondolkodás a Geostratégiában – Kezdeti Geostratégiai Elméletek. *Felderítő Szemle* XIX (3), 5–23.

Holland, Robert 1998. *Britain and the Revolt in Cyprus, 1954-1959*. Oxford University Press, Oxford. https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198205388.001.0001.

Holmila, Antero 2020. Re-Thinking Nicholas J. Spykman: From Historical Sociology to Balance of Power. *The International History Review* 42 (5), 951–66. https://doi.org/10.1080/07075332.2019.1655469.

HRI 2004. Press Review, 04-04-28. HRI – Hellenic Resources Network. 2004. http://www.hri.org/news/turkey/trkpr/2004/04-04-28.trkpr.html, utolsó hozzáférés: 2022.10.22.

IATA 2021. Nicosia FIR Communication Procedures. Montreal. https://www.iata.org/contentassets/e5bc94292b44433ba852925ee9ac47bb/on_004_21_nicosia_fir_communication_procedures.pdf, utolsó hozzáférés: 2022.10.12.

IEA 2020. Key Energy Statistics, Cyprus. International Energy Agency. https://www.iea.org/countries/cyprus#overview, utolsó hozzáférés: 2022.10.12.

IISS 2022. The Military Balance. The International Institute for Strategic Studies, London.

IN-Cyprus 2015. Cyprus Growth Welcome but Fragile, https://web.archive.org/web/20150518080146/http://in-cyprus.com/cyprus-growth-welcome-but-fragile-finmin, utolsó hozzáférés: 2022.12.30.

Ioannides, Isabelle 2021. Cyprus in the EU: From Integration to Presentday Challenges and Opportunities. *In Focus* 2, 67–76.

Ioannidis, Nikolaos 2014. The Continental Shelf Delimitation Agreement Between Turkey and 'TRNC.' *EJIL:Talk!* https://www.ejiltalk.org/the-continental-shelf-delimitation-agreement-between-turkey-and-trnc, utolsó hozzáférés: 2022.11.12.

Ioannou, Gregoris & Sonan, Sertac 2016. *Youth Unemployment in Cyprus: An Examination of the »Lost Generation«*. Friedrich Ebert Stiftung, Berlin.

Isachenko, Daria 2012. *The Making of Informal States: Statebuilding in Northern Cyprus and Transdniestria*. Palgrave Macmillan, New York.

Jiemian, Yang 2014. From Geo-Strategy to Omni-Strategy: Interactions between China, Europe, and the United States. *Stockholm China Forum – German Marshall Fund of the United States*, 2–7.

Kacziba, Péter 2021. Gas Discoveries in Cyprus: The Limits of Russian Influence. *International Journal of Euro-Mediterranean Studies* 14 (2), 3–38.

Kacziba, Péter 2011. Nemzetközi pénzügyi válság, helyi 'etnikai' feszültség, 2011. júliusi robbanás: Ciprus jelene és jövője az újabb fejlemények tükrében. *Mediterrán Világ* 20, 83–94.

Kacziba, Péter 2013. A ciprusi földgázkincs feltárásának bel- és külpolitikai sajátosságai. *Külügyi Szemle* 12 (4), 149–171.

Kacziba, Péter 2020a. A líbiai polgárháború szerepe a görög-török konfliktus elmélyülésében. *Pólusok* 1 (1), 47–82. https://doi.org/10.15170/PSK.2020.01.01.03.

Kacziba, Péter 2020b. Az amerikai és a brit diplomácia szerepe az 1974-es ciprusi konfliktusban. *Hadtudományi Szemle* 13 (1), 77–89. https://doi.org/10.32563/hsz.2020.1.6.

Kacziba, Péter 2020c. Törökország fekete-tengeri gázfeltárásai. lehetőségek, korlátok és regionális vonatkozások. *Pólusok* 1 (1), 176–192. https://doi.org/10.15170/PSK.2020.01.01.09.

Kahveci, Hayriye 2013. Cyprus. In Waele, Jean-Michel de, Vieira, Mathieu & Escalona, Fabien (szerk.) *The Palgrave Handbook of Social Democracy in the European Union*. Palgrave Macmillan, London.

Kákai, László 2014. A gazdasági válság hatása Nagy-Britannia és Magyarország nonprofit szektorára. *Civil Szemle* 11 (1), 59–80.

Kákai, László 2020. Development or Reflections of the Nonprofit Sector in Central and Eastern Europe and Hungary. *Politics in Central Europe* 16 (1), 135–158. https://doi.org/10.2478/pce-2020-0007.

Kalmár, Zoltán 2012. Makáriosz alkotmányreformja és a ciprusi válság. *Acta Scientiarum Socialium* XXXVI, 95–102.

Kambas, Michele 2019. Tensions Grow as Cyprus Says Turkish Drilling Ship Violates Its Rights. *Reuters*. https://jp.reuters.com/article/us-cyprus-turkey-ship-idUSKBN1WJ0HQ, utolsó hozzáférés: 2022.11.12.

Kanli, Yusuf 2012. Is There a Turkish Cypriot State? *Hurriyet*. https://www.hurriyetdailynews.com/opinion/yusuf-kanli/is-there-a-turkish-cypriot-state-26594, utolsó hozzáférés: 2022.11.03.

Kao, Stanley 2022. MacArthur's Unsinkable Aircraft Carrier 70 Years on. *Financial Times*. https://www.ft.com/content/22471013-a931-4e60-a8ee-29efba846ab4 utolsó hozzáférés: 2022.10.14.

Kareklas, Iakovos 2011. International Law & Diplomacy on the Turkish Military Intervention of Cyprus. 18. ELIAMEP, Athens. https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/en/2011/05/18_2011_-WORKING-PAPER-_-Iakovos-Kareklas.pdf, utolsó hozzáférés: 2022.10.12.

Kariotis, Theodore C. 2007. A Greek Exclusive Economic Zone in the Aegean Sea. *Mediterranean Quarterly* 18 (3), 56–71.

Kassem, Youssef, Çamur, Hüseyin & Mohammed, Salman, Alhuoti, Awadh 2020. Solar Energy Technology for Northern Cyprus: Assessment, Statistical Analysis, and Feasibility Study. *Energies* 13 (4), 1–29. https://doi.org/10.3390/en13040940.

Kasubaski, Brandon C. 2019. Exploring the Foundation of Multi-Domain Operations. *Small Wars Journal*. https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/exploring-foundation-multi-domain-operations, utolsó hozzáférés: 2022.10.10.

Katircioglu, Salih Turan 2006. Agriculture in North Cyprus. *Journal of Economics and Administrative Sciences* 1 (1), 61–70.

Katsourides, Yiannos & Kosta, Antrea 2023. Change in Continuity? A Comparison of Parliamentary Representation in Cyprus and Greece in the Background of the

Economic Crisis. In Kakepaki, Manina & Kountouri, Fani (szerk.) *Parliamentary Elites in Transition. Reform and Transition in the Mediterranean*. Springer, 231–258. https://doi.org/10.1007/978-3-031-11694-0_10.

Kemény, János 2022. Grivas tábornok öröksége: A ciprusi függetlenségi háború tanulságai. *Mediterrán Világ* 18 (51), 127–42.

Ker-Lindsay, James 2009. A History of Cyprus Peace Proposals. In Faustmann, Hubert & Varnava, Andrekos (szerk.) *Reunifying Cyprus: The Annan Plan and Beyond*. Palgrave Macmillan, New York, 11–22.

Ker-Lindsay, James 2011. *The Cyprus Problem: What Everyone Needs to Know*. Oxford University Press, Oxford.

Kettenis, Christos 2016. *Electrical Supply and Demand in Cyprus: Optimal Use of Renewable Energy Sources in Electricity Production. Faculty of Engineering and Physical Sciences.* The University of Manchester, Manchester.

Kim, Jiye & Raswant, Arpit 2022. *International Business and Security*. Springer International Publishing, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-05633-8.

Koliopulos, John S. & Veremis, Thanos 2010. *Modern Greece – A History since 1821*. Wiley-Blackwell, London.

Korukoğlu, İsmet 2019. Letter Dated 22 February 2019 from the Permanent Representative of Turkey to the United Nations Addressed to the Secretary-General. https://digitallibrary.un.org/record/3794320, utolsó hozzáférés: 2022.12.12.

Koura, Jan 2009. Greek-Turkish Struggle for Cyprus: United States Foreign Policy towards the Cyprus Question during the 1960s. *Dvacáté Století/The Twentieth Century* 1 (2), 13–40.

Krasna, Joshua 2022. Politics, War and Eastern Mediterranean Gas. *Tel Aviv Notes* 16 (4), 1–9.

Kyriakou, Nikolas & Kaya, Nurcan 2011. Minority Rights. Solution to the Cyprus Conflict. Minority Rights Group International. https://kisa.org.cy/wp-content/uploads/2019/09/MRG-En.pdf, utolsó hozzáférés: 2022.12.13.

Kyrris, Costas P. 1996. *History of Cyprus*. Lampousa Publications, Nicosia.

Landsberg, Chris 2014. The Concentric Circles of South Africa's Foreign Policy under Jacob Zuma. *India Quarterly: A Journal of International Affairs* 70 (2), 153–172. https://doi.org/10.1177/0974928414524652.

Lechner, Zoltán 2020a. A krími válság geopolitikai és geoökonómiai előzményei. *Pólusok* 1 (1), 83–106. https://doi.org/10.15170/PSK.2020.01.01.04.

Lechner, Zoltán 2020b. A geopolitika elméleti irányzatai: Törökország észak-szíriai kurdokkal való konfliktusán keresztül szemléltetve. *Tér és Társadalom* 34 (2), 108–128. https://doi.org/10.17649/TET.34.2.3241.

Lechner, Zoltán & Gibárti, Sára 2021. Törökország Szíria-stratégiája 2011 és 2015 között. *Pólusok* 2 (1), 1–30. https://doi.org/10.15170/PSK.2021.02.01.01.

Limassol Chamber of Commerce and Industry 2019. Business Barometer. LCCI, Limassol. https://www.limassolchamber.eu/assets/images/DownloadsGr/1560339409.pdf, utolsó hozzáférés: 2022.12.12.

Loucaides, Darren 2017. Why There Are Still British Military Bases in Cyprus? *New Internationalist*. https://newint.org/features/2017/05/01/caught-in-the-middle, utolsó hozzáférés: 2022.12.01.

Mahan, Alfred Thayer 1987. *The Influence of Sea Power Upon History, 1660-1783*. Dover Publications, New York.

Mallison, William 2005. *Cyprus, a Modern History*. I.B.Tauris, New York.

Mamadouh, Virginie D. 1998. Geopolitics in the Nineties: One Flag, Many Meanings. *GeoJournal* 46 (4), 237–53. https://doi.org/10.1023/A:1006950931650.

Maritz, Dominique 2012. Rwandan Genocide: Failure of the International Community? *E-International Relations*, 1–6. https://www.e-ir.info/pdf/19881, utolsó hozzáférés: 2022.12.12.

Mason, Michael & Bryant, Rebecca 2017. Water Technology and Sustainability InNorth Cyprus. Climate Change and the Turkey – North Cyprus Water Pipeline. PRIO, Nicosia. https://www.prio.org/publications/10585, utolsó hozzáférés: 2022.10.17.

Mazis, Ioannis Th. 2005. *Grecee's New Defence Doctrine: A Framework Proposal.* CRiS-SMA Working Paper, Milano.

Mező, Ferenc 2006. A geopolitika formaváltozásai. *Politikatudományi Szemle* 4, 75–107.

Mills, Charles W. 1988. Red Peril to the Green Island: The 'Communist Threat' to Jamaica in Genre Fiction, 1955-1969. *Caribbean Studies* 20 (3/4), 1–23.

Mintz, Alex & Karl DeRouen 2010. *Understanding Foreign Policy Decision Making*. Cambridge University Press, Cambridge.

Molnár, Gusztáv 2008. A mackinderi képlet, avagy a geopolitikai egyensúly esélyei. *Korunk* 19 (11). https://epa.oszk.hu/00400/00458/00143/molnarg.html, utolsó hozzáférés: 2022.12.21.

Morgan, Tabitha 2010. *Sweet and Bitter Island – A History of the British in Cyprus*. I. B. Tauris, London.

Moudouros, Nikos 2021. *State of Exception in the Mediterranean*. Springer International Publishing, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-56873-3.

Mullen, Fiona, Apostolides, Alexander & Besim, Mustafa 2014. The Cyprus Peace Divident Revisited: A Productivity and Sectoral Approach. PRIO, Nicosia. https://www.prio.org/publications/7411, utolsó hozzáférés: 2022.12.15.

Murray, Williamson & Grimsey, Mark 1994. Introduction: On Strategy. In Bernstein, Alvin H., Knox, MacGregor & Murray, Williamson (szerk.) *The Making of Strategy: Rulers, States, and War*. Cambridge University Press, New York, 1–2.

Mutschler, Max & Bales, Marius 2020. Global Militarisation Index. BICC, Bonn. https://www.bicc.de/uploads/tx_bicctools/BICC_GMI_2020_EN.pdf, utolsó hozzáférés: 2022.11.24.

N. Rózsa, Erzsébet 2015. *Az Arab Tavasz: A Közel-Kelet átalakulása*. Osiris Kiadó – Külügyi és Külgazdasági Intézet, Budapest.

Nedos, Vassilis 2019. Concerns as Turkish Navy Surrounds Cyprus. *Ekathimerini.com*. https://www.ekathimerini.com/news/245316/concerns-as-turkish-navy-surrounds-cyprus, utolsó hozzáférés: 2022.11.24.

Neocleous, Elias 2020. Steering the World's Fleet. Cyprus Profile. https://www.cyprus-profile.com/sectors/maritime-and-shipping, utolsó hozzáférés: 2022.11.24.

Nuechterlein, Donald E. 1976. National Interests and Foreign Policy: A Conceptual Framework for Analysis and Decision-Making. *British Journal of International Studies* 2 (3), 246–66.

Office of the Vice President. 2014. Remarks by Vice President Joe Biden at an Official Lunch with President Nicos Anastasiades of Cyprus. The White House. 2014. https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2014/05/22/remarks-vice-president-joe-biden-official-lunch-president-nicos-anastasi, utolsó hozzáférés: 2022.12.03.

Oktay, Derya 2005. Cyprus: The South and the North. In Kempen, Ronald van, Vermeulen, Marcel & Baan, Ad (szerk.) *Urban Issues And Urban Policies In The New EU Countries*. Ashgate, 205–231.

O'Neill, Aaron 2022a. Age Structure in Cyprus 2011-2021. Statista. https://www.statista.com/statistics/382063/age-structure-in-cyprus, utolsó hozzáférés: 2022.11.22.

O'Neill, Aaron 2022b. Cyprus: Distribution of Employment by Economic Sector from 2009 to 2019. Statista. 2022. https://www.statista.com/statistics/382141/employment-by-economic-sector-in-cyprus, utolsó hozzáférés: 2022.11.22.

O'Neill, Aaron 2023. Cyprus: Unemployment Rate from 2002 to 2021. Statista. https://www.statista.com/statistics/382102/unemployment-rate-in-cyprus, utolsó hozzáférés: 2022.11.22.

Orenstein, Mitchell A. & Kelemen, R. Daniel 2017. Trojan Horses in EU Foreign Policy. *JCMS: Journal of Common Market Studies* 55 (1), 87–102. https://doi.org/10.1111/jcms.12441.

Orphanides, Stelios 2015. Total to Pull out Cypriot EEZ Following Total Seismic Data Flop. *Cyprus Mail*. https://cyprus-mail.com/2015/01/21/total-to-pull-out-cypriot-eez-following-total-seismic-data-flop, utolsó hozzáférés: 2022.11.18.

Osborn, Andrew 2018. Russia Warns Cyprus against Allowing U.S. Military to Deploy There. *Reuters*. https://www.reuters.com/article/us-russia-usa-cyprus-idUSKBN1O4229, utolsó hozzáférés: 2022.11.22.

Owens, Mackubin Thomas 1999. In Defense of Classical Geopolitics. *Naval War College Review* 52 (4). https://web.archive.org/web/20010306130037/http://www.nwc.navy.mil/press/review/1999/autumn/art3-a99.htm, utolsó hozzáférés: 2022.11.23.

Ozer, Sarp 2020. Cyprus Is Turkey's National Aim: Turkish Defense Chief. *Anadolu Agency*, 2020. https://www.aa.com.tr/en/europe/cyprus-is-turkeys-national-aim-turkish-defense-chief/1926789#, utolsó hozzáférés: 2022.11.23.

Ozerdem, Ozgur Cemal & Biricik, Samet 2011. Overview of Energy System and Major Power Quality Problems in North Cyprus. *International Journal on Technical and Physical Problems of Engineering (IJTPE)* 3 (3), 71–75.

Özertem, Hasan Selim 2021. *Back to the Tradition: Turkey's Changing Position from a Federal to a Two-State Solution to the Cyprus Conflict (July 15, 2021)*. IFRI, Paris. https://ssrn.com/abstract=3964675, utolsó hozzáférés: 2022.11.13.

Panayiotides, Christos 2020. Makarios: A Charismatic but Destructive Leader. *Cyprus Mail*. https://cyprus-mail.com/2020/01/26/makarios-a-charismatic-but-destructive-leader, utolsó hozzáférés: 2022.11.22.

Panteli, Stavros 1984. *A New History of Cyprus*. East-West Publications, London.

Panteli, Stavros 1990. *The Making of Modern Cyprus – From Obscurity to Statehood*. Interworld Publications, New Barnet.

Papadakis, Jannis 2005. *Echoes from the Dead Zone – Across the Cyprus Divide*. I. B. Tauris, London–New York.

Papadopulos, Demetris 2016. Tassos Papadopoulos, Russia and the Annan Plan. *Cyprus Mail*. https://cyprus-mail.com/2016/04/26/tassos-papadopoulos-russia-and-the-annan-plan, utolsó hozzáférés: 2022.12.01.

Pegasiou, Adonis 2013. The Cypriot Economic Collapse: More Than a Conventional South European Failure. *Mediterranean Politics* 18 (3), 333–351. https://doi.org/10.1080/13629395.2013.816485.

Pénzváltó, Nikolett 2021. Vitatott vizeken – a 2020–2021-es török–görög eszkaláció és háttere. *Horizont: A Migrációkutató Intézet időszakos kiadványa* 7, 1–16.

Pijović, Nikola 2020. How States Order the World: A Typology of 'Core' and 'Peripheral' Foreign Policy. *Foreign Policy Analysis* 16 (3), 504–514. https://doi.org/10.1093/fpa/orz022.

Pinchuk, Denis 2016. Russia's Gazprom Says Received Turkish Approval for Offshore Part of TurkStream. *Reuters*. https://www.reuters.com/article/us-russia-gazprom-turkstream-idUSKCN11K1FQ, utolsó hozzáférés: 2022.11.22.

Posen, Barry 1984. *The Sources of Military Doctrines: France, Britain, and Germany between the World Wars*. Cornell University Press, Ithaca–NY.

Power, Samantha 2003. *A Problem From Hell: America and the Age of Genocide*. Flamingo, London.

Pritchett, Joanna 2021. Less Than a Full Deck: Russia's Economic Influence in the Mediterranean. Carnegie Endowment for International Peace, Washington, DC.

Probáld, Ferenc 2011. Ciprus. In Probáld, Ferenc & Szabó, Pál (szerk.) *Európa Regionális Földrajza 2: Társadalomföldrajz*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 209–212.

Psyllides, George 2016. Army Service Cut Means 'short-Term Cost, Long-Term Benefits'. *Cyprus Mail*. https://cyprus-mail.com/2016/02/29/army-service-cut-means-short-term-cost-long-term-benefits, utolsó hozzáférés: 2022.11.04.

Ramsbotham, Oliver, Woodhouse, Tom & Miall, Hugh 2016. *Contemporary Conflict Resolution: The Prevention, Management and Transformation of Deadly Conflicts*. 4th ed. Polity Press, Cambridge, UK.

Renshon, Jonathan & Renshon, Stanley A. 2008. The Theory and Practice of Foreign Policy Decision Making. *Political Psychology* 29 (4), 509–536. https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2008.00647.x.

Republic of Türkiye 2011. Statement by Prime Minister Erdogan Following the Signing of Continental Shelf Delimitation Agreement between Turkey and the Turkish Republic of Northern Cyprus New York, September 21, 2011. Republic of Türkiye, Ministry of Foreign Affairs. https://www.mfa.gov.tr/statement-by-prime-minister-erdogan-following-the-signing-of-continental-shelf-delimitation-agreement-between-turkey-and-the-tur.en.mfa, utolsó hozzáférés: 2022.11.22.

Rettman, Andrew 2018. Cyprus: Russia's EU Weak Link? *EUobserver*. https://euobserver.com/rule-of-law/142920, utolsó hozzáférés: 2022.11.23.

Rhodes, Andrew 2019. Thinking in SPACE: The Role of Geography in National Security Decision-Making. *Texas National Security Review* 2 (4), 91–108.

Rogers, James & Simón, Luis 2010. Think Again: European Geostrategy. *Ideas on Europe*. https://web.archive.org/web/20100424042233/http://europeangeostrategy.ideasoneurope.eu/2010/03/14/think-again-european-geostrategy, utolsó hozzáférés: 2022.11.13.

Rosecrance, Richard N. & Stein, Arthur A. 1993. The Study of Grand Strategy. In Rosecrance, Richard N. & Stein, Arthur A. (szerk.) *The Domestic Bases of Grand Strategy*, Cornell University Press, Ithaca–NY, 3–21.

Rozental, Andrés & Buenrostro, Alicia 2013. Bilateral Diplomacy. In Cooper,Andrew F., Heine, Jorge & Thakur, Ramesh (szerk.) *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy*. Oxford University Press, Oxford. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199588862.013.0013.

Sakkas, John & Zhukova, Nataliya 2013. The Soviet Union, Turkey and the Cyprus Problem, 1967-1974. *Les Cahiers Irice* 10 (1), 123–135. https://doi.org/10.3917/lci.010.0123.

Security Council 1994. Report of the Secretary-General on the United Nations operation in Cyprus. New York. https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N94/237/70/pdf/N9423770.pdf?OpenElement, utolsó hozzáférés: 2022.11.30.

Şenay, Furkan & Ekinci, Mehmet Uğur 2014. The Last Chance for a United Cyprus: Negotiations for a Federal Solution. *Seta | Foundation For Political, Economic and Social Research* 7, 7–28.

Şener, Mustafa Burak 2022. The Eastern Mediterranean Triangle: Cooperation Among Regional States. *Mediterrán és Balkán Fórum* XVI (2), 2–14.

Shentov, Ognian, Stefanov, Ruslan & Vladimirov, Martin 2020. The Kremlin Playbook in Europe. Center for the Study of Democracy (CSD), Sofia.

Siousiouras, Petros & Chrysochou, Georgios 2014. The Aegean Dispute in the Context of Contemporary Judicial Decisions on Maritime Delimitation. *Laws* 3 (1), 12–49. https://doi.org/10.3390/laws3010012.

Snyder, Richard C., Bruck, H. W. & Sapin, Burton 2002. *Foreign Policy Decision-Making (Revisited)*. Palgrave Macmillan US, New York. https://doi.org/10.1057/9780230107526.

Sofroniou, Anastasia & Bishop, Steven 2014. Water Scarcity in Cyprus: A Review and Call for Integrated Policy. *Water* 6 (10), 2898–2928. https://doi.org/10.3390/w6102898.

Soulioti, Stella 2006. *Fettered Independence: Cyprus, 1878–1964*. Minnesota Mediterranean and East European Monographs, Minneapolis–Minnesota.

Spasić, Vladimir 2020. Cyprus NECP: Renewables Share to Double by 2030. *Balkan Green Energy News*. https://balkangreenenergynews.com/cyprus-necp-renewables-share-to-double-by-2030 utolsó hozzáférés: 2022.11.30.

Stamouli, Nektaria 2022. In Cyprus, a Faraway War Forces a City to Redefine Its Russianness. *Politico*. https://www.politico.eu/article/in-cyprus-a-faraway-war-forces-a-city-to-redefine-its-russianness, utolsó hozzáférés: 2022.11.30.

Stavris, George 2012. The New Energy Triangle of Cyprus–Greece–Israel: Casting a NET for Turkey? *Turkish Policy Quarterly* 11 (2), 87–102.

Stavrou, Michalis Michael 2009. *Resolving the Cyprus Conflict: Negotiating History*. Palgrave Macmillan, London.

Stergiou, Andreas 2019. The EU, Russia and Cyprus. *Pravo i Upravlenie* 15 (4), 56–68.

Stoker, Donald 2019. The Way We Think about War (Particularly Limited War) Is Broken: Here Is How We Fix It. In Stoker, Donald (szerk.) *Why America Loses War:*

Limited War and US Strategy from the Korean War to the Present. Cambridge University Press, Cambridge, 20–43. https://doi.org/10.1017/9781108611794.002.

Strong, Paul Nicholas 1999. *The Economic Consequences of Ethno-National Conflict in Cyprus: The Development of Two Siege Economies after 1963 and 1974*. London School of Economies, London.

Stronski, Paul 2021. A Difficult Balancing Act: Russia's Role in the Eastern Mediterranean. Carnegie Endowment for International Peace, Washington, DC.

Supartono, Supartono, Purwanto, Purwanto & Nugraha, M. Harry Riana 2020. Geostrategy of Bitung Port Area on Indonesia's Maritime Security Perspective (Study on the Indo-Pacific Region in 2018-2019). *Jurnal Pertahanan & Bela Negara* 10 (3), 287. https://doi.org/10.33172/jpbh.v10i3.1113.

Szilágyi, István 2016. A geopolitika a társadalomtudományok rendszerében. *COMITATUS* 26 (220), 49–65.

Szilágyi, István 2018a. *A Geopolitika Elmélete*. Pallas Athéné Könyvkiadó, Budapest.

Szilágyi, István 2018b. *Geopolitika*. PAIGEO, Budapest.

Talmon, Stefan 2005. Air Traffic with Non-Recognised States: The Case of Northern Cyprus. https://users.ox.ac.uk/~sann2029/FCO_Paper%20by%20Dr%20Stefan%20Talmon.pdf.

Tarrósy, István 2019. A kínai „övezet és út kezdeményezés" és Kelet-Afrika: geopolitikai térnyerés, infrastruktúra, függőség. *Területi Statisztika* 59 (6), 669–692. https://doi.org/10.15196/TS590604.

Tarrósy, István 2022. Geopolitikai megközelítés-kísérletek a válságok jobb megértése érdekében. In Barcsi, Tamás & Diósi, Szabolcs (szerk.) *A válság elméleti vonatkozásai: Tanulmánykötet*. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 49–56.

Tastekin, Fehim 2015. Northern Cyprus Demands Respect from Turkey. *Al-Monitor*. https://www.al-monitor.com/originals/2015/04/turkey-greece-cypriot-baby-grow-up.html, utolsó hozzáférés: 2022.12.01.

The National 2020. Cyprus, Egypt, France, Greece and UAE Condemn Turkey's Actions in Eastern Mediterranean. *The National – World*. https://www.thenationalnews.com/world/europe/cyprus-egypt-france-greece-and-uae-condemn-turkey-s-actions-in-eastern-mediterranean-1.1018108, utolsó hozzáférés: 2022.12.01.

The World Bank 2020a. Armed Forces Personnel, Total – Cyprus. https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.TOTL.P1?locations=CY, utolsó hozzáférés: 2022.12.08.

The World Bank 2020b. Poverty Headcount Ratio at 6.85 USD a Day (2017 PPP) – Cyprus, Hungary. World Bank, Poverty and Inequality Platform. 2020. https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.UMIC?locations=CY-HU, utolsó hozzáférés: 2022.12.08.

The World Bank 2021a. GDP per Capita Growth (Annual %) – Cyprus. National Accounts. https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.KD.ZG?end=2020&locations=CY&start=1976&view=chart, utolsó hozzáférés: 2022.12.08.

The World Bank 2021b. Gross Savings (Current USD) – Cyprus. National Accounts. https://data.worldbank.org/indicator/NY.GNS.ICTR.CD?end=2020&locations=CY&start=1976&view=chart, utolsó hozzáférés: 2022.12.08.

The World Bank 2022a. Current Health Expenditure (% of GDP) – Cyprus, Hungary, European Union. World Health Organization Global Health Expenditure Database. https://data.worldbank.org/indicator/SH.XPD.CHEX.GD.ZS?locations=CY-HU-EU, utolsó hozzáférés: 2022.12.08.

The World Bank 2022b. Cyprus. https://climateknowledgeportal.worldbank.org/country/cyprus.

The World Bank 2022c. GDP (Constant 2015 US$) – Cyprus. https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD?locations=CY, utolsó hozzáférés: 2022.12.08.

The World Bank 2022d. Government Expenditure on Education, Total (% of GDP) – Cyprus, European Union. UNESCO Institute for Statistics (UIS). https://data.worldbank.org/indicator/SE.XPD.TOTL.GB.ZS?locations=CY, utolsó hozzáférés: 2022.12.08

The World Bank 2022e. Life Expectancy at Birth, Total (Years) – Hungary, Cyprus. United Nations Population Division. https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LE00.IN?locations=HU-CY, utolsó hozzáférés: 2022.12.08.

The World Bank 2022f. Macroeconomics, Trade & Investment – Cyprus. https://data.worldbank.org/country/CY, utolsó hozzáférés: 2022.12.08.

Theophanous, Andreas 2016. Cyprus: From an Economic Miracle to a Systemic Collapse and Its Aftermath. In Briguglio, Lino (szerk.) *Small States and the European Union: Economic Perspectives*. Routledge, London, 28–49.

Time 1950. National Affairs: AN UNSINKABLE AIRCRAFT CARRIER. *Time Magazine*, 1950. https://web.archive.org/web/20091125151149/http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,856644-1,00.html, utolsó hozzáférés: 2022.11.30.

Tiryakioğlu, Muhsin 2016. Turkey, North Cyprus Sign Undersea Electricity Deal. *AA ENERGY* https://www.aa.com.tr/en/energyterminal/electricity/turkey-north-cyprus-sign-undersea-electricity-deal/5122, utolsó hozzáférés: 2022.12.14.

Tocci, Nathalie 2002. The 'Cyprus Question': Reshaping Community Identities and Elite Interests within a Wider European Framework. *Russian & East European Finance and Trade* 38 (1), 59–86.

Tofallis, Kipros 2002. *A History of Cyprus. From the Ancient Times to the Present*. The Greek Institute, London.

Torma, Tamás 2004. Ciprus az EU-ban: A megalakulástól a csatlakozásig. *Külügyi Szemle* 3 (1–2), 157–188.

Tovy, Tal 2015. *The Changing Nature of Geostrategy, 1900–2000: The Evolution of a New Paradigm*. Air University Press, Alabama.

Tózsa, István 2016. Felemelkedőben a geoökonómia és a geostratégia. *KÖZ-GAZDASÁG* 2, 59–74.

TRNC Central Bank 2015. KKTC Merkez Bankası 2014. Lefkósa. http://www.kktcmerkezbankasi.org/tr/node/1807, utolsó hozzáférés: 2022.10.28.

Tugwell, Paul & Georgiou, Georgios 2022. Cyprus Gas Discoveries Boosted by EU's Shift From Russia Supplies. *Bloomberg*. https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-07-25/cyprus-gas-discoveries-boosted-by-eu-move-from-russia-supplies, utolsó hozzáférés: 2022.12.23.

Tziarras, Zenonas 2019. Cyprus's Foreign Policy in the Eastern Mediterranean and the Trilateral Partnerships: A Neoclassical Realist Approach. In Tziarras, Zenonas (szerk.) *The New Geopolitics of the Eastern Mediterranean*. PRIO Cyprus Centre, Nicosia, 53–72.

UNCTAD 2020a. Merchant Fleet by Flag of Registration and by Type of Ship, Annual. http://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx, utolsó hozzáférés: 2022.11.30.

UNCTAD 2020b. Port Liner Shipping Connectivity Index, Quarterly. United Nations Conference on Trade and Development. 2020. https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=170026, utolsó hozzáférés: 2022.11.30.

UNDP 2020. Human Development Insights. Human Development Reports. 2020. https://hdr.undp.org/data-center/country-insights#/ranks, utolsó hozzáférés: 2022.11.30.

Varga, Tímea 2021. Stratégiai jelentőség és etnikai problémák: A ciprusi alkotmányreform nehézségei, 1955–56. *Mediterrán Világ* 50, 182–195.

Varnava, Andrekos 2009. *British Imperialism in Cyprus, 1878–1915: The Inconsequential Possession*. Manchester University Press, Manchester.

Veli, Ismail 2013. Cyprus – The Human Cost of the Tragedy. *Cyprus Scene*. https://cyprusscene.com/2013/11/13/cyprus-the-human-cost-of-the-tragedy, utolsó hozzáférés: 2022.12.13.

Vörös, Zoltán 2022. Kínai Geopolitika a 21. században – A globális világrend megkérdőjelezése? *Eurázsiai Szemle* 2 (1), 8–28.

WBL 2010. Water Is Life – Annual Report of 2008-2009. Water Board Limassol, Limassol. https://www.wbl.com.cy/en/page/educational-matters?mid=10, utolsó hozzáférés: 2022.12.02.

Wenzke, Caroline & Lindley, Dan 2008. *Dismantling the Cyprus Conspiracy: The US Role in the Cypriot Crises of 1963, 1967, and 1974*. University of Notre Dame, Notre Dame, Indiana.

Whitfield, Teresa 2010. *External Actors in Mediation – Dilemmas & Options for Mediators*. Center for Humanitarian Dialogue, Geneva.

World Population Review 2022. Median Income by Country 2021. 2022. https://worldpopulationreview.com/country-rankings/median-income-by-country, utolsó hozzáférés: 2022.12.04.

Yarger, Harry R 2006. *Strategic Theory Tor The 21st Century: The Little Book On Big Strategy*. Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, Carlisle, PA.

Yegin, Mehmet 2022. United States Policy in the Eastern Mediterranean. *Comparative Southeast European Studies* 70 (3), 439–461. https://doi.org/10.1515/soeu-2022-0030.

Yilmaz, Muzaffer Ercan 2005. The Cyprus Conflict and the Annan Plan: Why One More Failure? *Ege Academic Review* 5, 29–39.

Zaken, Hillary 2012. Turkey Claims It Chased Israeli Jet out of Northern Cyprus. *The Times of Israel*. https://www.timesofisrael.com/israeli-plane-violates-turkish-cypriot-airspace, utolsó hozzáférés: 2022.11.02.

Zavyalova, Elena B., Tkachev, Vasily N., Berezko, Vladimir E. & Perepelkin, Alexandr N. 2019. Trends and Issues in Economic Relations of Cyprus and Russia. *The Cyprus Review* 31 (3), 139–157.

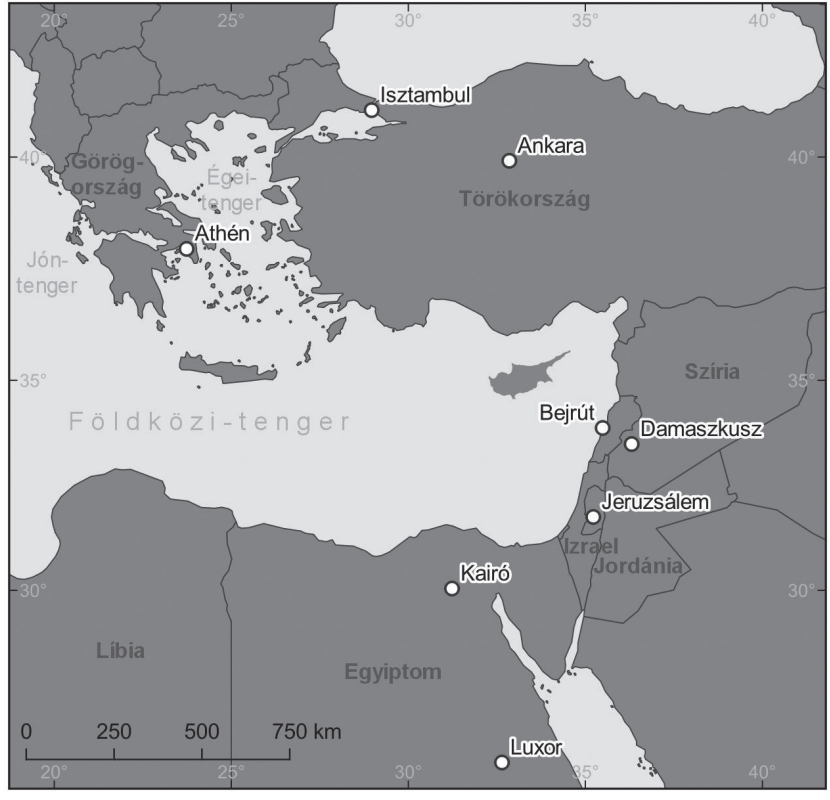
20°
25°
30°
35°
40°
Isztambul
Ankara
Görög-
ország
Égei-
tenger
Törökország
Athén
Jón-
tenger
Szíria
Földközi-tenger
Bejrút
Damaszkusz
Jeruzsálem
Izrael
Jordánia
Kairó
Líbia
Egyiptom
0
250
500
750 km
Luxor

ABSZTRAKT

A ciprusi konfliktus geostratégiai összetevői

A geostratégia a geopolitika integráns része, egy állam nemzetközi érdekeinek földrajzi kivetülése, amely elsősorban biztonsági, politikai és gazdasági szempontok alapján határozza meg az egyes földrajzi területekkel szemben kialakított stratégiai programokat és aktivitásokat. A kötet alapvetése, hogy a hat évtizede megoldatlan ciprusi konfliktus lezárását nem csupán a helyi népcsoportok érdekellentétei hátráltatják, de a regionális és nagyhatalmak szigettel kapcsolatos geostratégiai érdekei is. Ezek a görög, török, brit, amerikai és részben orosz stratégiai koncepciók a szigeten kialakult konfliktust elmélyítették, kizárták a nemzetközi jogi megoldás érvényesülését, illetve egy de facto megoldásként az érintett felek többségének közvetlen vagy közvetett jelenlétet biztosítottak a szigeten. A kötet arra keresi a választ, hogy mik voltak azok a stratégiai adottságok, amelyek a szigetre vonzották a külhatalmakat, ezek az államok a stratégiai adottságok ellenőrzésére milyen külpolitikai koncepciókat és aktivitásokat alakítottak ki, illetve beavatkozásuk hogyan befolyásolta a konfliktus (ki)alakulását.

Kulcsszavak: nemzetközi kapcsolatok, geopolitika, geostratégia, konfliktuselemzés, ciprusi konfliktus

ABSTRACT

Geostrategic components of the Cyprus conflict

Geostrategy is an integral part of geopolitics, the geographical projection of a state's international interests, which determines strategic programs and activities in relation to specific geographical areas, primarily on the basis of security, political and economic considerations. The basic assumption of this volume is that the resolution of the Cyprus conflict, which has been unresolved for over six decades, is not only constrained by the conflicting interests of local communities, but also by the geostrategic interests of regional and great powers. These Greek, Turkish, British, American and to some extent Russian strategic concepts have deepened the conflict on the island, precluded any international legal solution and, as a de facto outcome, have allowed direct or indirect presence on the island for most of the involved external actors. This volume seeks to identify the strategic factors that attracted foreign powers to the island, to explore their foreign policy concepts and actions to control these strategic factors, and to understand how their interventions influenced the emergence and continuation of the conflict.

Keywords: international relations, geopolitics, geostrategy, conflict analysis, Cyprus conflict

L'Harmattan France
5-7 rue de l'École Polytechnique
75005 Paris
T.: 33.1.40.46.79.20
Email: diffusion.harmattan@wanadoo.fr

L'Harmattan Italia SRL
Via Degli Artisti 15
10124 Torino
Tél: (39) 011 817 13 88 / (39) 348 39 89 198
Email: harmattan.italia@agora.it

Korrektor: Joó Anikó
Borítóterv: Benes Mátyás
Tördelés: Kovácsné Daróczi Annamária
Nyomdai kivitelezés: Gyomai Kner Nyomda Zrt.
Felelős vezető: Csöndes Zoltán vezérigazgató